Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK
100164 0698

BIBLIOTEK · GÖTEBORGS · UNIVERSITETS

Allmänna Sektionen

Litt.-hist.
Sv.

Lättkart
Sv

STRIDSFRÅGOR FÖR DAGEN

FEM FÖREDRAG

AF

GUSTAF AF GEIJERSTAM

HELSINGFORS,
P. H. BEIJER.

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

STRIDSFRÅGOR FÖR DAGEN

FEM FÖREDRAG

AF

GUSTAF AF GEIJERSTAM

HELSINGFORS,
P. H. BEIJER.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBL.

HELSINGFORS,
FINSKA LITTERATUR-SÄLLSKAPETS TRYCKERI.
1888.

Dessa föredrag äro desamma, hvilka jag på våren detta år höll i Finland och sedan på andra ställen. I sak har jag icke funnit något, som jag vill ändra. I fråga om framställningen skulle jag önska, att den kunde hjälpa att öfvertyga i de punkter, där jag har rätt. Där man kan visa, att jag tagit fel, är jag glad om jag icke blir trodd. Det sista föredrag jag höll i Helsingfors, däri jag sökte undanrödja några af de missförstånd, som uppkommit med anledning af föredraget om „Kvinnorörelsen inom den nyare svenska literaturen", har jag i dess helhet aldrig nedskrifvit och skulle nu ej mer kunna åter erinra mig det.

När mitt så mycket omtvistade, ofvan antydda föredrag nu föreligger i tryck, är det dessutom min förhoppning, att kommentarierna skola vara öfverflödiga. Hemma i Sverige var det mer än en, hvars namn kanske skulle väga mer än mitt, som efter att hafva tagit del af detta föredrag frågade mig, om det verkligen icke var annat än detta, som väckt en sådan storm i Finland.

På de angrepp, som af en del bekanta damer och deras vapendragare riktades mot detta föredrag, har jag icke lemnat något svar och tänker icke häller att göra det. Deras uttalanden rörde i almänhet icke, hvad som stod i mitt föredrag, utan stödde sig mestadels på, hvad dessa damer behagat att af egen fatabur inlägga däri. Deras angrepp

togo dessutom ofta en form, som var smädelsens, icke kritikens eller meningsutbytets. Georg Brandes *har i detta fall skrifvit en artikel i „Politiken“ om „Det ottende bud“, som vore förtjänt af att komma äfven till icke danska läsares — och läsarinnors — kännedom.*

Så mycket större tack är jag skyldig de män och kvinnor, hvilka, i trots af osanna beskylningar och falska rykten, genom att åhöra mina föredrag, genom att privat söka stäfja förtalet, genom att offentligen uppträda till mitt försvar, samt slutligen genom enskildt visad sympati och vänskap, gåfvo mig en upprättelse, som uppvägde och kommit mig att glömma alla vedervärdigheter.

Till alla dessa — bekanta och obekanta — ber jag att här få frambära en vördsam och hjärtlig tack.

Stockholms skärgård September 1887.

Författaren.

August Strindberg
och genombrottet i den nyare svenska literaturen.

August Strindberg uppträdde liksom alla banbrytande snillen i en tidpunkt där alt tydde på, att han var liksom efterlängtad.

Vårt gamla Sverige hade nämligen under årenas lopp blifvit ett starkt konservativt samhälle. I spetsen för detta samhälle frodades ett efter våra förhållanden ytterst anspråksfullt och dyrbart hof, hvilket genom ordnar, rangskala uppifrån och arftaget snobberi nedifrån mer än man tror, ger prägeln åt isynnerhet den stad, i hvilken det utgör den lysande medelpunkten. Detta hof omgärdas af en utvecklad byråkrati, som efter representationsförändringen 1866 blifvit så mycket starkare, just därför att den gamla adeln ingått i denna byråkrati och tillsammans med den bildat ett nytt och för demokratisk anda och demokratiskt styrelsesätt endast så mycket farligare adelsvälde, emedan denna nya «klass«, om jag så får kalla den, icke rekryteras af andra än dem, hvilka accepteras af den hemliga makt, som kallas relationer till de maktägande och rykte för att äga just de åsigter och principer, hvilka för bara tio år sedan ansågos oundvikliga för hvar och en, som gick klädd i frack. Denna byråkrati är i vårt land fruktansvärd. Emedan landet är så litet, har den jämförelsevis lätt att utöfva kontroll, och den aktar sig noga för att inom sina kretsar upp-

taga några som hälst element, hvilka skulle kunna utöfva ett skadligt, för att inte säga reformerande inflytande. Och denna byråkrati sträcker öfver hela landet, öfver stad och land, ett nät af hyckleri och maktbegär, som det skall blifva samtiden ytterst svårt att sönderslita.

Denna byråkrati känner på förhand de unga männen, som komma från universiteten. De veta, hvilka som där gjort sig väl kända, d. v. s., hvilka som i förening med någorlunda förstånd och någorlunda kunskaper, framför alt visat, att de äga det slags förstånd, som kallas egoism, och som hindrar dem att omfatta andra åsigter än de för denna byråkrati gynsamma. Eller som, om de hysa andra meningar, åtminstone förstå sig på att dölja dem. Och det är nu ynglingar och män af denna kategori, som byråkratien vill äga rätt att i likhet med andra despotiska institutioner komplettera sig själf.

Ty denna byråkrati behärskar också universiteten, ja, läroverken. Det är denna byråkrati, som vill fasthålla latinundervisningen, försvåra examenkurserna, förhindra ungdomen att lära annan filosofi än den, hvilken kan användas i teologiska disputationer, bibehålla rösträttssträket, förstärka armén, öka skatterna, inskränka tryckfriheten. Den har makt, och den vill ha ännu mer.

Denna byråkrati omfattar och beherskar med sin mäktiga ande också kyrkan. Jag vet, att jag här uttalar ett farligt ord. Men mina d. och h., det är i våra dagar icke Kristi anda, som besjälar kyrkan och de handlingar, hvilka hon själf erkänner som offentliga uttryck för sig själf. Det är icke Kristi anda. Ty Kristus lärde icke, att man skulle göra sina meningar gällande genom att påtvinga barn och ungdom dop och konfirmation, icke häller att man för Guds sak skulle vädja till lagliga myndigheter, hvilka med fängelse och böter skola öfvertyga motsträfviga människor om,

att den saliggörande läran icke är mer än en. Den ande, som lär människorna dylikt, det är, hvad kristendomen själf kallar för verldens ande, och som jag i samband med det föregående tillåter mig att kalla för byråkratiens. Så länge kyrkan var en samling af lidelsefullt öfvertygade trosvittnen, då var hon stark, och då uppträdde hon mot denna verldens mäktige. Så blef hon svag. Och då ha denna verldens mäktige gjort henne till sitt lydiga redskap. Och på sistone har hon blifvit byråkratisk. Hon är nu ett medel i byråkratins hand att lära folket hvad som tjänar byråkratins syften. Därför vill hon icke skiljas från staten, likasom staten icke vill mista henne. Men detta är en bankrutt i stort, till hvilken verlden aldrig sett ett motstycke. Kristendomens stiftare dog i en galge, den skymfligaste af alla eller på ett kors. Men från detta kors har han genom sanningens makt beherskat verlden i snart 2,000 år. Hans s. k. efterföljare åter äga guld och makt. De äro rikets stormän och jämbördiga med konungar och furstar. Och ändå äro dessa mäktiga svagare än den förhånade timmermansonen, som dog på korset! I sanning! Man har icke rätt förtvifla, om man också någon gång frestas tycka, att utvecklingsarbetet går långsamt.

Därför är det häller icke min mening, att, när jag nu framhåller byråkratins n. v. välde i Sverige, därmed säga, att jag anser den oöfvervinnerlig. Jag vill bara framhålla ännu en sak, som härmed står i samband. Jag menar literaturens tillstånd under sexti- och sjuttitalet. Ty hvad som med denna literatur var en fara, och hvad som särskildt bidrog att göra nästan hela den dåtida litteraturen till en liten kotterisak, det var, att sedan Aug. Blanche aflidit upphörde konsten att stå i rapport med tiden och med de idéer, hvilka voro tidens. Och den enda tongifvande litteratur som fans, var signaturernas.

Viktor Rydberg var den ende, hvars diktning haft ett afgörande inflytande på den uppväxande generationen. Men hans sång hade tystnat, och författaren hade blifvit vetenskapsman.

Snoilsky, hvars sångmö sedan 1879 fått ett så helt annat tycke, sjöng i smekande, oskyldiga rytmer om Italiens måne, om golfven i Neapel och Benvenuto Cellini, om brunhylta flickor, hvilkas täcka former blaseradt begapades af engelska misser med Bædecker i fickan. Edvard Bäckström var en fin lyriker, en öfverdådig litteraturens läckergom, men hans sång sinade ut, och hans lyra hade aldrig toner för annat än hans eget hjärtas tilltalande, men kanske något enformiga sorger och fröjder. Björk sjöng om kärleken och förhärligade barnaårens skygga, osinliga tillbedjan af ett flygande hår och ett par klara ögon. Fjalar skref små täcka anspråkslösa visor, och tiden var så fattig på poesi, att till och med C. D. af Wirséns första diktsamling verkligen upptogs som ett löfte, af hvars infriande den samtida svenska skaldekonsten väntade sig stora och märkliga ting.

Och under det att detta pågick i Sverige, så öfverfördes hit till vårt undangömda land, hvilket vi unga, trots alt hvad man därom må säga, älska så högt — så öfverfördes hit liksom varslande ljud från samtidens stora skalder och författare, att en ny tid stod för dörren. Ibsens dramer, ända till brädden mättade med samtidens orofylda jäsning, voro gamlas och ungas stadiga samtals- och dispytämnen. Björnsons bekanta omslag gaf hela den skandinaviska verlden mycket att tänka på. I Danmark hade Georg Brandes bragt nytt lif i litteraturen och vändt de skrifvandes håg till den stora och fruktbärande sanningen. Vi som nu dikta, få ej nöja oss med att kasta en bräkande längtans blickar tillbaka på det förgångnas förgångna ideal. Vi få ej längre skrifva betydelselösa verser om betydelselösa saker. Samtidens tankar, som fylla våra bröst måste äfven fylla vår

diktning. Ett nytt slägte fordrar, att hvad det verkligen tänker och känner, skall lefva upp i dikten. Eljest är diktarens arbete endast lätjefullt klingklang i dådlöshetens kakelugnsvrå. Ty ett nytt slägte fordrar en ny dikt.

Tiden var mogen för hvad Strindberg långt senare sjöng i sina dikter:

Sångare!
Hur länge viljen I sjunga vaggsång
Och skallra med skallra för unga slägtet?
— — — — — — — — — — —

Sångare!
Hvi jämren I jämt om idealer som svikas?
Hvartid har sina idéer om ting och saker.
— — — — — — — — — — — —

Sångare!
Om icke nattluft spräckt edra vackra röster,
Och om I viljen lära Er nya sånger;
Välan, så låt den gamla sköna få sofva!
Vi ta tillsammans en sång för den nya dagen,
Ty solen är uppe!

Ja, tiden var mogen. Det var nya tankar och en ny dikt, som människorna gingo och väntade på. Och så kom en märkvärdig bok ut. Det var på hösten 1879. Och boken hette «Röda rummet».

Om vi tänka på, hvilken förändring i tänkesätt, som inträdt under de sista 7 à 8 åren, på hvad som kunde och fick sägas förr, och hvad som kan och får sägas nu, hvilka andra fordringar som börjat ställas på literatur i allmänhet, ja t. o. m. har denna stil som från början förkättrades så hårdt, nu börjat att gå igen i äfven de allra mest tarfliga tidningskåserier, — så kan man göra sig en liten föreställ-

ning om, hvad man menar, när det säges, att denna bok inledt en ny epok i vår litteratur.

Jag menar ej, att denna bok frambragte alt detta. Jag tror för ingen del, att «Röda rummet» skapat de författare, som i rask följd framkommo i början af 80-talet. Detta syns bäst deraf, att dessa författare i allmänhet icke efterbilda Strindberg, utan oftast sökt sina förebilder på andra håll och sedan alt mer och mer utvecklat sig självständigt. Men jag påstår, att denna bok kom som islossningen om våren, när stora skrofliga isblock under buller och brak dansa utför de af vårflödet uppsvälda, gulbrunt skummande elfvarna ut till hafs. Den kom med budskapet, att något hämmande och tryckande, vinterns tunga välde, hade brustit. Den var våldsam, orolig och farlig som vårfloden. Men den måste komma, för att stränderna skulle bli klara för sjöfart och åkrarna till sådd. Och man visste, att efter den skulle arbetet börja, arbetet, som skulle gifva rika skördar, hälsa och glad hvila under sommarens klara solskensdagar.

Se, alt sådant tänkte man och kände, när «Röda rummet» kom ut. Den ränsade luften, och efter den kommo friska vindar. «Röda rummet» har banat väg för en ny tid i Sverige, och därför skall Strindberg altid äga den yngre generationens hjärtan, om han också, isynnerhet på sista tiden, alt mindre lyckats att få den på sin sida i en mängd direkta spörsmål. Strindberg har verkligen gjort sitt till för att i Sverige väcka eftertanken på, att man bör pröfva först, innan man följer hvad som hälst med bifall och sympati. Och det har händt honom, att denna slagfärdiga kritik, som han själf varit med att uppamma, understundom kommit att vändas mot honom själf.

Ty hvad var det månne i «Röda rummet», som med ens skaffade den en sådan afsättning och ett sådant namn, som väckte en sådan harm å ena sidan och en sådan glö-

dande entusiasm å den andra? Jo, det var, att «Röda rummet» tog upp hela den djupa sanningsfordran, som generationen lärdt sig af sin stora uppfostrare Henrik Ibsen, och tillämpade denna fordran på det lif, vi alla sågo omkring oss och kände igen, och sade: «Håller vårt samhällslif och vårt enskilda lif streck inför en sådan måttstock?» Och på denna fråga svarade boken med ett skärande, bittert löje. Detta var bokens inre halt och inre värde. Men hvad som gjorde att den trängde så hastigt och så jublande igenom, det var det bländande geni, med hvilket denna bok var skrifven, det var dess liffulla, indignerade patos, dess kvicka mördande utfall, den våldsamma energi, med hvilken hvarje sak behandlades, och först och sist dess förmåga att framställa och belysa lifvet, icke sådant vi vant oss att se det i ljugande böcker, utan sådant det verkligen lefdes. Boken var ingen trång tendensskrift, i den mening vi sedan fått se dylika framträda. Den var ett mäktigt konstverk, och härförutan skulle den aldrig lefva. Och ändå var den ett harmfullt angrepp på det byråkratiska samhälle, hvilka försökte söfva nationen med sånger och tal om Sveriges sekelgamla, orubbliga frihet, men under hvars järnhand alla fria viljor förkväfdes och ännu löpa fara att göra det.

Strindberg skildrade i «Röda rummet», hur en ung man ostraffligen och med heder skall kunna gå sin väg fram genom lifvet. I Arvid Falks drag känna vi igen det nervösa uttryck och den oroliga, spejande blick, samma på en gång skygga och ironiska leende, som vi vant oss att finna på August Strindbergs porträtt. Och man låter icke ett ögonblick lura sig af, att alla dessa taflor framträda i objektiv form. De sammanhållas af den enda röda tråden, att det är erfarenheten, som Arvid Falk gör, «stadier paa Livets Vej» som han har att tillryggalägga, sedan han kastat sig loss från det stora embetsmaskineriet och gifvit sig ut

för att på egen hand slå sig ut som publicist. Ty detta är hans historia. Han har upptäckt, att succes'n inom våra embetsverk icke enbart bestämmes af förtjänst. Det är äfven andra egenskaper man måste äga; böjlighet, smidighet, vördnad för öfverordnade (äfven på bekostnad af bättre vetande), förmåga att tränga undan andra för att komma fram själf, mage att behandla banala saker med vigtiga miner, hård panna och mjuk rygg samt framför alt åsigter, hvilka stämma öfverens med systemets anda. Eller rättare — åsigter får man ha, hvilka man vill, bara man äger förmågan att tiga med dem.

Det är från detta lif, Falk kastar sig ut i det «fria» publicistlifvet med den stolta föresatsen att trotsa de sociala fördomarna, hvilka betraktade detta steg som en degradering, som ett brott mot det fina samhälle hvilket han förut tillhört, och med den ännu stoltare föresatsen att gå sin väg genom lifvet, utan att kröka rygg. Och sedan följa upptäckterna slag på slag. Världen afslöjar sig för Falks ögon, för att tala i Strindbergs egen stil. Han får se, huru byråkratvärldens anda genomträngt äfven den värld, där han hoppades att få lefva i en bättre och renare luft. Och han finner, att han inom prässens och litteraturens värld behöfver samma egenskaper, som han saknade, och hvilkas umbärande gjorde honom omöjlig på ämbetsmannabanan.

Hvem mins inte Falks besök hos förläggaren där han blir föreslagen att gifva ut Håkan Spegel, att öfversätta novellen *Der Schutzengel*, i hvilken namnet på bolaget *Tritan* skall förekomma tre gånger, hvarken mer eller mindre, samt slutligen biografin öfver Ulrika Eleonora till förläggarens Almogebibliotek? Hvem mins inte hans erfarenheter af publicistvärlden, aktiebolagen, gudaktighetsifrarna, teatervärlden och ungdomen?

Falk passerar graderna genom tidningarne, och han

hamnar i «Folkets fana». Långsamt, men säkert tryckes han ner. Hvarför? Därför att han lämnat det hemliga frimurarsällskap, som mot löfte om evig målbundenhet skulle ha gifvit honom kronans kaka, hvilken som bekant är knapp, men säker. Och hvarje erfarenhet, Falk gör, hvarje nytt tillfälle han får att blicka in i lifvets dolda sorggömmor, bringar upp i honom en desperation, som genomgår hela denna mäktiga bok, som talar med eldtungor på hvarje rad, som vittnar med blodskrift, att det andliga tryck, under hvilket Sverige då befann sig, måtte ha varit ännu mera olidligt än de, som kanske känna svagare och mindre fint än han ännu lärt sig att fullt förstå. Denna desperation kastar förf. in i ytterligheter i skildringen, af hvilka motståndarna begagnade sig för att förklara hela attacken grundlös. Och denna desperation, som är «Röda rummets» grundtema, och som gör denna bok till en samhällssatir snarare än till en samhällsskildring, den blir också frukten af Arvid Falks utveckling. Det är desperation, förtviflan, modlöshet och en resignation med handen knuten i byxfickan, som blir frukten af hans lifs erfarenheter. Hvarför? Jo, ty ett fortsatt arbete utan hopp och framgång gifver med nödvändighet förtviflan som resultat. Och ju högre förhoppningen spänt sina vingar mot skyn, desto slappare falla de ned, när de tillfälliga vindarna icke gynna deras flykt.

Och märk, att detta är frukten af Strindbergs egen ungdomserfarenhet. Den kommer fram i skildringen af «Mäster Olof» liksom i bilden af Arvid Falk. Ty båda dessa män resignera på sina skönaste förhoppningar. Båda hafva arbetat i de frigörande tankarnas tjänst, och båda hafva hoppats naivt, att världen skulle öppna vida famnen mot de tankar, för hvilka de lefva, och på hvilka de hoppats. Men hos båda finnes från början, liksom medfödt hos dem, ett gnagande tvifvel (jag menar nu inte, hvad teologerna kalla för

tvifvel, tviflet på en dogm eller en åsigt, något som egentligen är det första hälsotecknet i en människas andliga lif) utan här råder ett tvifvel, som är förlamande för Falks hela lifsarbete, nämligen tviflet på, att hela detta arbete i grund och botten tjänar något till, tviflet på, att lifvet öfverhufvud har någon mening. Se, Falk kan inte nöja sig med de almänna fraserna om, att sanningen segrar, eller att ingen sanning kan dö o. s. v. Ty med förlof, detta är en lögn, visserligen en mycket vacker sådan, men dock en lögn. Det är sant i fråga om världens utveckling i det hela. Det tror jag på. Och ve oss, om den tron skulle störtas omkull. Men det är därför inte als gifvet, att den enskilde kan komma att göra den erfarenheten i sitt enskilda lif. *Hans* sanningar, som han försökt att föra fram i världen, kunna mycket väl vara sanningar och ändå slås till marken af en seg opinion eller kanske rent af med våld. Låt vara, att dessa sanningar kunna komma upp igen, att de ej behöfva vara döda, därför att deras upphofsman ej får se deras seger, — det är dock inte så godt, menar Strindberg, att tro på sanningen, när man öfver alt ser, huru lögnen segrar öfver en själf.

Och den dystra desperation, den hatfulla overksamhet och det tröstlösa misslyckande, som är frukten af Falks ansträngningar och försök, det mynnar altsammans ut i det skeptiska motto af Voltaire, som står att läsa på titelbladet: «Det fins ingenting så obehagligt som att bli hängd i hemlighet».

Ty att bli hängd i hemlighet, det är just hvad man blir, när man i ett samhälle som vårt försöker att vara sin egen man och gå sin egen väg. Kan man därtill icke tiga, när man ser öfvervåld, låghet och hyckleri, då är man förlorad. Hvarje väg är stängd för en som genom en osynlig mur. Fåfängt slår man sina knutna händer blodiga mot

den muren, den viker icke. Och till sist försvinner den djärfve, som vågat trotsa opinionens förtryck, försvinner helt lämpligt, tryckes ner genom almän, tyst, öfverenskommelse. Hans kraft är slut, hans spänstighet utmattad, han har förlorat lusten att spjärna emot. Han är hängd i hemlighet. Och intet mänskligt öra skall någonsin uppfånga ljudet af de förtviflans skri, som den kväfvande ångesten för evigt stängt inne i hans sammansnörda strupe.

På detta sätt dör oppositionen i ett på en gång konservativt och trångbodt samhälle. Jag menar ej här den hufvudlösa, vigtiga, egoistiska och mången gång onödiga opposition, som gärna må sägas vara sin död värd, utan jag menar den slags opposition, som inom sig bär fröet till framåtskridande. Den förstnämda håller sig nog oppe, men det är den sistnämda som har så lätt att dö. Och därför går också framåtskridandets sak så långsamt.

Tro mig, det fins mången på detta sätt i hemlighet hängd, verkligt duglig, oppositionel natur, som gått under i detta land. Och vi må ej tro, att detta slags existenser endast finnas i hufvudstäderna, i centrum. De finnas strödda rundt omkring oss. I hvarje liten stad, i hvarje landsortsvrå skulle man kunna leta upp dylika. Känner icke hvar och en ibland oss många sådana, personligen eller genom ryktet? Skulle ni ej kunna omtala någon, om hvem man säger, att han en gång haft stor begåfning, som det heter men ... han begick en oförsigtighet, skref en tidningsartikel, uppträdde på ett folkmöte, kom med något reformförslag, som stötte de maktägande för hufvudet eller något dylikt. Och sen har det aldrig blifvit något af honom, heter det.

Ja, det är ett sätt att bli hängd i hemlighet. Men det fins också ett annat. Ty, när en sådan oförsigtig sanningsägare besluter sig att, vis af skadan, för framtiden hålla sin mun, då öfverser det förorättade samhället med hans

felsteg, förlåter honom hans näsvisa kritiklusta och anvisar honom en lugn plats i det system, som han inom sig tyst och djupt föraktar. Det kan också kallas att bli hängd i hemlighet. Och sådana kvästa oppositionsmän äger vårt samhälle många. Det finnas rundt omkring oss, i ämbetsverk, bland det praktiska lifvets män, bland skolstaten och i arméen. Den konservativa pressen har godt om sådana rekryter, och man finner dem till och med någon gång under den väl tillknäppta prestrocken. Somliga skämta öfver sitt öde, andra hafva förslöats och glömt hela saken, andra förbittrats ända till ytterlighet, och alla frukta de den makt, som fordom gripit dem, så djupt, att de välja de mest triviela och andefattiga sysselsättningar, bara för att aldrig de gamla tankarna skola väckas på nytt.

Och hvarför frukta de? Jo, därför att ett tillbakafall i oegennyttig opposition ohjälpligt skulle kasta dem ur sadeln. Och de flesta hafva i detta fall ett minne af, hvad det vill säga, när man fruktar att få hungra, eller åtminstone att aldrig kunna komma sig upp igen.

Detta är Falks öde. När han är på väg att, också i desperation, sjunka ned till den klass af literatörer, som äro ståndets skam, smädeskrifvarna, de må nu vara väl eller illa betalda, då «räddas» han af en god vän, som tar honom med sig ut i skärgården öfver sommaren, för att han skall få gå där och «tillfriskna». D. v. s. vänjas af med att grubbla för mycket på alvarsamma saker. Och kuren går så bra, att vännen själf i ett af dessa bref, hvilka för sitt trogna återgifvande af det nutida studentikosa vunnit så stor ryktbarhet, säger sig baxnas öfver de framsteg Falk gör. Enligt denna väns åsigt bör Falk «återvända till embetsmannabanan utan att mottaga några pänningar af brodern (det är hans sista dumhet, och som jag inte kan respektera ....)» Och Falk gör så. Han återvänder till samhället, in

registrerar sig bland boskapen, får en social ställning — och håller mun så länge — tills han ord för ord får auktoritet. Och sedan! Ja, då tiger han, för att icke förlora denna auktoritet. Det är mycket enkelt.

Falk vänder tillbaka. Han slår sig in på lärarbanan, och lektionerna gå som ett vatten. Udda får vara jämt, Ludvig XIV och Greklands Alexander få fortfarande vara stora liksom alla andra hvilka hyckladt och franska revolutionen var en förfärlig händelse, som tog ett olyckligt slut på den ädla Ludvig XVI och den dygdiga Marie Antoinette o. s. v. Och så går han opp i ett par kollegier, i kansliet för Bränvinstillverkningen och Departemantet för Beskattning på aflidna. Och så blir klockan tre, och den som då går öfver Riddarhustorget, skall på bron möta en ung herre med vigtig uppsyn, pappersrullar i fickorna och händerna på korsryggen i sakta mak vandra fram sida vid sida med en gammal, mager, gråsprängd herre på femtiotalet... Han är en man, som intresserar sig mera för de döda än för de lefvande, och därför har Falk funnit sig väl i hans sällskap; hvarför han hyllar sig till Falk, är därför, att han samlar mynt och autografer — som han själf, och därför att han är så fri från opposition, något som är så ovanligt hos ungt folk. Nu gå de båda gamla vännerna till Rosengrens, där de äro tämligen lugna för att träffa ungt folk, och där tala de numismatik och autografi. Därpå dricka de kaffe i en soffa på Rydberg och pricka myntkataloger till kl. 6, då posttidningen kommer, och de få läsa utnämningarna. De äro så lyckliga i hvarandras sällskap, ty de komma aldrig i tvist. Falk är så fri från åsigter, att han har blifvit den mest angenäma människa och därför afhållen och värderad af förmän och kamrater. Ibland dröja de sig kvar och äta då en bit mat på Hamburger Börs och ta sedan en «lasse» på Operakällarn, kanske två också. Om

man då får se dem klockan elfva komma tumlande arm i i arm uppåt Ladugårdslandet, så är det riktigt vackert att se....

Men när Falk blir led på familjelif och samhällslagar, då går han ner i «Röda rummet», och där träffar han den rysliga Borg, sin beundrare Isaac, sin hemliga afundsman Struve, som aldrig har pengar, den sarkastiga Sellén, som så småningom håller på att lyckas, sedan alla hans imitatörer vant publiken vid det nya maneret.... Falk är yster och vild, när han kommer i «Röda rummet», och Borg tycker sig ha mycken heder af honom; ja, han är en sannskyldig sappör för hvilken ingenting är heligt – utom politiken — den rör han aldrig vid. Men ser han då, under det han till de andras förlustelse bränner af sina raketer, genom tobaksmolnen den dystra Olle på andra sidan af salen, då blir han mörk som en natt på hafvet, och då tar han in stora kvantiteter starka saker, som om han ville släcka en eld eller brinna upp.»

Och i slutbrefvet till Sellén som då vistas i Paris, skrifver Borg om Falk: «Falk har blifvit förlofvad. Han är öfver sig lycklig. Han lefver blott för sin tjänst och sin fästmö. Numismatiken är fortfarande hans passion. Men denna passion tycks ej vara fullt naturlig", och Borg afslutar sina funderingar om Falks person med att skildra, hur han sett honom med sitt ogenomträngliga ansigte tjänstgöra vid foten af tronen vid riksdagens öppnande. Och dock var det en blick i hans öga, som förrådde honom.

Den mannen, slutar Borg sitt bref, den mannen.

Och han uttalar sin tro, att han en gång skall komma igen.

Det är bekant, att Strindberg vid den period af sitt lif, som här skildras, en tid slagit sig på att med utomordentlig ifver studera kinesiska. Säkerligen representerade ki-

nesiskan för honom, hvad han låter numismatiken vara för Falk.

Strindberg hade då skrifvit «Mäster Olof». Vi känna dess öde. Den fick loford i tidningarna, men den vara föga läst och föga förstådd, och den refuserades vid kungl. teatern med den hos en kungl. teaterstyrelse vanliga intelligensen. När «Röda rummet» kom ut, såg Strindberg ironiskt på sin egen framtid, och det var nog sitt eget öde han afsåg, när han tecknade det idiotiska lif, i hvilket Falk efter sitt tillfrisknande hamnat. Och den desperation, som egna motgångar, jämte det ända till ängslighet skärpta dagliga iaktagande af, hur humbugen segrar, och talangen tryckes ner, hade nog verkat, att Strindberg då i sina mörka stunder kanske trodde, att detta lif skulle bli hans, och att på något annat borde han icke hoppas.

Besinna, i hur hög grad upprepade motgångar kunna försvaga äfven den mest brinnande tro på sig själf och sin sak, besinna vidare, i hur hög grad de personliga erfarenheterna bestämmande inverka på hvar människas uppfattning af lifvet och lifvets gång. Och ni skall icke vara i stånd att skoningslöst bryta stafven öfver ett dylikt slags nedsättning af de andliga krafterna och endast kalla det för svaghet och omanlighet. Kom ihåg, att den största kraft kan mattas, om motståndet är starkare än kraften, och kom ihåg, att det fins hjältar, som aldrig blifvit annat än martyrer för sin sak, och som dock räknas till mänsklighetens stormän.

Vi veta nu emellertid alla, att Strindberg icke var den, som skulle stanna i stöpet. Han skulle komma igen. Och han kom. Skådespelet «Gillets hemlighet», som utkom och uppfördes på dramatiska teatern 1880, gjorde endast, hvad man kallar en *succès d'estime*. Men 1882 utkom en bok, som gjorde väsen af sig, och som än i denna dag kanske på sätt och vis är Strindbergs mest lästa arbete —

och denna sista förmodan är egentligen icke menad som en komplimang åt smaken hos vår läsande almänhet. Boken hette «Det nya riket». Skildringar från attentatens och jubelfesternas tidehvarf.

Man kan ej vara med om det ogenerade sätt, på hvilket Strindberg här anfallit offentliga personer, ej blott i deras offentliga uppträdande, utan äfven i deras privata lif. Hvad man ej heller kan gilla, är, att man oupphörligt märker, hur Strindberg, medvetet eller omedvetet i denna bok varit ledd af personlig hämdkänsla. Ty det är ofta nog åtminstone, hans kritici eller andra vedersakare, som få sitta emellan. Nu är det visserligen sant, att Strindberg med anledning af «Röda rummet» varit utsatt för beskyllningar, tillmälen och smädelser, så på en gång råa och falska, att knappast någon förf. i Sverige torde kunna på sin meritlista uppvisa maken. Men han borde ändå inte ha slagit igen, utan från början vetat, att vill man säga folk sanningen, så måste man vara beredd på, hur den i almänhet mottages, det vill säga med vreda miner och hatfulla ord. Man får vara beredd på, att ens bästa afsigter missförstås och förvrängas, att hvad man gjort, förhånas och vanställes, att man själf blir lyst i bann, och att den gamla fredlöshetslagen i all sin grymhet göres gällande på ett sätt, som endast ett byråkratiskt samhälle kan göra det. Man må vara beredd på, att ens barn på gatan tillfrågas, hvad de heta och efter lemnadt svar affärdas med anmärkningen: «Jaså, du är son (eller dotter) till den fähund!» Man får vara beredd på, att ens fina bekanta icke hälsa på en annat än i skymningen eller på bakgator, man får vara beredd på anonyma smädebref, offentliga förolämpningar och på att blifva sammanställd med de lägsta skandalskrifvare.

Till hvad jag förr yttrat om denna bok, vill jag tillägga ännu en sak. Underligt är det ej, om alla dessa dag-

ligen mötande små eller stora obehag, hälst hos ett så nervöst och retligt lynne som Strindbergs, slutligen skulle väcka hämdlystnaden, begäret, att en gång få visa dessa smädeskrifvare, som få behålla sitt goda namn och rykte, bara smädeskrifveriet går i en viss riktning, d. v. s. öfverensstämmer med den lagstadgade opinionen, att han, när han ville, kunde slå mera svidande och mera träffande slag, än de någonsin kunde ge igen. Det ömkliga försöket, som bär titeln «Det nyaste riket» visar endast, hvilken skilnad det är på en berättigad harm, äfven när personliga bevekelsegrunder spelat med, mot lumpet oeh betaldt skandalskrifveri. Låt oss ej vara blinda för de personliga öfverdrifterna och feltagen i denna skrift. Men låt oss också se saken litet mänskligt och komma ihåg, att slår man länge på en sten, så ger den tillsist gnistor ifrån sig. Och det kan hända, att en och annan skärfva träffar den slående i ögat.

Men ser man åter på boken som ett afslutadt faktum, som en literär produkt, hvilken redan efter de 3 à 4 år som passerat sedan den kom ut börjar att ligga så pass långt tillbaka i tiden, att de små personliga biafsigterna ej längre framträda så skarpt, då är denna bok som ren tidsbild något af det mäktigaste, den svenska literaturen äger, ej blott genom sin blixtrande kvickhet, utan genom det drag af sanning i hufvudsak, hvilket trots enskilda öfverdrifter genomgår det hela.

Och när jag här velat göra ett försök att skildra banbrytaren för ett nytt skede i vår odlings historia, så är det ej utan skäl, att jag så länge och så utförligt uppehållit mig vid dessa båda arbeten, som först gjorde namnet Strindberg till jämbördigt med Nordens störste diktare. Jag förbiser ej värdet af en novellsamling som «Svenska öden och äfventyr» en bok, som genom sin utomordentliga framställning af vår forntid, ej mindre än genom förf:s fantasi och

idérikedom, aldrig borde saknas i något svenskt hem. Jag förbiser icke betydelsen af vårt förnämsta drama «Mäster Olof», jag underskattar icke hans «Dikter», hvilka jämte några misslyckade försök äga andra af den högsta lyriska skönhet och kraft. Men då det är min afsigt att skildra, mindre Strindbergs författareindividualitet, än den betydelse han haft för genombrottet i vår litteratur, då måste jag främst hålla mig till dessa böcker, hvilka just åstadkommit och beteckna detta genombrott.

Och det var «Röda rummet» och «Nya riket». Jag har förut liknat deras verkan vid vårflödet, och jag upprepar denna jämförelse. Däraf deras förtjänster och deras fel. Däraf deras stora och blifvande betydelse för Sveriges liksom för Finlands hela nya och uppspirande literatur.

Dessa böcker verkade så starkt, därför att deras väg genom landet betecknades af spillror från krossade ideal, ihåliga skuggbilder, som ingen hade vågat röra vid, gamla gudar, hvilka till följd af tidens gång så småningom förvandlats till murkna afgudabeläten och nu stodo och skräpade, med magra lemmar och insjunkna bröst, i alla vrår bland de svenska bärgen, där ekot efter Tegnérs utsago är så välsignadt stark, att det lefver kanske längre, än hvad som kan vara nyttigt för de människor, som behöfva städse nya och friska ideal. Strindberg slog dem i stycken, den falska fromheten, den officiela religiositeten med tvifvlet i hjärtat; pratet om våra stora minnen och bristen på intresse för vårt lands egentliga, praktiska välfärd; de granna talen och de stora orden; vårt nationela skryt om frihet sida vid sida med det lumpnaste och mest småaktiga, dagligen bedrifna, andliga förtryck, och så på botten af alt ett jäsande missnöje, som aldrig fick luft, men som stod som en skriande motsats till de officiela fröjdehymner, i hvilka våra ledande män endast öfverträffas af vår ledande press.

Norge hade ju länge haft diktare, som talat folkets och de tänkandes språk. I Danmark hade genombrottet skett på literär kritisk väg. När detta genombrott kom i Sverige, var det naturligt, att dess första framträdande skulle ske i en form så häftig, hänsynslös och socialt lidelsefull som skedde. Vi hade väntat så länge och nöjt oss med de smulor, som införda från granlanden kunde passa oss. Vi äro en trög nation, heter det, full af hetsigheter. Och därför skedde det första genombrottet i vår literatur med något af en revolutions vreda buller.

Men nu är att märka, att den författare, som gifvit upphofvet till denna rörelse, hvilken altmera synes växa ut och förstärkas, är icke en kallblodigt resonnerande tänkare. Det är en lidelsefullt inspirerad skald, kallad att gifva impulser, väckelser åt alla håll, att peka på nya banor, att bryta ned gamla onödiga stängsel. Men han är icke någon lugn uppbyggare, icke en, som kan föra de nya idéerna till säker utveckling. En banbrytare är han, en väckare, en, som rifver ned mycket gammalt och odugligt, en, som äggat det unga slägtet till alvarlig strid och, hvad bättre är, till alvarligt arbete. Men en reformator är han icke, alra minst inom de områden, där han själf på sista tiden mest velat vara det, nämligen inom det sociala.

Och hur skulle Strindberg på detta område kunna vara en reformator? Strindberg är en fullblodig skaldenatur, på hvars tunga diktens ord ligga liksom utan ansträngning färdiga, vare sig han vill skildra det dagliga lifvets små egendomligheter, återgifva förgångna tider lif och verklighet eller i stora syner måla framtidens tankar och framtidens människor. Men han råkade födas i ett tidehvarf, där dikten för tillfället intager en undantagsställning och liksom synes lefva på nåder. Och med geniets snabba blick såg Strindberg förr än kanske någon annan i gamla Sverige, att sam-

tidens stora fråga var icke: Kristendom eller icke kristendom? Den var icke: konungadöme eller republik? Den var icke: realism eller idealism? Den var intet af alt detta.

Men uppslukande alla andra tankar, för tillfället dränkande alla intressen i sin stora öfver alla andra sig höjande våg, kom en fråga och vältade sig fram öfver alla andra, och den frågan gälde: hur skola alla människor en gång kunna få, så att det räcker för hvar och en till mat och giftermål? Hvarken mer eller mindre. Så lydde frågan. Detta var en direkt omvändning af den gamla satsen: «Söker först efter Guds rike etc». Vår tid säger: låt först hvar och en, här i världen, få sitt. Först då kan det bli tal om en verklig andlig egendom.

Och denna tanke blef snart för August Strindberg den dominerande. Denna sensibla, misstänksamma, stolta och slutna karaktär uppenbarade plötsligt ett karaktärsdrag, som vid första påseendet tycktes stå i en den mest fullständiga strid med hans utveckling i öfrigt. Jag menar det drag af *askes*, som ligger så djupt i August Strindbergs lynne. I könsfrågor har, hvad Strindberg skulle kalla, «hans nya människa» brutit igenom och fördrifvit denna böjelse, men i andra punkter har detta anlag i stället utvecklats på ett sätt, som flere gånger hotat att beröfva Sverige dess nu lefvande störste författare.

Jag tror mig nämligen iakttaga detta asketiska anlag i det förakt för literatur, konst och delvis äfven vetenskap, som kommit till orda i en del af August Strindbergs senare arbeten. Och månne jag däri icke har en viss rätt? Ty, tänk Er, en person, som äger större skaldebegåfning än någon af sitt lands samtida. Om man har en aning om, hvilken njutning den ästetiska produktionen medför, och hvilken kolosalt stark drift den är, då skall man kunna förstå, hvad en försakelse i detta fall skall kunna innebära. En älskare,

hvilken i åratal måste lefva återhållsamt vid en älskad kvinnas sida, skulle icke lida mer än en skald, som af fri vilja öfvergaf diktningen.

Och detta har August Strindberg i flere af sina arbeten gjort. Han har fäst sin blick så starkt på den herskande sociala nöden, att han icke vill veta af något arbete, som ej direkt syftar till att lätta denna nöd. Hvarje vetenskapsman, menar han, borde lemna sin vetenskap, hvarje skald sin diktning, hvarje konstnär sina konstverk, hvarje rik sitt förvärf — och alla skulle de rusa tillsammans och bilda en stor och entusiastik kohort, som icke skulle hafva annat mål än de sociala olyckornas botande. För detta stora mål skulle skalden offra sin dikt, konstnären sina taflor eller statyer, vetenskapsmannen sin vetenskap. Och detta har August Strindberg för egen del försökt att göra. Han har försökt att lösa tidehvarfvets gåta, han har skrifvit nationalekonomi, han har skildrat det nya samhället, sådant han tänkt sig det. Han har försummat att afsluta «Svenska öden» för att få skrifva «Likt och olikt». Och i flere af sina bästa berättelser af senare datum har han brutit sönder hela den konstnärliga formen för att få säga en eller annan af de «sanningar», utan hvilkas sägande Strindberg aldrig skulle ha funnit lugn hos sig själf.

Men en asketisk drift är det, som förmått August Strindberg att ägna sitt arbete åt lösandet af de stora samhällsproblemen. Ty hvarför gör han detta? Jo, därför att han icke anser sig äga rätt att sträfva efter diktarens rykte, medan tusenden och millioner och åter millioner i världen omkring honom hafva för mycket för att dö af svält, men för litet för att egentligen kunna lefva. Det är en kolosal uppoffring, som ligger i ett dylikt handlingssätt. Ty August Strindberg vet mycket väl, hur han skulle skrifva för att öka sitt rykte. Att han på sista tiden ofta underlåtit det,

ställer honom därför i ett visst hänseende moraliskt mycket högt. Och det smärtar mig altid djupt, när jag ser, hur människor försöka att på ett rått sätt förlöjliga de misstag, till hvilka han härigenom ofta gör sig skyldig.

Men ändå är jag den siste, som vill taga en del af August Strindbergs tankegång i försvar. Isynnerhet gäller detta angående Strindbergs uppfattning af kulturen. Och på den sista tiden äfven könsfrågan. Det har ofta blifvit påpekadt, till hvilka misstag Strindberg här gjort sig skyldig, och i själfva verket ligga dessa misstag för bildade läsare i öppen dag. Här är icke platsen att i detalj bemöta dessa misstag. Men när man skall bedöma ett sådant steg som Strindbergs, när han öfvergifver (eller säger sig öfvergifva) sedeskildrarens eller skaldens uppgift för reformatorns, då — jag upprepar det — må man nätt taga hatten af för den *försakelse*, hvilket detta innebär, och som i sanning är storartad. Men, det är här i världen icke nog med att handla ädelt, man måste äfven handla klokt, och det är ett spörsmål, om icke Strindberg på den väg, han i en del af sina senare arbeten beträdt, åstadkommit mindre reelt gagn än i sin tidigare rent skapande produktion, om han ej i de arbeten, jag här åsyftar bragt mera förvirring än klarhet.

Min tro är den, att hvarje äkta diktare uppfostrande inverkar på sin samtids hela tanke- och känslovärld. Därför får han ej vara en slö och likgiltig åskådare af sin samtids brytningar, som förnämt och intetsägande diktar visor «ins Blaue hinein». Han måste äga resonnans för alla sin samtids tankar och behof. Men har han detta, då inverkar han också, som jag sade uppfostrande på sin samtids hela lif och tänkesätt, och därigenom kommer han ock att *indirekt* bidraga till utbredandet af de idéer, hvilka han mången gång icke ens kan klart formulera själf, men som dock äro de, på hvilka samtiden lefver.

Ty, det är ej all uppfostran, som meddelas människorna endast på förståndets väg. Människan är icke bara förstånd. Och förr än de tankar, som nu ligga och gro i vårt förstånd, hunnit att ombilda hela vårt känslo- och fantasilif, förr har icke den nya tidens verkliga genombrott skett. Detta arbete är diktarens, författarens arbete. Och därför kan nutidens diktare vara lugn. Han har ett rikt och stort arbetsfält framför sig, där arbetarne icke böra vara få. Och han behöfver icke förtvifla, därför att hans direkta uppgift knappast torde vara att föra den diskussion, som fastslår de nya tankarna.

Men detta har August Strindberg förbisett, och därför att han först och främst är skald, har han så ofta misslyckats på det resonnerande området.

Olyckan är den, att man aldrig känner sig rätt säker, när man läser honom. Bäst man tycker, att nu går det utmärkt, nu är förf. skarpsinnig, klar, logisk och bevisande, så bäst det är, kommer ett påstående eller en hypotes, så hårresande omöjliga, att man förlorar både mod och tålamod och bara känner sig rasande öfver, att det verkligen är en stor författare, som sagt sådana saker. Man läser vidare, och samma sak upprepas. Det går bra till en tid, men bäst det är, får sunda förnuftet sig en örfil igen och det ofta, just där konklussionen skulle dragas. Och så står man där handfallen och undrar öfver, hur samma person kan vara på en gång så stor skald och så litet tänkare.

Det är icke min mening att vid skildringen af genombrottet i den nyare svenska literaturen uppehålla mig för mycket vid skildrandet af de olika förf:s individualitet. Det må dock förlåtas mig, om jag, innan jag afslutar detta föredrag, anför en sak, som jämte bristen på logisk begåfning förklarar om också icke försvarar en god del af öfverdrifterna i Strindbergs senare produktion.

Det är först och främst bristen på kritik i Sverige, bristen på en verklig kritiker af rang, som äger på en gång auktoritet att göra sig hörd och förstående inteligens nog för att inverka på författarna. Mer än någon annan har Strindberg mötts af den kritik, som hånar, gör ned, förvrider och förfalskar, alt som har utsigt att blifva något. Och detta har förbittrat Strindberg och drifvit honom till ytterligheter, som annars säkerligen hade uteblifvit.

Det var en synd att så många goda egenskaper kväfdes af ett hufvudlöst och hatfullt åtal, som kastade Strindberg tillbaka in i bitterhetens och de svikna förhoppningarnas lidanden just när hans optimism var på väg att bryta fram.

Jag skall här erinra om en berättelse, som förekommer i första delen af «Tjänstekvinnans son». Det är historien om muttrarna, som gossen finner på gatan, och hvilka fadern tvingar honom erkänna sig hafva stulit. Denna historia är karakteristisk för Strindberg. Ty den visar, hur världens orättvisor i förening med ett vekt, känsligt och misstänksamt temperament, som alltid är benäget att göra bärg af ett sandkorn, tillsammans kunna åstadkomma en retlig och olycklig människa, som bär sitt öde inom sig själf. Vår sympati måste följa en sådan människa, liksom beundran följer geniet. Men vår kritik måste vara vaken.

Strindberg har inledt ett nytt skede i vår literatur, och han är denna literaturs främste man. Men på sista tiden har han kommit i opposition mot hela den unga rörelse, som han själf har väckt. Och för Sveriges nyare literatur ligger häri något tragiskt. Ty är det något, som där är märkbart, så är det förvirringen, och det kan dröja länge, innan de böljor, som nu tyckas bryta sig mot hvarandra, taga en bestämd riktning och förena sig till en ström, hvilken verkligen kan sägas gifva näring och saft åt landet.

Men hurusom hälst — det slags raseri, med hvilket man nu angriper Strindberg, är en skam för hela vårt samhälle. Att bemöta eller klandra uttalade åsigter är naturligtvis icke blott rätt, utan kan äfven blifva en pligt. Men att bemöta åsigter är en sak. Att anfalla en person med råhetens och lögnens alla vapen, att nedtysta honom med våld — det är en annan. Att dylika försök kunna tålas inom ett samhälle, bevisar, att det är ondt om verkligt frisinne. Ty den verkligt frisinnade fordrar frihet för alla, ej blott för sig själf och sina meningsfränder.

Och det bevisar dessutom, hur lätt almänheten har att, när någonting kommer, som med rätt eller orätt stöter den tillbaka, glömma, hvad den nyss förut mottagit med beundran, bifall och tacksamhet.

Kvinnorörelsen
inom den nyare svenska literaturen.

Genomläser man ett par årgångar af svenska tidningar från första hälften af 70-talet, så skall man finna ett drag, som är typiskt genomgående i alt, som rör dåtida literär kritik. Man klagar nämligen öfver stagnation inom den samtida svenska skönliteraturen, man talar om bristen på svenska originalarbeten af något slags betydelse, man hänvisar ofta på skilnaden mellan Sverige och Norge i detta hänseende och det är icke fritt att kritikerna öfver den norska literaturens alster hafva en liten bismak af afundsjuka.

Det skulle altså kunna tyckas, som om en uppväxande ny literatur i Sverige skulle ha hälsats med glädje. Man hade ropat på den så länge, att ropen småningom öfvergått till klichéartadt stående, stereotyperade tidningsfraser, hvilka i tid och otid upprepades, ända tills det blifvit ett erkändt faktum, att gamla Sverige endast hade en gammal literatur och sannolikt aldrig skulle kunna få någon ny. Det fans ingen svensk literatur af senare datum. Det var — låt vara ett beklagligt faktum. Men detta faktum hade man satt sig in i, det hade öfvergått till en djupt rotad, bestämdt fastslagen öfvertygelse, hvilken man i likhet med andra dylika ytterst ogärna ville utbyta mot en ny. Och när därför en ny literatur verkligen började finnas och erkännas, när de yngre författarne med en i vårt land förut

okänd snabbhet började bli bekanta äfven i utlandet eller åtminstone i granlanden, då fans det i Sverige en hel massa människor, som helt enkelt låtsade sig icke känna till alt detta och fortsatte sitt gamla. Den svenska sången är död! Endast ogräs växer på den svenska parnassen! Diktens flyttfoglar ha flytt från Norden och stannat i sydligare luftstreck. Den svenska sången är död.

I sanning — behofvet af en ny dikt måtte icke ha varit särdeles djupt. Och det svenska intresset, det *svenska* nitet måtte inte vara så starkt, som man i almänhet vill låta påskina — så länge talet är om våra stora *minnen*. Eljest skulle man mer än en gång hafva glömt partiintresset, när det gälde att rädda en talang från att täras af den i Sverige traditionela genialiska fattigdomen. Eljest skulle man hafva visat den nyare literaturen ett annat bemötande än att göra alt för att lägga hinder i dess väg och anstränga sig för, att det med god vilja ännu en gång måtte kunna gå derhän, att den gamla klagan åter med skrymtande alvar skulle kunna upprepas: Vi ha ingen literatur i Sverige. Dikten är död och det svenska folket står ännu och väntar på den återlösare, som skall väcka den fosterländska dikten ur dess tillfälliga dvala.

Ty man motarbetar faktiskt den nyare literaturen i dess sträfvanden, motarbetar den med alla till buds stående medel. Man framhäfver med förkärlek hvarje svag sida, som kan framletas; man förnekar eller förringar talangen, äfven där den synes obestridlig; man förvrider eller rent af förfalskar syftet och meningen hos de böcker, hvilkas författare af den rådande smakriktningen stämplats såsom farliga, man tiger med arbeten, hvilka samtidigt öfversättas och väcka upseende i utlandet; man stämplar arbetena som osedliga, och nybakade kritici tala om «ungdom» och brist på mognad hos personer, hvilka faktiskt äro äldre än

de själfva; om ett beriktigande göres, låtsar man, som om det icke existerat, eller ock förvånar man sig godmodigt öfver, att dessa författare verkligen taga äreröriga och falska beskyllningar *au serieux;* och på sista tiden har man uppfunnit ett medel att nedgöra den farliga fienden, ett medel, som verkligen på grund af sin nyhet och originalitet förtjänar att särskildt noteras: när det kommer ut en riktigt underhaltig eller medelmåttig bok, som ingen af de yngre författare skulle vilja ha på sitt samvete eller ens på sin bokhylla, men som har litet yttre fernissa af att vara modern, då kappas hrr kritici om att ägna den de mest flödande loford, och de tröttna icke att prisa den vackra måtta, med hvilken förf. tillämpat de realistiska principerna. Han har upptagit «det goda» i riktningen (något som hvarje kritiker tror sig kunna räkna ut på sina fem fingrar). Eller för att tala med vår gamla vän Aslaksen: Han har brutit ned — men med måtta. Och se det tycka våra kritici vara ett rasande lustigt, uppbyggligt och sympatiskt skådespel.

Hvarför har då den nya literaturen uppväckt ett sådant spektakel? Skulle det ej vara möjligt att behandla äfven dess alster som skönliterära företeelser? En och annan af dess böcker är ju farlig och bör altså förföljas. Det kan man ibland se bara på registret, innehållsförteckningen. Åtminstone har jag hört personer, som inte läst mer af en bok, knappt det, men ändå haft sina omdömen lika färdiga som andra. Men det fins ju andra böcker, som innehålla lugna skildringar. De förföljas väl ej på samma sätt, men de behandlas dock, äfven de, med ett visst misstroende. Hvarför? frågar man. Därför att de tillhöra den nya riktningen, svaras det. Och anhängarna af den nya riktningen inom literaturen vilja nedstörta tronen och altaret, religionen och sedligheten. (I parentes sagt tyckas våra motståndare stundom ha någon underlig tro på, att konungadöme

är något slags skydd för Gud och sedligheten. Det är förmodligen Ludvig XV, Fredrik den store, Gustaf III eller Marie Antoinette, som ingifvit dem denna vackra idé). Men huru som hälst — faktum är, att de nya författarna skola motarbetas samt om möjligt nedtystas. Och då skulle det bli så härligt tyst i vårt gamla land, att man ej skulle höra annat än diskussionerna på börsen, tidningarnas auktionsbud i fråga om fosterlandskärlek, uppiggande trumhvirflar från krigsmakten till lands och vatten samt under alt detta som ett idylliskt accompagnement ljuden af Wirséns hofdikter, kyrkklockorna på landet och koskällorna i björkhagarnas romantiska hägn.

Saken är den, att hela den nya diktningen bäres af en ny världsåskådning, och om en förf. också skrifver aldrig så objektivt, så kan det dock icke hjälpas, att hans världsåskådning lyser igenom i själfva hans sätt att framställa och bedöma händelser och karaktärer. Och om han aldrig så mycket sträfvar att icke bedöma, utan endast skildra, helt och hållet undertrycka sin personliga mening kan han dock icke. Och redan det att skildra lifvet utan att moralisera ger vid handen, att förf. druckit af den farliga källa, som under namn af nya tankar, nya idéer gjuter sig ut öfver och befruktar hela det moderna tänkesättet.

Detta förhållande blef fullt klart och tydligt inom den svenska literaturen, när fru *Anne Charlotte Edgren-Leffler* gaf ut sin första novellsamling: *Ur lifvet.* Från att hafva varit bekant inom endast en liten Stockholmskrets, gjorde denna första novellsamling sin författarinnas namn kändt och aktadt öfver hela Skandinavien och ännu längre. Och den egenskap, som med ens gjorde fru Edgren så populär äfven på många håll, där man eljest icke älskar modern literatur och modernt tänkesätt, det var hennes klara, lidelsefria framställningssätt äfvensom en viss reserverad

hållning, som framför alt var ägnad att icke afskräcka folk från alt det, hvilket i almänhet betecknas som farligt.

Det kan kanske synas som en paradox, och dock är det något aldeles påtagligt, att nämligen samma samhälle som frambragt en författare som August Strindberg, också frambragt den författarinna, hvilken kan synas utgöra hans direkta motsats, nämligen fru Edgren-Leffler. Må vi erinra oss detta! Sverige är ett gammalt, strängt byråkratiskt samhälle. Det har haft sin storhetstid i yttre mening, och det torde vara oafgjordt, om det ännu skall kunna häfda sin rätt att räknas bland de nationer, som äga nog lifskraft att se framåt i stället för tillbaka. Jag erinrar om, hvad jag i mitt förra föredrag yttrade angående den mur, med hvilken byråkratien förstått att omgärda sig själf, och det djupa missnöje, den genomgående lifsleda, som medvetandet härom aflar i hela vårt samhälle, där hvarje uppåtsträfvande natur har så lätt att duka under, ifall han röjer den minsta benägenhet att icke vilja underkasta sig alt det tvång, som en dylik samhällsordning ålägger.

Försök då att tänka Er en kvinna, född och uppfostrad i detta samhälle. Hon tillhör de högre samhällsklasserna, hennes omständigheter ha aldrig tvungit henne att arbeta för att lefva, och hennes uppfostran har lärt henne, att vara korrekt och tadelfri i hela sitt uppträdande. Denna kvinna har ett skarpt hufvud och en oförvillad rättskänsla. Hon lär sig att genomskåda den omgifning, i hvilken hon lefver, hon ser, hur mycken bemantlad låghet, som omger henne i den fina värld, hvilken hon tillhör, hennes ögon öppnas för de falska föreställningar, som i denna värld afgöra frågan om rätt och orätt, och hon börjar att kritisera sin omgifning, kritisera de lagar, som bestämma umgängeslifvet, familjelifvet; m. e. o. lifvet *inom* den sfer, som är

hennes. Och understundom kommer hon att kasta en blick äfven utanför denna sfer.

Det är denna begynnande kritik, som först lär henne att förstå, att hon äger författaretalang.

I den fina värld, där hon lefvat, har hon lärt sig att alting kan sägas, endast det sägs med takt. Och hon har lärt sig, att det i dessa kretsar går lättare att få åhörare, när man talar lungt, än när man låter lidelsen skymta fram bakom orden. Folk känner sig liksom tryggare. Fru Edgren hade lefvat för lätt i yttre mening, för att hon skulle kunna få något af den tillbakastötta talangens våldsamma hat mot det samhälle, som hotar att förkväfva honom. Fattigdomen hade hon aldrig känt, och jag vill till stor del härleda det lugn, som hvilar öfver hennes skrifsätt, ur denna egenskap. Ty oberoende i ekonomiskt afseende, det att veta, att man aldrig behöfver frukta att lida nöd eller att komma nedanför den nivå, där man för tillfället står — detta hindrar mer än något annat en i sig själf sund natur att blifva nervös, lidelsefull, partisk, och det gör mer än man tror, för att förläna den rättvisa i bedömandet af det mänskliga lifvets företeelser, hvilken altid varit omtalad som en af fru Edgrens bästa egenskaper som författarinna.

Om således fru Edgren aldrig hade varit i tillfälle att pröfva det slags svårigheter, som sätta bitterhetens djupa stämpel på en människa, så hade hon däremot i så mycket högre grad erfarit det slags lidande, som blir en fint och fritt tänkande människa till del, när hon kommer att lefva under trycket af alla de former, på hvilka vårt moderna sällskaps- och samhällslif är så rikt, när hon får vänja sig vid att utan opposition höra banaliteten upphöjas, de enklaste sedebud förvrängas och se de äkta mänskliga känslorna förkrympas och träda tillbaka för att lämna plats

åt ett tomt och innehållslöst konventionelt lif, från hvilket alt, som är starkt, sundt, naturligt eller själslyftande är på det sorgfälligaste bannlyst. Får man länge i tyst opposition lefva ett sådant lif, då får man snart se, att det — för att återkomma till det af Strindberg citerade uttrycket af Voltaire — fins många sätt att bli hängd i hemlighet. Och griper man då till vapen emot detta slags förtryck, så kunna omständigheterna vara tillräckligt gynsamma, för att detta ej skall hämna sig så svårt, som när man är hänvisad åt sin egen talang för att hålla sig uppe eller sjunka till botten. Men fullkomligt helskinnad går ingen ur den striden.

Och så har fru Edgrens författarskap blifvit, icke en kamp mot samhället som Strindbergs, utan en kamp mot vissa af samhällets former. Och där hon en enda gång har kastat handsken mot det bestående samhället, nämligen i dramat «Hur man gör godt», där har detta angrepp, som dock skedde under diktens form, blifvit utan egentlig lyftning, torrt och förståndsmessigt. Hvarför? Därför att förf. här icke bars af omedelbar personlig erfarenhet, utan ledts härtill *invita Minerva* eller — för att begagna ett citat af henne själf — hon så väl som andra bildade människor hade ofta diskuterat den s. k. sociala frågan. Och detta hade på den rena reflexionens väg ledt henne att också göra sitt inlägg i denna dagens fråga. Det är genom att detta drama synes tillkommet nästan uteslutande på reflexionens väg, som man så väl kan förklara, att det i konstnärligt hänseende är så medelmåttigt. Det saknar det lif, som endast lifserfarenheten kan skänka. Och det är ingenting annat än ett skelett.

Det torde vara svårt att på ett mera afgörande sätt dokumentera sin oförmåga att uppfatta ens det enklaste af å väl episk som dramatisk konst, än när man, som verk-

ligen skett, försöker att förklara fru Edgrens författarskap genom att hänvisa på hennes drama som det fullkomligaste uttrycket af detta författarskap. Eller ännu värre — när man rent af går så långt att man degraderar hennes noveller till att utgöra förstudier för dramerna(!) Detta hindrar naturligtvis icke, att fru Edgren äfven inom dramats form åstadkommit förtjänstfulla saker, ja ett arbete (Sanna kvinnor), som är utmärkt. Men grundegenskaperna i hennes författarlynne är och blir berättartalangen, en lugn, klar och koncis berättartalang.

Och den värld, ur hvilken denna berättartalang hämtar ämnen för sina skildringar, är samma värld, där hon själf lefvat hela sitt lif, samma värld, som genom sina konventionela band först bragte henne i harnesk mot alt det trångbröstade pedanteri, den enfaldiga fåfänga och det tomma och innehållslösa lif, som hindra de människor, hvilka häraf beherskas, att lefva ett lyckligt lif, ett lif som ger tillfredsställelse, hälsa och utbyte. Ty det är indignationen öfver, hur många människolif, som dagligen och stundeligen gå till spillo, därför att deras bästa krafter i lifvet aldrig komma till någon slags användning als, det är förbittringen öfver det kolosala slöseri med människolif, som karaktäriserar vår societet, — det är detta, som satt fru Edgren pennan i handen. Och det är om detta, hon skrifver. Det är också hennes två första novellsamlingar *Ur lifvet*, hvilka tills dato beteckna höjdpunkten af hennes produktion.

«En bal i societeten« står i spetsen för dessa skildringar ur de högre klassernas privata lif. Och fru Edgren kunde aldrig ha valt ett bättre sätt att med ens få presentera de personer, med hvilka hon i flera af sina senare arbeten skulle komma att låta oss göra närmare bekantskap. Ty denna berättelse, som är skrifven med en rent af be-

undransvärd iakttagelseförmåga i förening med den mest underhållande framställningskonst, den spelar i fru Edgrens noveller samma rol som prologen i medeltidens dramer: den presenterar personerna för publiken.

Förf. griper deras yttre egendomligheter i flykten och framställer dem efter hvarandra, så som man ser dem och kan iakttaga dem på en bal: d. v. s. hon låter oss vara vittne till dessa småsener och dessa små drag, som ofta blixtlikt karakterisera hela människan. Och hon visar oss den hyggliga unga byråchefen Örn, som i parentes sagdt synes oss lite förändrad, när han i sitt äktenskap blir den pedantiska stela och torra äkta man, som han där med verklig virtuositet beskrifves vara. Vi få göra bekantskap med Aurore Bunge, den skönaste dam, som på sista tiden uppträdt inom societeten, hon, som har en ironisk och blaserad uppfattning af sällskapslifvet, men som ändå inte kan vara det förutan, hon som talar om och ibland kanske verkligen önskar, att hon skulle kunna göra något, som «chokerade hela societeten», men som i hela sitt uppträdande är korrekt och i hela sitt lif böjt sig för den goda tonens mest löjliga och intetsägande fordringar. Hon, som önskar, att hon vore fattig, bara för att få förtjäna sitt bröd, som vill gå in vid teatern för att få beherska publikens känslor i större stil, än hvad tillfälle bjudes i en simpel balsalong. Hon, som har en kvinnas alla djupaste egenskaper slumrande under det skal af ytlighet, flärd, konvenans och fåfänga, som omger henne. Hon, som sysslolösheten och intigheten i det lif hon för, depraverat i den grad, att alt hvad som hos henne eljest skulle ha varit alvar och kraft, nu uttömmer sig i egenkära paradoxer, som narra balsalens tomma hjältar att skratta.

Och så *tecknar* författarinnan i säkra drag både Gurli, den lilla konfirmationsungen, som redan vädrar på afstånd det

retande i ett lif, som för henne har fåfängans och den halft omedvetna könsdriftens alla brådmogna lockelser, och jämte henne Ada, den äldre systern, som är vida oskyldigare än den yngre, och som med våld kastas in i societetslifvet, för hvilket hon är för god, men som dock är bestämd att småningom omformas af detta lif, glida in i dess vanor, bestämmas af dess föreställningar och blifva, väl icke en innehållslös modedocka, men en trångbröstad förtryckt och småsinnad pligtmänniska, som aldrig vetat om lyckan, aldrig känt annat af lifvet än de försakelser, som det pålägger, och glädjen att vara mor, en lycka, som lyckligtvis inga konvenansäktenskap ännu mäktat att förstöra.

Och dessa karaktärer möta vi sedan utförda i fru Edgrens senare noveller: Ada, byråchefen Örn och Gurli i «Krig med samhället», Aurore Bunge i novellen med samma namn.

I dessa sina noveller, stod fru Edgren på höjden af sitt rykte. Hvar och en såg och kände igen, hur sant författarinnan talade om det lif, som vi alla lefva. Lugnt och säkert länkade hon berättelsens gång, opartiskt och skarpsinnigt framställde hon och bedömde sina personers öden, och öfver alla — eller de flesta af dessa berättelser låg den genuina friskhet, som altid utmärker en originel talang, hvilken med segervisshet är i färd med att arbeta sig fram. Den lilla förtjusande stämningsbiten «Sesam öppna dig» var buren af samma berättartalang som Aurore Bunges bittra, hopplösa, men med oförliknelig energi återgifna historia.

Men det finns öfver nästan alt som fru Edgren skrifvit något egendomligt något, som kyler, något — jag vill nästan säga — känslolöst reflekteradt, som gör, att man vid läsningen af hennes noveller tänker mycket och känner litet. I hennes första novellsamlingar märktes denna

egenskap mindre, men i hennes sista bok «En sommarsaga» framträdde detta alt tydligare. Ty när fru Edgrens första berättelser kommo ut, glömde man gärna alt annat för den stora och oerhörda nyheten att på svenska få läsa noveller, som buro prägeln af att vara gripna «Ur lifvet». Själfva titeln var en lösen, som var genombrottets. Och i ett par berättelser t. ex. just *Aurore Bunge* har författarinnan med lifvets egna färger målat så varmt, att karaktären står lefvande för fantasin, aldeles oberoende af, hvad man tänker om tendensen.

Men det fans dock redan i de förra novellsamlingarna något som förklarade, att fru Edgren med förkärlek skulle komma att mottagas af dem, hvilka tro, att den moderna literaturens A och O är tendensen. I trots af den ofta liffulla och stundom rent af genialiska framställningen, i trots af det intresse för lifvet själft, hvilket förmått författarinnan att gifva sina arbeten den titel, som innebär hela den moderna skolans lösen, kan man dock ej undgå att stundom göra den anmärkningen, att berättelserna väl äro gripna «ur lifvet», men att de dock ej bära omedelbarhetens djärfva intryck af lifvet själft med dess fulla och mångskiftande rikedom. Och om det också fins lysande undantag som «Aurore Bunge», och «En bal i societeten», så är det dock ett genomgående drag i hennes till omfånget största noveller, nämligen «Tvifvel», och «I krig med samhället», att hon påtagligen hyser mer intresse för en fråga (psykologisk, samhällelig eller bådadera på en gång) än för de personer, hvilkas lefnadshistoria hon skildrar.

Se t. ex. på «I krig med samhället». Det är i flera afseenden en af de bästa noveller, vår literatur äger, och fru Edgren är i sina goda arbeten alltför distinguerad författarinna, för att hon skulle skatta åt, hvad man i banal mening kallar för tes-literaturen. Men det fins många sätt att

gå omkring naturen. Och läser man denna novell med uppmärksamhet, skall man finna, att den troligen tillkommit på ungefär följande sätt. Författarinnan har tänkt mycket öfver äktenskapsfrågan, och har känt sig lifligt upprörd vid tanken på, att så många människors lif måste gagnlöst förspillas, endast därför att missförstådda moralbegrepp förmå dem att i hela sitt lif uppehålla en förbindelse, som endast medför olycka för dem själfva. Men då hon är en kritiskt anlagd natur, har frågan för henne icke ställt sig så enkelt som att fråga: äger man rätt att skiljas? En fråga, hvilken verkligen torde kunna anses vara utdebaterad. Utan — om en hustru skiljer sig från sin man, för att ingå ny förbindelse med en annan man, som hon älskar, hur kommer denna brytning då att gestalta sig i det praktiska lifvet och under våra samhällsformer? Hvad blir hustruns utbyte på denna förändring? I hvad mån kan hon frigöra sig från behofvet att lefva tillsammans med sina barn? Och hur gestaltar sig öfverhufvudtaget förhållandet mellan barnen oah deras frånskilda mor?

Alt detta bemödar sig förf. att i denna novell utreda, och hon lyckas däri. Alt naturligtvis med de modifikationer, som de förhandenvarande karaktärerna betinga. Hon skildrar förträffligt denna kvinna, som aldrig älskat, utan lefvat tio år i ett lugnt, och pligttroget, men glädjelöst äktenskap. Lika förträffligt är det därför motiveradt, att denna kvinna, hos hvilken som hos de flesta behofvet af kärlek slumrar, följer sin böjelse, när hon träffar en man, som kan beherska hennes känslor. Att efter det hon följt sin böjelse, hos denna karaktär tvifvel kan uppstå, är likaså riktigt. Och i den slitning, i hvilken hon försättes genom att behöfva sina barns kärlek lika väl som sin nya mans, det är en af de sanningar, som ingen förnuftig människa kan förneka. Denna novell har därför kanske mer än nå-

got, som i denna fråga skrifvits i norden, bidragit att kasta ljus öfver, hur onaturliga förhållanden våra äktenskapsbegrepp ofta gifva anledning till.

Och dock saknar man här något, och detta något är själfva lidelsen. Förf. berättar om lidelsen, men hon ger oss aldrig det direkta intrycket af denna ödesdigra eller lyckobringande naturmakt, som ingen samhällsinstitution i världen räcker till att ostraffadt klafbinda. Märk, att hon rent af hoppar öfver skildringen af den lycka, som hon dock låter oss tro, att Berndtson och Ada njutit under första tiden af deras äktenskap. Efter skildringen af skilsmessan går hon omedelbart öfver till att framställa de slitningar, till hvilka samhällets hårda dom öfver en dylik kvinna i förening med denna kvinnas oförmåga att lösslita sig från sitt gamla jag gemensamt äro skulden. Med ett ord — man får aldrig se och erfara denna kärlek, som dock måste ha varit af en utomordentlig natur, när den kunnat förmå en kvinna som Ada till ett steg, hvilket så helt och hållet stred mot alt, hvad hon i sitt föregående lif aktat heligt. Man får icke se ömheten mellan Berndtson och henne. Läsaren får aldrig vara vitne till själfva kärleken, utan de debattera utförligt och logiskt hela denna ömtåliga situation, hvilken slutar med att vara dem öfvermäktig.

Och går man till berättelsen «Tvifvel» finner man där akurat samma förhållande. Där är det ett äktenskap mellan två oförenliga naturer, som afhandlas, mannen är pietist, och hustrun drages till honom emot hela sin gamla öfvertygelse, därför att han dock har ett lifsinnehåll, hvilket hon länge och med smärta känt sig sakna. Hustrun förkväfves långsamt af detta lif, som hon aldrig helt kan gå upp i, och när hon i slutet af berättelsen dör, känner man, att denna händelse varit det lyckligaste, som kunnat inträffa. Och frågan står där: hvarför kunna ej dessa människor för-

enas genom kärleken? Hvarför skall fanatismen vara sådan, att två människor ej kunna älska hvarandra, därför att religiösa åsigters oförenlighet skiljer dem åt? Hvarför skall den ena människan nödvändigt vilja tvinga den andra in på sin väg?

Men när författarinnan gift dessa två människor med hvarandra, så hoppar hon öfver tre månader och låter oss sedan återfinna dem olyckliga. Hvarför? Jo, af samma skäl som i den förra novellen. Hon intresserar sig mindre för människorna, för individerna, än för den allmänna fråga, hvilken deras lif är ägnadt och ämnadt att belysa. Och detta visar hän på, att fru Edgren som författare är en vida mer kritisk än poetisk natur. Hon har gjort vår literatur stora tjänster, och hon kommer tvifvelsutan att uträtta ännu mycket mer. Men hon har därjämte just genom sin öfverlägsna talang bidragit att gifva den nutida smaken den uppfattningen, att ett drag hos nutidsdikten är att vara till och med något kallt resonnerande. Och detta är den stora brist, som genomgår hennes diktning, och som ej ens hennes lifligaste beundrare torde kunna förneka: hon äger ej förmåga att omedelbart framställa de starka lidelser, som gå djupast i människosjälen. Hon skildrar i stora, allmänna och säkra drag. Men hon förmår ej att gripa och framställa de plötsliga, oreflekterade utbrott och stämningar, hvilka just komplettera en diktad karaktär och ytterst gifva den lifvets egen realitet.

Och denna brist, som är öfvervunnen i «Aurore Bunge» och «En bal i societeten», samt framför allt i «Gusten får pastoratet» framträder ännu tydligare i hennes sista roman «En sommarsaga».

Fru Edgren är, som jag nyss sade, icke i gröfre mening tendensförfattarinna. Hvad hon gifver är *variationer öfver ett självvaldt tema.* Det är hennes förmåga att utveckla temat alsidigt, som först kom almänheten att anse

henne för tendenslös. Men det är hennes stränga fasthållande vid temat, som ibland kommer henne att missvårda människoskildringen, och det är denna egenskap, som kommer att förefalla framtidens människor främmande.

Men fru Edgren representerar, och står i spetsen för en rörelse, hvilken betyder mycket inom den samtida svenska literaturen: nämligen kvinnorörelsen. Och som den mest frisinnade af de först uppträdande författare, den mest klarsynta och den mest talangfulla, så har hon också från den mängd af bornerade och medelmåttiga ifrare för denna sak, på hvilka vårt land är så rikt, fått mottaga tillvitelser och utsättas för angrepp, hvilka genom sin småaktiga kitslighet endast kunna förklaras som rent personlig afund. Den långa och enfaldiga notvexlingen i «Aftonbladet», sedan «En sommarsaga» utkommit, är ett fult exempel på, hur man i Sverige kan behandla erkända och framstående skriftställare.

Och nu, sedan jag talat några ord om Sveriges mest berömda författarinna, går jag att lemna en kort redogörelse för, hvilken rol kvinnofrågan spelar i vår nyaste literatur. Och jag vill då tillägga, att jag i detta fall som äfven eljest talar med hänsyn, icke blott till den egentliga literaturen, utan också med hänsyn till, hvad i denna fråga förekommit i tidningar och tidskrifter. Ty härigenom torde man få den bästa och klaraste uppfattningen af kvinnofrågans närvarande ställning i Sverige.

Kvinnorörelsen i Sverige har liksom i de öfriga skandinaviska landen sin rot i de sträfvanden, hvilka i denna sak spridt sig hufvudsakligen från England öfver större delen af hela den civiliserade världen. Kvinnorörelsen afser som bekant kvinnans frigörelse i vidsträcktare mening. Under århundraden, eller rättare: årtusenden, har kvinnan nästan i alla land och i alla samhällen haft en ställning, som varit lagligen underordnad mannens, och af detta oefterrätt-

lighets förhållande bibehåller vår lagstiftning ännu många spår. Kvinnorörelsen afser således närmast att afskaffa därmed sammanhängande missförhållanden: den vill gifva gift kvinna rätt att förfoga öfver sin egendom och ogift kvinna samma tillfälle till bildning som mannen och därjämte rätt att bekläda alla de sysslor, till hvilka hon kan styrka sin kompetens. Och denna sträfvan, som öfveralt vinner mera gehör, är utan tvifvel en af de företeelser i vår tid, hvilka komma att betyda mest för framtidens hela utveckling.

Kvinnorörelsen vill dessutom innefatta och behandla ännu två saker: nämligen samlifvet mellan makarne inom äktenskapet och sedlighetsfrågan.

Den förra frågan — samlifvet mellan äkta makar — skärskådas inom literaturen hufvudsakligen ur den synpunkt som Ibsen på ett rent individuelt fall anlade i «Ett Dockhem». Och detta gör, att man gärna finner något af Helmer så väl i novellernas, som i pjesernas hjältar, lika visst som den undertryckta, rikt utrustade, beklagansvärda och hänförande Nora får släppa till litet af sin glans äfven åt mindre framstående individer af kvinnokönet. Och när äktenskapet på detta sätt gjordes till föremål för literär behandling, så kom frågan nästan uteslutande att röra sig omkring den satsen, att mannen uppgafs alldeles totalt ringakta eller åtminstone förbise kvinnan.

När Ibsens «Dockhem» kom, har denna tanke säkert träffat mången man djupt. Och att denna pjes har ombildat mycket i våra traditionela föreställningar, det är naturligtvis obestridligt. Ty man tänkte som bekant då mindre på konstverket än den själfgjorda tendensen. Men när fru Z och fröken Petterson, fru Lundström och Y (för att nu inte tala om alla obekanta och bortglömda X) började att instämma samma klagolåt från den bedagade ålderns djupaste alt och bastoner och ända fram till sextonåringarnas mest kvittrande och förtjusande klingande små diskanter, då började denna kvinno-

konsert verkligen att stöta på oljud. Männen begynte rycka på axlarna, och en och annan oförsigtig ung man tillät sig att gyckla på kaffebjudningar över den förfärligt tragiska frågan.

Sedan blef det modernt bland de skrifvande damerna och deras intimare vapendragare och vapendragerskor att vara indignerade. Inte att vara indignerade mot samhällets orättvisor i almänhet. Utan att vara indignerade mot männen på sitt köns vägnar. Kvinnohatet bland männen, som hade florerat tillika med världsföraktande blickar, och utfälda skjortkragar på «Byrons Don-Juans tid» hade kommit ur modet. Det hade fått sin vederbörliga kritik och blifvit graflagdt, utan att någon människa sörjde öfver, att detta vidunder lemnade jorden. Och kvinnohatet hade blifvit förvisadt till mer eller mindre förfallna gamla ungkarlar och sådana äkta män, som altid skulle förblifva, hvad man kallar ungkarlars vederlikar.

Men då reste den gamla hydran, som gjort så mycket ondt, och som heter hat mellan mänskligheten hälfter, upp kroppen och visade, att fast ett hufvud var afhugget, så satt ett annat kvar, och det hufvudet bar kvinnodrag och ropade med hemska åtbörder och förvildade miner: «Hat mot de otäcka karlarna! Kamp på lif och död!»

Indignationen tog alt häftigare och alt mera oresonliga former. Det var icke ett på outtröttligt samlande af material bygdt sträfvande att klargöra frågan. Det var ett angrepp mot männen på alla kanter för alt, hvad kvinnorna under århundraden (det kunde inte gå för mindre!) fått lida genom männens missgärningar. Och det var inte fritt från, att det låg ett slags hämdlystnad i detta rop, hvilket var så mycket mera ohyggligt, som man instinktligt började känna, att dessa exalterade vredesutbrott skulle kunna komma — och i flera fall verkligen också kommit — att förstörande inverka på den yngre generationens kärleks- och äktenskaps-

förbindelser. De unga kvinnorna, som icke erfarit någonting, lärde sig att bjäbba med (aldeles som de unga männen för ett halft århundrade sedan gingo i Byron-kragar och föraktade kvinnorna), och de unga männen å sin sida kände sig främmande för dessa exemplar af kvinnokönet. Icke därför, som de skrifvande kvinnorna i sitt högmod påstå, att de unga kvinnorna aflägsnade sig från den vanliga typen, skaffade sig bildning och lärde sig tänka. Jag tror tvärtom, att det varit ett af männens största lidanden, fast de kanske icke klart sett det själfva, när kvinnorna varit dem underlägsna i intelligens och därför lemnat dem ensamma i deras andliga lif. Nej. De kände sig främmande för detta slags upphetsade indignationsdamer, därför att just nu hade sedlighetsbehofvet blifvit väckt till lif äfven hos männen. Och när de sökte en maka, sökte de en, som kunde förstå och älska dem. Och dessa unga kvinnor hade endast tomma deklamationer mot männens lif och ett oresonligt hat mot förseelser, som lågo utanför den möjliga sferen af deras erfarenheter. Låt vara, att forna tidens kvinnor varit slappa i dylika frågor. Nutidens synas på väg att bli oförrdragsamma på grund af underblåst och konstgjord ignorans. Det kan bli tu tal om, hvilket drag som är bättre.

Och detta hat mot männen, som går igenom literaturen, och som hotar att öfva ett förderfligt inflytande på lifvet, är särdeles ägnadt att uppkomma inom dessa aflägset liggande, nordligt belägna land, där de långa vintrarna aflat så mycken böjelse för onödigt grubbel och så mycken tungsinthet. Det har sin rot i ett envist begär att vilja fordra för mycket af verkligheten. Och det är egendomligt, att samma kulturströmning, som skryter af att hafva tagit verkligheten till läromästare, just i denna fråga, hvilken mer än de flesta är af reel natur, envist tycks vilja hålla sig

fast på idealismens höga hästar, hvilka som bekant hafva en viss fallenhet för att icke låta sig tyglas.

I fråga om äktenskapet visade sig denna böjelse att så att säga idealisera hela frågan däri, att nästan alla resonnemang fördes med hänsyn till det rent andliga utbyte, som två makar kunde ha af ett äktenskap. Man kriticerade skarpt våra äktenskapliga förhållanden, mången gång visserligen med rätta, och man sköt nästan altid skulden på mannen, för att den ideela sidan af äktenskapet försummades. Han hade inte sinne för den saken, påstodo damerna, och det var altid *hon*, som var intelligent och öfverlägsen, och satt ensam om kvällarna och led af, att han inte kunde förstå henne. Och när man så i den almänna diskussionen kom alt längre och längre genom frågan om kvinnans rätt att sköta sin ekonomi, om hennes almänna likställighet, om berättigandet af äktenskapsskilnad, ända fram till klagan öfver att kvinnorna i äktenskapet förbisågos och misshandlades af sina män, då kände man behofvet af att definiera, hvad som menades med äktenskapet, och hvad som var dess uppgift. Man godkände ej den gamla berömda difinitionen, som en teologie professor i Upsala lär hafva afgifvit, och hvilken lydde så: «äktenskapet, m. h., är en förening mellan två personer, af hvilka den ena bör vara en man och den andra en kvinna». Och jag medger, att den definitionen var något lös. Men de man nu uppfann, voro verkligen icke mycket bättre. Man fick läsa satser, sådana som de följande: «äktenskapet måste hvila på en grundval af den djupaste personliga kärlek, där det andliga innehållet får ett uttryck i det sinliga». Eller det här: «äktenskapet skall ingås till följd af en inre nödvändighet, som är hela väsendets frigörelse tillika». Hvad dessa och andra med dem beslägtade uttryck, hvilka skulle kunna uppletas i dussintal, också må tjäna till, icke tjäna de till att klargöra

frågan. Och detta sätt att tala och tänka angående äktenskapet står i en förunderlig motsats till tidens rykte för sympati med exakt forskning, och naturvetenskaplig sträng metod.

Saken var den, att den gamla öfverskattningen af intelligensens öfverlägsenhet, som varit romantikens farligaste arf till en nyare tidsriktning, här gjorde sig gällande under de mest barocka och motbjudande former. Man glömde aldeles, tycktes det, att äktenskapet var gjordt för alla människor, att vanliga hyggliga medelmåttor också hade rätt att gifta sig och lefva lyckliga, utan att få ovett för att de lefde i lögn eller inte brydde sig om s. k. högre intressen, man glömde med ett ord hvardagsmänniskornas fordran på att tagas med i räkningen, och äktenskapet fick i teorin utseende af att vara en institution, som endast var lämplig för ett fåtal utvecklade individer. De andra fingo vackert se sig om. Och när man talade om kvinnans stälning i äktenskapet, så började man att mer eller mindre öppet göra skilnad på «kvinnan med lifsgärning» och den andra kvinnan. Ty med «lifsgärning» menade man att vara konstnär, författarinna, att redigera en tidning, stå i spetsen för en skola o. s. v. Att det skulle kunna vara en «lifsgärning» att föda barn till världen och sedan uppfostra detta barn till en god och lycklig människa, det var en sak, som för en tid tycktes varit bragt i glömska.

Om man med ordet «lifsgärning» nödvändigt skall mena en verksamhet, hvars resultat endast komma det allmänna till godo, så är det för ingen del min mening att vilja underkänna qvinnans förmåga eller på något sätt inskränka hennes rätt att verka för sådana ändamål. Men jag protesterar mot detta ytliga och högmodiga sätt att använda ordet. Jag protesterar mot, att det skall göras en sådan skilnad på det kvinliga arbetets verksamhetsfält samtidigt

med att man gör alt för att nedbryta denna romantiska skranka i hvad som rör mannens angelägenheter. Låt oss slippa högtrafvande och vilseledande fraser. Men låt oss förstå, att *hvarje* människa, i hvilken ställning som hälst, som arbetar med självuppoffrande kärlek, har varit nyttig på jorden. Och för min del skattar jag ett sådant arbete högre, ifall den arbetande dessutom äger den själens blygsel, som förbjuder honom att förgylla sitt arbete med de lånade frasernas påfågelsglans. Den ena människan kan ju vara nyttigare än den andra. Det är för öfrigt altid mycket svårt att afgöra. Men må vi sluta upp med det självkära pratet att den ena människan har en «lifsgärning» och den andra icke.

Den fråga, där det utvecklade hatet mot männen (indignationen, som det kallas) tagit sin mest ödesdigra form, är dock, som hvar och en torde veta, sedlighetsfrågan. Begynnelsen har här som på många andra håll varit god. Man har nämligen börjat med att ifra mot det skamliga prostitutionsväsende, som nu är rådande, man ifrade mot, att männen skulle lefva en 15—28 år af sitt lif eller mer i öppen och af alla känd liderlighet, och man ifrade mot, att årligen massor af kvinnor från de fattigare klasserna skulle uppoffras för att tillfredsställa de rika männens drifter.

Att få bort detta, det önska vi alla. Det är blott angående sättet för upphäfvandet af detta onda, som man varit något oense. Kvinnorna ha uppfunnit hatet mot männen — jag ber så mycket om ursäkt — indignationen, ville jag säga, och bland de literära damerna tror man, att detta medel är berättigadt och verksamt. Ja det har till och med gått så långt, att man inom kvinnoföreningar uttalat som ett önskningsmål, att kvinnor ej borde gifta sig med andra än «rena» män. Men detta är ett åtgörande, hvilket borde väcka den skarpaste ovilja hos alla människor, hvilka hata skrymteri. Ty så okunniga om de nuvarande förhållandena

kunna ej fullvuxna kvinnor vara, att de icke skulle förstå, hvilka följder af osanning och låghet ett dylikt förslag, om det någonsin tillämpas, skall komma att draga med sig. Och det är orätt af äldre kvinnor att i detta ömtåliga fall fanatisera upp de yngre, i stället för att upplysa dem *).

När en yngling är i uppväxtåldern, vid en femton, sexton eller aderton års ålder, inträffar, som vi alla veta, en period, hvilken är egnad att sätta alla uppfostrare myror i hufvudet. Han visar åtskilliga symptom till en rubbning i de kroppsliga organen, och han går gärna och grubblar i ensamheten. Hvarje mogen människa vet, hvad denna tid betyder. Det är öfvergångsåldern från yngling till man, och hvarje man vet också, att driften vid denna tid är så stark, att den ofta förtager sömnen om nätterna och förvandlar hvarje mötande kvinlig individ till ett föremål för åtrå och svärmeri. Och altifrån denna tid lefver sedan ynglingen eller den unga mannen i en oafbruten strid med sig själf, ända till dess att föreningen med en kvinna ger honom på samma gång ett mål för sin ömhet och ett slut på det lidande, som förorsakats af antingen en otillfredsställd eller ett tillfredsställande af denna drift genom de medel, som den nuvarande samhällsordningen i så rikt mått erbjuder. Ty märk — att båda dessa fall äro ett lidande **).

---

*) Som bekant använde jag här, när föredraget hölls i Helsingfors, ett uttryck, som jag nu ej vill upprepa. När ett ord ensamt kan göra den effekt, att man för det glömmer hela föredragets syfte i öfrigt, är det ej lämpligt att säga om det.

**) Mången skall kanske betvifla denna skildring, på grund af att han icke sett någon motsvarighet i verkligheten. Jag medger, att fallen äro sällsynta. De äro nämligen lika sällsynta som återhållsamheten själf.

Men efter nuvarande förhållanden, gifter sig, som vi väl veta, en ung man ur de bildade samhällsklasserna icke förr än vid ungefär 35 eller 40 års ålder. De, som gifta sig vid 30 års ålder, äro redan få, och de som vid 26 à 27 års ålder äro i tillfälle att ingå äktenskap, anses i allmänhet ådagalägga ett rent af häpnadsväckande mod, hvarför också deras för sedligheten nitälskande anhöriga i allmänhet snarare söka afskräcka från än uppmuntra till en sådan handling. Och orsakerna härtill äro att söka i ekonomiska svårigheter och i den bildade medelklassens onödigt uppdrifna anspråk på komfort och lyx, anspråk, hvilka alla människor teoretiskt erkänna, men hvilka högst få vilja göra något för att i sin mån söka att nedsätta. Och jag tror ej, att ens författarinnorna vilja påstå, att fördomarna här ligga mest på mannens sida. Kvinnorna äro i detta fall vanligen de mest fordrande, och detta är så mycket mer underligt, som de i regeln icke bidraga till anskaffandet af all denna bekvämlighet, som anses så oumbärlig.

Hvad skall då en ung man göra, när å ena sidan driften begär att på naturlig väg tillfredsställas och å andra sidan samhället, för att han skall få med ära älska en kvinna, fordrar af honom en ekonomisk stälning, hvilken han kanske saknar förhoppning att någonsin ernå. Ja, svara då de indignerade kvinnorna: han skall styra sina passioner och lefva återhållsamt.

Här är ej platsen att söka ett utförligare svar på denna invecklade fråga. Jag vill bara i största foglighet framställa en fråga till dessa indignerade damer och det är denna: Vet ni verkligen så väl, hvad en dylik fordran innebär? Vet ni, att den man, som viger sitt lif åt uppfyllandet af ett dylikt kraf, knappast får rådrum att utföra något mer? Hans kraft uppslukas af detta kolossala självplågningsarbete, och hans bästa år gå förbi i en pinsam kamp, hvilkens för-

lamande, för att icke säga förstörande inverkan på själsförmögenheterna blott den kan ana, som själf i någon mån pröfvat den. Och om ni, mina damer, kunde kasta en blick in i själslifvet hos den man, hvilken verkligen försöker något så oerhördt och så ovanligt, så skulle ni säkert i de flesta fall förvånas öfver, att den «renhet», hvilken ni så vackert predikar, hvar den nu måtte finnas, icke fins den hos en man, som dag och natt marteras af de fantasibilder, hvilka en fängslad naturmakt hämnas genom att framkalla. Och när man då till på köpet vet, hvilka förfärliga följder själfva den beprisade renheten kan medföra, borde man sannerligen betänka sig två gånger, innan man i detta fall åtager sig att vara en afgörande domare.

Vill ni därmed säga, frågar någon, att hvarje pojke skall hafva lösa tyglar, så fort driften vaknar? Nej, långt därifrån. Men jag vill, att vi i denna liksom i andra frågor skola stödja oss på den erfarenhet, som står till vårt förfogande och jag vill, att man här skall upphöra att tillämpa en förskrufvad romantik, som man på andra håll för länge sedan börjat att afskaffa. Låt oss nedsätta våra lefnadsbehof, låt oss arbeta på att kunna göra giftermålen tidigare, och när man ser något slut på kampen, skall återhållsamheten bli lättare. Och framför alt — låt oss arbeta på att mänsklighetens båda stora hälfter måtte lära att förstå hvarandra. Vi behöfva å ömse håll att lära af hvarandra, men det är en löjlighet, att tro, att den ena hälften skall uppfostra den andra, utan att behöfva lära sig något själf. Som vänner kunna vi uträtta alt, som fiender intet. Må vi därför enligt den gamla lärdomens bud komma ihåg, att endast den som förstår alt, kan förlåta alt. Och uppäggar man till oförsonlighet, så ådagalägger man helt enkelt ingenting annat än brist på förstånd.

Och det galnaste af alt är, att man envisats att föra sedlighetsfrågan in under den s. k. kvinnofrågan. Detta är något besynnerligt. Ty om det fins något, som är gemensamt för män och kvinnor, så måtte det väl vara sedlighetsfrågan. Men missbruket af ordet är karakteristiskt nog. Ty det visar, hur ensidigt de indignerade kvinnorna tagit saken om hand.

Men för all vår literatur har behandlandet af denna fråga varit ödesdiger. Ty den har framfödt pjeser, noveller och isynnerhet kritiska uppsatser i massa. Och den ensidighet och blinda tendenslusta, som oftast utmärka de förra, visa, hur långt man ännu är ifrån att förstå, att ropet på natur, hvilket inledde den nya literaturens framträdande i soligare nejder, kräfver något mera än att blott upphäfvas. Det kräfver nämligen också att blifva åtlydt, notabene, om någon pånyttfödelse inom literaturen skall blifva af. Och ser man t. ex. på fru *Agrells* dramer, så torde de visserligen ha utöfvat ett starkt, om också icke alltid så särdeles hälsosamt inflytande på det allmänna tänkesättet. Men i vår literaturs utveckling, komma de sannolikt alltid att spela en underordnad rol, trots det tillfälliga öfverskattande, som mötte dem vid deras framträdande. Tecken hafva redan visat sig, som tyda på, att genren är utspelad.

Det fans emellertid, som vi alla veta, en tid under vår unga literaturs korta tillvaro, då denna ofvan skildrade kvinnofråga tycktes på väg att utträngа alt annat. Det blodlösa, resonnerande, könlösa och glädjefattiga triumferade, och lifvet stod och väntade på att enligt gifvet löfte få vara med på ett hörn.

Då kom från södern en bok, som bar hela prägeln af att vara tillkommen under ett sydligare luftstreck, en bok, hvilken var öfverdrifven som alla angrepp på en misslyckad tidsriktning, men en bok, som var frisk och kry och

full af mänsklig oförfalskad lefnadslust, en bok slutligen, som hade den stora förtjänsten att föra det sunda förnuftets talan mot en falsk och sentimental idealisms ålderdomsbräckliga kammarvisdom. Och den boken hette *Giftas*, nämligen dess första del, och författaren var *August Strindberg*, hvilken här, man kan säga för andra gången, visade samtidens literatur vägen till en sundare utveckling.

Här är ej stället att tala om denna boks öfverdrifter, ej häller om det sorgliga åtal, hvilket slutade så snöpligt för tillställarna, men som i alla fall lyckades att åtminstone för en tid förjaga hos Strindberg den optimism, hvilken framkallat «Giftas», och hvilken hrr kritici i så många år påstått sig sakna inom literaturen, men som de nu, när den verkligen kom, icke tycktes ha det alra ringaste sinne för. Men denna bok var en ytterst behöflig reaktion och i ordets allra egentligaste mening ett ord i rättan tid. Ty den återförde med ett slag frågan om makarnas förhållande inom äktenskapet, om sedligheten, om kvinnans likställighet o. s. v. på hvardagslifvets säkra mark, där man kände sig hemma. *Hic Rhodus, hic salta*, sade denna bok. Tag modigt fatt i lifvet, se efter, hur det är, och arbeta sedan på gladt och duktigt för att göra det bättre. Gå inte och sjåpa bort Er med dumma och pessimistiska fantasier, gossar och flickor, utan gift Er och sätt bo och få barn och försök att realisera äktenskapet i stället för att prata om det. Och när ni smakat på verkligheten, kan ni börja tala. Men kom framför alt i håg, att människan älskar med kroppen lika mycket som med själen. Och det är ingenting att skämmas för. Tvärtom. Det är lifvets hälsa och glädje. Det är ungdomens rättighet och naturens ordning.

Jag försäkrar, att hela det unga slägtet i Sverige kände sig gladare efter den boken. Bara därför att den hade lärt oss att tänka och känna naturligt. Ty alt hvad

man förut hade talat om sedlighet och osedlighet och mannens brutala uppfattning och förakt för kvinnan, om kvinnans förfärliga lidande under äktenskapets ok och de otäcka karlarnas oförmåga att förstå de fina kvinnorna — alt det der höll verkligen på att skapa ett slags pessimism hos ungdomen, som mynnade ut i lärjungarnas gamla fråga till den store asketen: «Ho kan då gifva sig i äktenskap?»

Och i literaturen dräpte den bland mycket konventionelt också två förfärliga odjur, som under namn af ideal hade börjat innästla sig i det samtida medvetandet. Man hade börjat göra upp en allmäntyp för kvinnan, som skulle vara uttrycket för det specifikt modernt kvinliga. Den moderna kvinnan var självständig, intresserad för almänna frågor, stark till karaktären, liflig i förståndet, dyrkansvärd, men litet kylig, fordrade mycket, men gaf litet och höll styft på sina rättigheter. Den moderna mannen var mindre utprägladt karakteriserad. Men han skulle förstå den moderna kvinnan. Det var det vigtigaste. Och så skulle han vara ren. Och bägge två skulle vara fria från passioner.

Se, man hade glömt, att individerna äro hvarandra lika olika som skiftningarna i det hvit och grönrandiga gräs, där man aldrig kan hitta två lika grässtrån, och som därför af någon djup människokännare i gamla dagar kallats för människogräs. Man hade börjat att dela människorna i gammalmodiga och moderna människor, och därför hade man *aus der Tiefe seines Bewusstseins* framkonstruerat dessa almänna drag, som skulle vara nutidens. På rent konstruktiv väg hade man frambragt något, som kallades för nutidens man, och något, som kallades för nutidens kvinna. Och dit ville man tvinga alla individer utan afseende på anlag eller fallenhet. Eljest skulle de icke tagas med i räkningen. Eljest voro de reaktionära efter sin tid.

Men det går med sådana homunculusar aldeles som i sagan.

Sankt Pehr hade nämligen en gång, efter hvad August Bondeson förtäljer, fått lof af vår herre att göra sig själf en kvinna, sådan han ville ha henne, och vår herre lofvade att sedan inblåsa i henne en lefvande anda. Sankt Pehr började med hufvudet. Men det gjorde han för stort. Då sa' vår herre till honom: «Nu gjorde du hufvudet för stort». Då svarade Sankt Pehr: «Det tar jag igen på halsen». Och så gjorde han en mycket liten hals. Då sade Gud: «nu gjorde du halsen för liten». Då svarade Sankt Pehr: «Det tar jag igen på bröstet», och så gjorde han ett förfasligt stort bröst.

Så höll Sankt Pehr på nu och gjorde ibland för stort och ibland för litet, ända tills dess att bilden stod färdig. Och då var vår herre nog skämtsam att göra kvinnan lefvande.

Men när då Sankt Pehr såg detta vidunder, som han själf skapat, komma fram och vilja ta i honom, då blef han förskräckt och ropade: «Herre slå ihjäl trollet».

Tillämpningen af sagan är tydlig nog. Går man själf i sin dumhet och skapar människor, så blir det troll, och så har man bara besvär med att slå ihjäl dem igen. Ty ingen kan reglera utvecklingens lagar, och ingen våldför sig ostraffadt på naturen.

Och framför alt, — den, som försöker sig på en så omfattande uppgift, som att skildra människor, måste göra det med klar och oförvillad blick för de olika individernas olika drag och olika lynnen. Han får icke betrakta världen ur Kråkvinkelsynpunkt.

De yngsta företeelserna inom den nyare svenska literaturen.

Det är min afsigt att yttra några ord om den allra yngsta literaturen i Sverige. Och svårigheten vid ett dylikt försök ligger allra främst däri, att dessa unga författare, hvilka på den sista tiden uppträdt, ingalunda bildat hvad man kallar för parti. Tvärtom står hvar och en mer eller mindre isolerad, och de personliga vänskapsband, som sammanknyta några — men visst icke alla — af de yngre svenska författarna, ha naturligtvis till stor del sin grund i likartade sympatier och intressen. Ty här som annorstädes gäller den kända satsen att lika trifves bäst ibland lika. Men själfva temperamentet och i följd däraf till en viss grad äfven sträfvandena hos de yngre skriftställarna äro i mycket så olika, att man stannar i stor förlägenhet, om man skall lemna en sammanfattad karakteristik öfver de yngre författarnas almänna fysionomi. Notabene om man afser att med en dylik karakteristik säga något. Gör man inte det, utan nöjer man sig helt enkelt med en eller annan fras, hvilken passar lika litet här som annorstädes, då är det tämligen lätt, och dylika karakteristiker ha vi haft ganska godt om.

Saken är den, att man i fråga om yngre författare knappast kan tala om någon skola. Läs efter hvarandra Bååths «Vid alfarväg», Ola Hanssons «Notturno», Levertins

«Konflikter», Tor Hedbergs «Judas» och Ernst Ahlgrens «Pengar». Att nu sedan säga, hvad det är, som är gemensamt för dessa arbeten, och på grund däraf gifva en almän karakteristik af, hvilken riktning dessa arbeten representera, det torde vara ett företag, för hvilket äfven den slängdaste literaturadvokat skulle rygga tillbaka. *Att* det fins något för alla dessa arbeten gemensamt, därom är jag lifligt öfvertygad. Ty samtidigheten präglar produkterna af en viss periods vitterhets-alster med ett gemensamt slägtmärke, som är outplånligt. Läs Geijers, Tegnérs och Atterboms dikter efter hvarandra, och detta gemensamma tidsdrag skall falla äfven icke så särdeles kritiska läsare i ögonen. Men att definiera och bestämma, hvari denna almänna likhet består, det är en uppgift, som är omöjlig att lösa, förrän tiden hunnit att skapa en ny tids nya fysionomi.

Därför ämnar jag ej försöka mig på någon gruppering, hvilken vore lika vansklig som oberättigad — specielt därför att flere af de här omhandlade författarna äro unga, och ungdomen visar som bekant aldrig mannens drag fullt färdigt bildade. Jag skall i stället söka skildra konturerna af en och annan författare, som mest präglat sig in i mitt minne. Alt under erkännande af, att mina literära sympatier kunna förleda mig att förbise ett och annat, som ej gjort så starkt intryck på mig, men som därför kan vara lika värderikt. Mina personliga sympatier kommer jag här liksom i de föregående föredragen att totalt lämna ur räkningen, och af dem om hvilka jag talar, vet jag mången, som aldrig skulle förlåta mig ett öfverdrifvet beröm, men ingen, som skulle känna sig sårad af en oförbehållsamt uttalad mening.

Det fins emellertid en förebråelse, för hvilken jag, innan jag går vidare, vill söka att taga alla de yngre skrift-

ställarna i försvar, och det är förebråelsen att vara onationela.

Det var icke fritt, när den nyare diktningen under några år hade frambragt åtskilliga alster, att en och annan under all kritik som då naturligtvis både med rätt och orätt vankades ändå gick och tänkte för sig själf: en sak måtte väl ändå inte kunna förnekas, och det är, att den nyare literaturen är *svensk*, svensk till ursprung och lynne, svensk till sina syften liksom i fråga om ämnena.

Denna förhoppning föranleddes af en blick på den närmast föregående literaturen. Ser man på de områden, inom hvilka dessa författare valde sina ämnen, skall man med häpnad finna, att de skalder, hvilka nu omtalas såsom specifikt «fosterländska», visst ej, åtminstone i fråga om valet af ämnen, visade någon synnerlig förkärlek för fosterlandet uppe i norden. Rydberg har skrifvit sin bästa roman från den antika forntiden, Snoilsky skref med förkärlek om söderns varmblodiga länder, Carl Rupert Nyblom med fru vistas gärna i sydligare trakter, Vennerbergs senare dikter hafva äfven många stycken «Från Italien» o. s. v.

Därmed vill jag för ingen del hafva sagt, att dessa skalder och författare icke skulle vara «fosterländska». Jag vill endast påpeka som ett faktum, att i fråga om valet af ämnen håller sig den nyare riktningens författare, jag skulle vilja påstå nog ensidigt till Sverige. Strindberg har skrifvit högst få saker, hvilka spela utanför Sverige, Fru Edgrens sista roman passerar till en del i Norge, men hennes utan jämförelse största produktion utmärker sig genom svenska motiv. På samma sätt är förhållandet med Ernst Ahlgren, Bååth, fru Agrell, fröken Roos, G. Nordensvan, August Bondeson, Tor Hedberg, Ola Hansson, Axel Lundegård, ja, själfva Oskar Levertin, som dock ofta beskylles för att äga en altför exotisk prägel, har i sina novell-

samlingar inrymt den ojämförligt största platsen åt svenska ämnen.

Det enda, som de yngre författarna producerat med icke svenska ämnen, inskränker sig till några skildringar från Frankrike af Nordensvan, Strindbergs «Utopier», hvilka som bekant handla till största delen om ryssar, en samling reseskildringar af Oskar Levertin samt romanen «Judas» af Tor Hedberg. Härtill kan kanske läggas ett par pjeser af Molander.

Hvarför har då den yngre författargenerationen ådragit sig beskylningen att vara ofosterländsk?

Sannolikt beror detta därpå, att man i dess arbeten stundom, till och med ganska ofta, funnit satiriska eller ironiserande framställningar af Sverige och svenska förhållanden. Och den skarpa ton, som ofta legat öfver dessa skildringar, har säkerligen gifvit anledning till ofvan omnämda förebråelse. Men det torde kunna hända, att denna satir hänger tillsammans med en alvarligare slags kärlek än den braskande fosterlandskärlek, hvilken tutar ut sina öfverströmmande känslor i ordalag, hvilka väl ofta i fråga om äkta värme och innerlighet erinra om här och där med skrifvande penna ifylda vexelblanketter, hvilkas ordalydelse en gång för alla är bestämd.

Medge att berömmet att vara «fosterländsk» eller «fosterlandsälskande» bra ofta utdelas på ett sätt, som gör detta beröm — aldeles som kungl. vasaorden — snarare till en skam att umbära än till en heder att få. Ty hvarför kallas man för fosterländsk? Ja, om man i hela sitt lif egentligen icke haft andra intressen än att äta middagar och lefva godt, men vid något tillfälle skänkt en gammal ekpulpet åt etnografiska museet, så blir man genast berömd för att vara fosterländsk. Om man i femtio års tid haft den lyckan att håfva in så mycket pängar, att man kan

behandla 20,000 kronor som ren bagatell, och man så går och ger denna bagatell till dedektiva polisens sjukkassa eller som understöd åt kungl. teaterns betrykta ekonomi, genast står det i tidningarna om denna sällsynta frikostighet hos mannen med de erkändt fosterländska intressena o. s. v. Eller om man vunnit en tafla på en lott, som kostar 10 kronor, och själf hvarken strängt taget bryr sig om den eller ens har plats i sin våning för den vunna taflan, hvilken till äfventyrs är åbäkigt stor, och man så skänker sagda tafla till nationalmuseum, emedan man är tillräckligt rik för att icke behöfva ta betaldt, genast står fosterlandet i tidningsspalterna och bockar sig och tackar allra ödmjukast, för att någon människa kan vara så hygglig och göra något för det almänna.

Detta gör man, och de finnas, som påstå, att detta humbugsartade och osmakliga beröm är nödvändigt. Annars skulle ingen människa uppoffra något, säger man, om det inte vore för att få stå i tidningarna. Må så vara! Det är med det där lilla ordet «fosterlandskärlek» aldeles som med premierna i skolan. Det utdelas för att framkalla ansträngningar, hvilka man fruktar eljest skulle hafva uteblifvit. Men hur är det då ställdt med fosterlandskärleken? Jag menar inte den omskrutna, utan den verkliga.

Men, det fins ibland oss några män och kvinnor. De äro icke många, men de finnas. Några äro unga, och några börja redan bli till åren. Dessa män och kvinnor skulle genom sin begåfning och sina kunskaper, en del äfven genom sin börd, ha kunnat intaga till och med en ganska hög position i samhället. De skulle kunnat hafva ekonomiskt oberoende och ha det utmärkt på alla sätt. Men hur göra de nu, och hur lefva de? Ja, de hafva älskat framåtskridandets sak eller sanningen, literaturen eller konsten, och för den skull hafva de försakat socialt anseende, säkra in-

komster, ja, många utaf dem ha med berådt mod och klar blick för följderna brutit de ömmaste familjeband. Jag känner sådana människor, väl icke många, som sagdt, men dock några. Alla hafva de fått det dåliga rykte, som i ett byråkratiskt och trångt samhälle kallas att vara «misstänkt» och «farlig». Alla — eller nästan alla — lefva under en slitande, daglig kamp för utkomsten, och alla visste, när de började sitt lefnadsarbete, att detta skulle bli följden. Hvarför? Ja, hvarför handla människor på ett sätt, som uppenbarligen strider mot dess egna fördelar? Hvarför göra de detta? Hur är det möjligt, att begåfvade människor kunna begå så dåraktiga handlingar, som självbibehållelsedriften skulle förbjuda de största medelmåttor? Kan sanningskärleken vara så stark? Eller kanske fosterlandskärleken kan vara det, lusten att gagna och utveckla fosterlandet?

Jag begär icke att någon, hvilken oegennyttigt arbetar i framåtskridandets tjänst, vare sig han arbetar som tidningsman, vetenskapsman, författare eller konstnär, skall berömmas för sin fosterländskhet. De människor, jag här afser, behöfva icke dylikt, och sådana förhållandena äro, vore det näppeligen någon heder. Men jag begär, att man skall hålla tillbaka fraserna om *bristande* fosterlandskärlek, hvilka man altid är färdig att utslunga, så fort det gäller personer af motsatt eller skiljaktig lifsuppfattning. Om kärleken består i smicker, partiskhet och blindhet, om kärleken till sitt land består i, att man ej vet eller vill veta om något bättre, att man motsätter sig hvad kulturländerna hafva att lära vårt lilla land, att man skryter med sitt land och envist försvarar dess mest i ögonen fallande svagheter, då måste jag säga, att detta är en kärlek hvilken på alla områden förlorat i kurs.

Jag tror för öfrigt, att det är en oförnuftig kärlek, en svag och impotent kärlek, som envist hakar sig fast vid

minnet. Och det är just, hvad vår svenska fosterlandskärlek länge varit på väg att göra. Det var lika naturligt som poetiskt berättigadt, när Tegnér eller Geijer sjöngo om fädrens minnen och manade yngre slägten att taga förgångna tiders stordåd till förebild. Det var fosterländskt, och det var poesi. Men det är hvarken naturligt eller poetiskt berättigadt, när våra dagars kvasi-fosterländska författare gå och apa efter våra stora skalder, som när t. ex. C. D. af Wirsén i ett tal på svenska akademins högtidsfest gaf sig till att plagiera Tegnérs härliga akademisång på ett sätt, som borde ha väckt alvarsam protest, framför alt inom den vittra areopagen själf. Och är det detta, man menar, när man tanklöst upprepar den hörda jargonen, att de yngre författarna «borde söka sina mönster inom den äldre svenska literaturen, och icke bland utlandets nutida skriftställare», då vore rådet visserligen icke konstigt att följa, och det skulle då äfven till Parnassen finnas en — *sit venia verbo* — vanlig och bekväm omväg. Ty ingenting är lättare än att göra den gamla sagan om igen och därmed vinna stundens tillfälliga loford och framgång. Men är det ej detta det gäller, utan önskar man och hoppas att — hvar och en efter sin större eller mindre förmåga — bidraga till det utvecklingsarbete, genom hvilket samtiden räcker framtiden handen — då får man taga saken på annat sätt. Hvar tid har sitt arbete att utföra, och därför gripa olika tiders män sig an på olika sätt. Den ena perioden gör riktningen på det nationela till en nödvändighet. Under en annan period åter äro vi mest sysselsatta med att så mycket som möjligt samarbeta med Europas framåtskridande i dess helhet. Men intet af dessa sträfvanden bör vare sig upphöjas eller underkännas på det andras bekostnad. Båda äro för vår utveckling lika nödvändiga. Och särskildt vill jag i detta fall erinra om en epok i vårt lands literaturhistoria, som kallas den gustavian-

ska. Då satt på Sveriges tron en man, som förstod och själf gick i spetsen för tidens nya strömningar. Därför bär också tidehvarfvet hans namn, i häfdens böcker, icke blott som namnskylt öfver portar och på broar. Men hela kulturarbetet under denna epok kan sammanfattas i: en sträfvan att från utlandet (särskildt Frankrike) upptaga och till almän nationel egendom förvandla så mycket som möjligt af den bildning, som då representerades af dåtidens stora namn, en Voltaire, en Rousseau, en Diderot. Men jag har icke hört, att någon annan än samtidens trångbröstade filistrar fallit på den idén att därför kalla skriftställare sådana som Kellgren, Thorild, Leopold eller Rosenstein för opatriotiska. *)

Det förefaller mig, som om den nuvarande tiden lämpligast borde kunna jämföras med denna tid, möjligen icke i alstringsrikedom, men i sträfvandenas art. Att vi äga en Thorild, både på godt och ondt, har för öfrigt många gånger blifvit erkändt, och vi böra väl ej heller aldeles uppgifva hoppet att en gång få hälsa äfven en kritiskt ordnande, finsmakande och tongifvande, på samma gång som självständigt producerande, Kellgren.

Och en sådan man skulle tvifvelsutan just nu behöfvas, en man, som ägde kritisk blick och samtidigt tillräcklig auktoritet för att kunna, där så behöfdes, lära almänheten att förstå, hvad som vore godt, samt att icke altför lätt hänföras af det underhaltiga i den unga vitterhetens produktioner. Ty en stil sådan som den, hvilken nu är under bildning, har sina stora förtjänster. Den bidrager till ett åskådligare och mera preciseradt framställningssätt, och den har redan utsträckt förmågan af nyansering i själfva stilen där-

*) Docenten Vasenius hade, när detta skrefs, ej hållit sina berömda föredrag om den nyare svenska literaturen. *Förf:s anm.*

hän, att man börjat få en liten flock af skriftställare, hvilka framför alt tyckas rikta sitt arbete därpå, att frambringa virtuositet i konsten att måla med ord. Detta kan blifva en fara, till hvilken jag i det följande tänker att återkomma. Men det fins en annan fara vid detta sätt att göra verklighetsskildringar i form af skisser och studier, som ofta utmärker våra unga författares första och stundom äfven senare arbeten, och denna fara ligger i, att dikten eller skildringen totalt kommer att hamna i det banala. När de första dylika samlingarna kommo ut på svenska, voro de åtminstone frukten af ett mödosamt arbete för att tillkämpa sig en egen stil. Men nu är denna stil redan almän. Nu fins den liksom alt på hyllan, och den första, den bästa kan ta och använda den, och behofvet att skildra verkligheten kan sjunka ned till ett puerilt upptecknande af de ytligaste och mest obetydliga erfarenheter och iakttagelser, hvilka utan gnista af orginalitet eller personlig insats nedskrifvas med anspråk på att vara konstnärliga skisser, noveller, teckningar, utkast eller hvad man vill kalla dem.

Och af dylika «novellsamlingar» har man sett mer än ett prof. Till och med romaner af samma skrot och korn har den nya riktningen affödt. Och det kan icke nekas, att en del af dessa noveller verkligen röja talang. De äro fint, till och med artistiskt skrifna. Men de lefva icke. Det är ingen människa, som talar sitt eget, personliga och gripande språk i denna andefattiga framställning. Det är *virtuositeten* som får komma fram och ersätta orginalitet, tankekraft, lefnadserfarenhet och konst. Det är virtuositeten som får öfverskyla att författaren skrifver utan att ha något egentligt att säga. Och har man ingenting att säga, då är författandet det mest onyttiga, man kan ta sig till, och det är det mest oförlåtliga sätt, som fins, att öka det andliga proletariat, hvarmed våra inrotade fördomar i förening med vår

oefterrättliga skol- och universitetsbildning på de sista åren lyckats att öfverbefolka vårt land. Men mot denna tomma och braskande virtuositet borde alla alvarliga och insigtsfulla kritici försöka att sätta en dam. Skonsamhet är härvidlag ett dåligt medel och bör endast användas, när man tydligen ser, att den öfverdrifna strängheten kan vålla skada. Men detta är endast möjligt när den drabbar talangen. Om man omöjliggör en medelmåtta med en hvass kritik, så är detta endast en god gärning för hvilken många andra synder varda förlåtna.

Jag vet väl, att jag för att yttra mig om den yngre literaturen har ett stort material. Jag har många författare som gjort sig bemärkta att välja på: Bååth, Bondeson, Nordensvan, fröken Roos, Stella Kleve o. s. v. Men jag upprepar att det är omöjligt hinna med alt. Jag ämnar blott att som grundlag för min framställning af den nyare literaturen i Sverige välja tre namn, därför att dessa tre synas mig gifva bäst anledning att förstå denna nya literaturs egendomliga sammansättning och olika skiftningar. Och dessa tre äro: *Tor Hedberg*, *Oskar Levertin* och *Ernst Ahlgren*.

Tor Hedberg hade att glädja sig åt en på sätt och vis synnerligen lätt författardebut. Hans första arbete «Högre uppgifter», som med undantag af enskilda goda partier ej kan sägas vara mer än hvad man kallar ett lofvande arbete, väckte på flera håll en uppmärksamhet, så öfverdrifven, att den blef komisk och till och med generande för författaren. Hans andra bok, «Johannes Karr», var ett altigenom duktigt och tillfredsställande arbete, så väl hvad den lugna från alt fantasteri fria själsmålningen angår, som ock i fråga om det både kraftiga och poetiska framställningssättet. Det var en förträfflig berättelse, och den vann med rätta almänt erkännande.

Så gaf författaren hösten 1886 ut «Judas, en passionshistoria». Och då började hr Hedberg att få känna på författarlifvets törnen. Folk drog på axlarna. «Äh!» sa' man. «Hvad angår det där oss?» sa' den ena. «Är det modernt att skrifva om bibliska ämnen?» sa' den andra. «Jag tror, karlen är läsare», sa' den tredje. Och allesammans voro de eniga om, att ingen kunde förstå ett ord af, hvad hr Hedberg egentligen menat med detta underliga arbete, och kritiken, som ska' vara till för att söka närma publik och författare till hvarandra, instämde efter vanligheten i publikens mening och förklarade, att de kunde inte häller förstå saken. Ergo var den omöjlig att förstå. Och nu tror folk att man inte kan förstå den boken, och följaktligen förstår man den inte.

Det är sant: boken är dunkel. Man sväfvar ofta i okunnighet om författarens mening, men det fins mening i den, och gör man sig besvär, så är denna mening inte als så konstig att komma till rätta med.

För att förklara Judas karaktär har hr Hedberg gått till väga aldeles på samma sätt som en naturvetenskapsman, när denne vill förklara en hittils oförstådd eller oförklarad naturföreteelse. Han har framkastat en hypotes. Då de fyra evangelierna innehålla ytterst få antydningar för en grundligare kännedom om Judas' karaktär, har författaren ej kunnat handla på annat sätt. Värdet hos denna hypotes beror naturligtvis egentligen på, om den förmår att göra Judas från en almän skurk till en begriplig människokaraktär. Huruvida den uppfattning, hr Hedberg sökt göra gällande, är öfverensstämmande med evangelierna eller ej, är en sak som jag lämnar åt de skriftlärda. Hufvudsaken är, att Tor Hedbergs «Judas» är ett arbete af gediget literärt värde, som står aldeles ensamt i sitt slag inom hela vår nyare literatur.

Den tankegång, i enlighet med hvilken författaren sökt förklara Judas' karaktär, är i korthet följande:

En gång i lifvet kommer en människa att stå ansigte mot ansigte med det, som för henne i den tidpunkt hvari hon lefver är det högsta. Är hon då stark och mogen för detta nya, som hon instinktligt älskar redan på afstånd, då blir denna människa en harmonisk människa, och hennes lif blir helt. Men äger hon icke kraft att hålla ut i denna kärlek, förmår hon ej att omsätta den i sitt lifs handlingar, då bytes denna kärlek till hat, och hon kommer att förfölja och hata det bästa, som mött henne i lifvet. Detta är den *reaktionäres* hemliga saga, och det är därför människor ofta hysa ett så bittert och oförsonligt hat till alt som är ungt och lifskraftigt.

Men i en sådan «reaktionär» människas lif finnes en tidpunkt, när hon slites mellan kärlek och hat, mellan andlig frihet och slafveri, mellan förmåga och oförmåga. Det är i en sådan slitningsperiod, som hr Hedberg framstält Judas. Och i denna mening har han i Judas velat skildra den gryende reaktionären. Och med mycken finhet framhåller författaren, huru Judas, i trots af den dragningskraft Jesus utöfvar på honom, likväl aldrig fattar det innersta i Jesu lära. Han kan aldrig se Jesus annat än liksom i den ram, hvari han först mött honom, nämligen i öknen. Den ljusa människoälskande lära, som Jesus predikade, förmådde Judas aldrig att helt tillegna sig. En mörk, asketisk uppfattning af världen var hvad som skulle ha passat hans natur bättre.

Och hvad man här bör taga fasta på, är, hur i denna bok en idé, som länge sysselsatt den nordiska literaturen, tagit en aldeles särskild och egendomlig utveckling. Ibsen hade i sin diktning som bekant länge kretsat omkring kraftvet på en människa, att hon i lifvet skulle vara trogen mot sig själf. Och han hade lärt oss att i detta fall döma människorna strängt. Så kom Strindberg och skärpte ytterligare

denna fordran. Den genomgår «Röda rummet» som hån, och den ljuder föraktfullt förkrossande i Gerdt bokpräntares ord till Mäster Olof, när Gerdt föres till döden, och Olof återvänder till samhället. Det enda ordet heter: «affälling». Och för det ordet sjunker den benådade Olof förkrossad ned på skampallen.

Detta kraf har stått som ett afgörande inför hela det yngre slägtet, och i olika tonarter har det gått igen hos alla de unga, hvilka med vakna ögon gått in i lifvet. Det har lärt dem att se strängt på sig själfva. Och detta har icke skadat. Men det har tillika lärt dem att se något hårdt på andra. Och detta beror på, att alt frisinne, som börjar komma till tals, i början uppträder lika dogmatiskt som någonsin den trångsinthet, mot hvilken detta frisinne trädde i harnesk. Men hvad man nu vill, är ej att inympa nya dogmer i stället för de gamla. Man vill icke hata, icke angripa, utan man vill förstå. Det går så lätt att slå reaktionen i ansiktet och säga: du är feg, lömsk, samvetslös, förrädisk och lönmördande. Men det är bättre att fråga: hur går det till, att en människa — och i och med detsamma en tidsriktning — blir alt detta? Hur går det till? Härpå har Tor Hedberg velat gifva svar i sin «Judas», och han har gifvit det ödmjuka svaret: «Judas — det är jag, du, vi alla, som för vår svaghets skull ej mäkta att ställa vårt lif i samklang med vårt hjärtas hemligaste kärlek».

Att säga om denna bok, att den röjer talang, är aldeles för litet. Den hör till de arbeten, där författaren ej lyckats helt, men som dock innehålla mer än de mera fullgångna, men mindre betydande arbeten, hvilka almänheten har så lätt att acceptera.

I fråga om stil har Tor Hedberg med rätta tillvunnit sig almänt erkännande. Hans stil är enkel och okonstlad, och dock är den poetiskt uttrycksfull. Den ger ett osökt

och lätt uttryck åt författarens mening, och den är rikt nyanserad. Den återger en stämning lika väl som en tanke.

Men när vi tala om stilen, är öfvergången lätt till den af våra yngre författare, hvilken tyvärr altid diskuteras ur denna synpunkt. Och det är ej utan, att han själf i viss mån gifvit anledning härtill. Jag menar nu naturligtvis Oskar Levertin.

Hans stil är påverkad af J. P. Jacobsen, bröderna Gancovû och Flaubert, eller kanske ännu mer af Theophile Gautier. Levertin har skrifvit saker, hvilka i stilistiskt afseende äro glänsande. Han har en förmåga att måla med ord, hvilken särskildt i vår literatur, där dylikt hör till sällsyntheterna, är något att taga vara på. Och det hån, med hvilket man sökt att bemöta denna hans sträfvan, är så mycket mer oberättigadt, som bevisföringen ofta varit något betänklig. Man sammanför några ovanliga ordställningar eller satsbygnader, hvilka man ogeneradt tar ifrån olika sidor. Dessa satser ställer man bredvid hvarandra, och då de äro totalt ryckta ur sitt sammanhang, göra de naturligtvis tillsammans en effekt, som icke kan återfinnas i boken. Men almänheten läser icke boken, och så får kritiken rätt. Och det vet kritiken. Det är emellertid ett dåligt sätt, fast det är gammalt, och det borde man komma öfverens om.

Man har med ett ord i hög grad öfverdrifvit denna svaghet hos hr Levertin. Man behöfver därför icke gå till den andra ytterligheten och förklara, att han är Sveriges förste prosatör, eller ens att han i denna sak helt och hållet har rätten på sin sida. Hr Levertin har själf i en kåserande uppsats, där han på ett ytterst spirituelt sätt bemötte åtskilliga af de tillvitelser, hvilka af literärt halfbildade personer bruka framkastas mot den nyare literaturen, äfven sagt sin mening i fråga om författarens stil, och han uttalar därvid sin fordran, att en stil bör vara *personlig*, hvarjämte han

påpekar det ledsamma faktum, att åtskilliga kritici, hvilkas literära smak inskränker sig till att på sin höjd kunna bedöma en korrekt kriastil, genast äro färdiga att förklara hvarje afvikning från kriastikens klassiska, men till äfventyrs litet banala stråkväg, för stridande mot svenska språkets lagar och följaktligen förkastlig. Häri har hr Levertin tvifvelsutan aldeles rätt. Men det är en sak som dock måste tagas i betraktande. Och det är, att äfven om det är aldrig så sant, att en författares stil, för så vidt han i literär mening skall erkännas ha någon stil als, måste vara personlig, d. v. s. äga en fysionomi motsvarande den författare-karaktär, som tryckt sin prägel på arbetet, så är det å andra sidan en sanning, att denna författare-karaktär måste äga förmågan att utan ansträngning meddela sig åt stilen. Eljest uppstår förkonstling, och man får det intrycket, att författaren rent af anstränger sig för att få fram i stilen, hvad han anser för att vara sin individualitets särmärken. Och då få dessa särmärken en anstrykning af något främmande.

Och från detta effektsökeri kan hr Levertin icke frikännas. Han skrifver gerna i en vaggande, liksom rytmisk takt, hvilken vid återgifvandet af en del stämningar är ytterst verksam, men som i längden blir tröttande och enformig. Och han hopar adjäktiv på ett sätt, som inte förefaller hvarken naturligt eller individuelt, utan snarare ger intrycket af ett envist *parti pris*, hvilket i grund och botten är bara en annan form af den okonstnärlighet, mot hvilken denna slags stil med all rätt söker att reagera.

Men å andra sidan vill jag här anmärka en annan sak, till hvilken denna fråga om stilen ger en osökt anledning. Jag vill upprepa den nyss förut uttryckta fordran på stil. Stilen måste vara individuel, aldeles som det omedelbara uttrycket i ett själfullt ansigte. Har ni inte lagt märke till, att naturliga människor altid skrifva individuela bref, hvilka

blifva intressanta, just genom att de så konstlöst afspegla en karaktär? Stilen måste gifva ett troget uttryck åt den skrifvandes naturel och uppfattning af det skrifna. Man skall genom raderna liksom se den berättandes ansikte. Först då äga orden lif. Först då har berättelsen ett annat värde än referatets. Nåväl. Jämför då denna naturliga, konstlösa, ofta bristfälliga, men altid förtjusande brefstil, om hvilken jag talat, med den fulländade konstnärliga stilen. Det är samma skilnad mellan dessa två stilar som mellan ett naturligt uttrycksfullt ansigte och en begåfvad skådespelares. Det förra uttrycker alla själsrörelser, som dess ägare har, blixtsnabbt och omedelbart. Det senare — skådespelarns — kan uttrycka alt hvad skådespelarn vill. Inom vissa gränser naturligtvis. På samma sätt är det med den konstnärliga stilen. Den uttrycker en medveten förmåga hos författaren, men den framställer alt på ett naturligt sätt och under naturliga former.

Men en säregen fysionomi hos stilen antyder gärna ett egendomligt temperament, och att håna själfva temperamentet, därför att det är motsatt den stora massans, det utvisar blott en af de många, beklagliga råheter, till hvilka kritiken så ofta gör sig skyldig. Temperamentet har rätt att finnas, därför att det fins. Voilà tout! Men ägaren till detta egendomliga temperament skall låta det verka spontant och inte liksom stoltsera med sina egendomligheter.

Detta har hr Levertin understundom gjort. Men hos en så alvarligt arbetande konstnär är detta ett fel, hvilket lätteligen försvinner, och hvilket aldeles icke räcker till att förtaga intrycket af den poetiska fägring, som utmärker det mesta af hvad Levertin skrifvit, lika litet som det borde få samvetsgranna människor att glömma, att han verkligen skrifvit saker, där åtminstone inte hans säkra angripare kunna mäta sig med honom i nobel, stilistisk talang.

Men en sak är dock viss. Och det är, att detta slags stil, som härstammar från Gautier och Goncourt, är icke den stil, hvilken kan kallas för tidehvarfvets, eller som går igen hos de stora författarna. En egendomlig artist må ha sitt fria uttryckssätt, och det är kritikens uppgift att med aktning för individualitetens rätt lära publiken att förstå, hvad den finner främmande. Men den stora stilen är den enkla stilen. Och de stora författarna veta att uttrycka sin individualitet utan att anstränga sig. De göra sig icke så mycket besvär med den saken. Ty de ha i främsta rummet tanken på, *hvad* de skola säga, först i andra rummet på, *hur* det säges. Och de veta, att deras individualitet märks nog ändå.

Och härmed öfvergår jag till att nämna några ord om den författarinna, hvilken ännu väl ej är vår *mest berömda*, men som dock alt mer och mer torde visa sig vara vår mest betydande. Jag menar den under signaturen *Ernst Ahlgren* bekanta författarinnan fru *Viktoria Benediktsson.*

Det första man märker, när man tänker öfver intrycket af hennes arbeten, så väl de i bokform utkomna som de noveller, hvilka varit tryckta i tidskrifter och kalendrar, är, att hon äger det direkta, djupa och varma intresse för lifvet, hvilket eljest stundom saknas i vår nya literatur, där tendensen i synnerhet hos författarinnorna länge varit på väg att bortskymma den skiftande mångfald, som är lifvets rikedom. Ernst Ahlgren har sett sig omkring med vakna, frimodiga ögon, hon har ej, när hon började sitt studium af lifvet, haft ett par kategorier färdiga och sedan inskränkt sitt intresse till det lilla, som kan rymmas inom dessa kategorier, utan hon har sett sig omkring med ett barns vetgirighet och en mogen kvinnas klara blick, och hon har lärt så rikt, djupt och alsidigt af lifvet, att hon aldrig kommer att upphöra att lära, utan endast betraktar hvarje ny

landvinning som en vinst, därför att den öppnar utsigt till en ny. Hon hatar icke, hvad hon kanhända först stötes tillbaka af, utan hon undersöker och frågar. Därför är hon fri från denna fruntimmersaktiga harm mot männen, som förstört så många literära arbeten. Hon har undersökt, till dess att hon lärt sig att förstå. Och genom att förstå har hon i och med detsamma vunnit denna milda, djupa och innerligt uppfostrande uppfattning af människolifvet, enligt hvilken alting förklaras genom att enkelt framlägga orsakerna, och alting vinnes genom att duktigt och oförfäradt gå verkligheten in på lifvet och lefva i den. Därför har hon ett sedligt alvar, som blygsamt håller sig tillbaka från det andliga högmodets falska bravader. Hon dömer människorna individuelt. Ty hon vet, att ingen människa kan dömas efter en annans art. Och därför meddelar sig hennes sedliga alvar blygsamt, enkelt och lungt åt hela hennes framställning, och detta alvar uppenbarar sig i det aldrig svikande, sympatiska intresse, med hvilket hon följer sina personer midt i deras förvillelser. Ingen af de nu skrifvande författarna eller författarinnorna har i sin produktion visat ett så lefvande djupt och aldrig tröttande almänt mänskligt intresse.

Med ett skrifsätt som detta, har Ernst Ahlgren tillegnat sig just den sida af den moderna literaturriktningen, hvilken är och kommer att förblifva den mest betydelsefulla, och den, som skall öfverlefva det vilda partigräl i hvilket vi lefva, och ur hvilket den nya literaturen nu håller på att arbeta sig fram. Det fins också i Ernst Ahlgrens berättelsesamling «Från Skåne», för öfrigt det minst anmärkningsvärda af hvad hon hittils producerat, en liten skiss, hvilken bär titeln «En omvändelsehistoria».

Skissen behandlar en ung man som vill försöka sig på författarskap, och det torde ej vara indiskret att påstå,

att författarinnan här gömmer sig under karlkläderna. Ty det är något af George Sand hos denna författarinna, som hela sitt lif lefvat på den undangömda skånska landsbygden. Nåväl! Denne unge man har skickat upp sina första försök till ett par smakdomare i Stockholm, och han har fått dem tillbaka med olikartade och motsatta besked, beroende på de båda herrarnas respektive olika ställning. Nu sitter han i sitt rum och läser i «Nya riket», som nyss kommit ut, och när han läst däri en stund, lägger han den med en känsla af missräkning ifrån sig, och han griper efter Posttidningen, som ligger på bordet, och genomlöper en spalt af dessa recensioner, hvilka man profetiskt kan uppläsa, innan de blifvit tryckta, emedan de likna hvarandra som två bär vuxna på samma stånd. Och med en suck skjuter han tidning och sak ifrån sig.

Hvad angick det honom, alla dessa personliga anfall, personliga spetsigheter och all denna personliga afund? Hvad angick honom där nere i hans aflägsna landsbygd, att två herrar i Stockholm grälade om tekniska termer eller hvarandras heder och ära? Hvad angick det honom?

Och hvad angick det hela denna bygd, som han kände så väl, där han lefvat hela sitt lif, och där det fans så mycket godt stoff, endast man förstod det rätta sättet att få det i rörelse. Ty till landets aflägsna vrår skola de nya tankarna tränga, om de skola uträtta något. Det är ej nog, om de användas till en obehöflig förgyllning på hufvudstadens sällskapslif. Det är ej nog, att de som lätjefullt raffinemang ingå i de bildade klassernas konversation mellan polkan och fransäsen eller som krydda på madeiran efter en god middag. De nya tankarna måste göras till lifvets helsosamma och närande hvardagskost. Eljest duga de icke.

Och detta förstår den unga mannen, som sitter ensam nere i en aflägsen landsbygd, men icke känt sig nöjd hvar-

ken med «Nya riket» eller «Posttidningen». Och därför stannar han, där han är. Och de små förhållandena skola icke förstöra honom. Ty han har lärt att lefvande älska den verklighet, som omgifver honom, och han äger det tålamod och den skånska seghet, som håller arbetskraften och verksamhetslusten vid lif utan stimulerande medel.

Detta är Viktoria Benediktssons styrka både som människa och författarinna. Och mer än hos de flesta äro hos henne människan och författarinnan ett.

Detta är också det arbete, som den nya literaturen måste pröfva, om den skall lefva. Och hvarför den nyare literaturen ännu har lyckats så föga härmed, det beror på, att den icke är kristlig. Helt enkelt därpå. Den är en liten del af den stora kamp, som nu pågår mellan en mera humanistisk lifsåskådning och kristendomen, och hvarför den har så svårt att tränga igenom, är därför, att den, äfven i sina mest tendenslösa arbeten, ställer uppfattningen af världen och människorna på en aldeles ny grund. Och för den som ser, hur undergräfd kristendomens anda är äfven hos dem, hvilka på fullt alvar anse sig vara troende, kan utgången af denna brytning icke vara tvifvelaktig.

Den yngre generationen i Sverige är försigtig, kanske alltför mycket. Det är mitt hopp, att den äfven skall visa sig uthållig. De, som tillhöra denna generation, tro ej på snabba eller lätta resultat. Men de tro på möjligheten af ett ärligt ech oförtrutet arbetes slutliga seger. Och de veta, att mången, som tror sig vara de nya tankarnas fiende, så fort han får veta, hvilka dessa tankar, som i de stora tidningarna och från predikstolarna så hänsynslöst förvridas, verkligen äro, att mången sådan människa, säger jag, blott behöft en faktisk upplysning för att se hela sin konstigt uppförda tankegrund färdig att ramla och lemna plats åt en ny — och stadigare.

Den nya literaturen är därför icke pessimistisk, och den har icke skäl att vara det. Pessimismen kan endast vara ett naturligt öfvergångsskede. Och arbetslusten är raka motsatsen till pessimismen. De två trifvas aldrig sida vid sida. Däremot kallar man ofta i dagligt tal förmågan att se och erkänna sorgliga sanningar för pessimism. Men detta är ett högst oriktigt och vilseledande talesätt, som endast beror på ofullständig bildning. Och den literatur kan ej med rätta kallas pessimistisk, där man oupphörligt ser, hur tron på framtiden lyser fram tvärtigenom kritiken öfver nutiden.

Men se vi på den närvarande ställningen, så har den nyare literaturen mycket att öfvervinna, innan den kan slå igenom och blifva en makt.

Först och främst behöfver den utvecklas och mogna själf. Och i den mån detta sker, kommer alt annat att följa af sig själf. Så vill man åtminstone hoppas. Men den har starka makter emot sig. Och det händer stundom, att ganska tarfliga konjunkturer utöfva ett större inflytande på kulturströmningarna än man vanligen är böjd att tro.

Först och främst har den nyare literaturen i det stora hela emot sig vår ledande press. Med undantag af en Stockholmstidning och en Göteborgstidning, äger den nyare literaturen sympatier och försvarare endast i smärre och relativt mera okända organ. Och det betyder här föga, huruvida tidningarna skylta med röda eller gråa färger. Ty något politiskt parti, som motsvarar den nyare literaturen, och som verkligen fins i Norge och Danmark, existerar här icke als. «Aftonbladets» förvandling från ett konservativt till ett liberalt organ har i detta fall endast skadat den yngre literaturen. Ty i alt som icke rör betydelselösa saker har denna tidning uppträdt antingen rent af fiendtligt eller åtminstone afvogt mot de författare, hvilkas namn, när tidnin-

gen började, skyltade som medarbetare och trycktes med fetstil i alla annonser. Ingen af dessa personer har skiftat «ståndpunkt» på de senare åren, utan detta tidningens handlingssätt har helt enkelt föranledts af politik. Hon märkte, att dessa författare hade opinionen emot sig, och att denna opinion skulle komma att vända sig mot tidningen. Och då denna tidning mer än t. o. m. någon annan regeras af abonnenterna eller på ren svenska *Stockholms-skvallret*, så öfvertog den nominela redaktören ogeneradt rolen af att vara denna faktiske redaktörs ödmjuke tjänare. Och följden känner hela världen. Det är samma historia som i «En malström» af Jonas Lie. En svag människa öfvertog af fåfänga ett slägtarf, en annans «lifsgärning», hvilken han icke var mannen att fortsätta. Samtidigt tycks han ha lämnat, hvad som varit hans egen. Och sådant hämnar sig, därigenom att den inre haltlösheten till sist kommer i dagen.

En annan svårighet för den nyare literaturen är att universiteten i vårt land äro förlagda till småstäder. Detta är en förlust för universiteten lika väl som för hufvudstaden, hvilken genom att äga ett universitetet skulle liksom föryngras och lefva ett friskare lif.

Men för literaturen skulle detta vara en oberäknelig vinst. Ty då den oftast får sina nya alumner från universiteten, så är det af vigt för en literatur, att den nya tillförseln sker genom personer hvilka lefvat i stora förhållanden och ej förslöats af det trånga och ungdomskonservativa lif, hvilket utmärker så väl Upsala som Lund. Hade vi haft universitet i Stockholm, hade vi ej så länge behöft vänta på en ny literatur. Och när den kom, skulle den ha utvecklat sig lugnare och med mindre buller. Ty det är blott vid ett småstadsuniversitet, som den filosofi kan frodas, hvilken på de sista tiotalen af år blifvit så god vän med teologien och därigenom lyckats att förskaffa sig de makt-

ägandes understöd som ett lämpligt surrogat för den fria tankens riskabla utbredande.

Och slutligen har den nya literaturen en motståndare i den svenska akademin, den gamla institutionen, som en gång uträttat så mycket, men nu uträttar så litet, att man rent af börjat tvifla på, om den någonsin uträttar någonting als. Den har ställt sig absolut fiendtlig mot den nyare literaturen, och den har verkligen ännu ett visst inflytande. Dess intellektuela inflytande vore icke så farligt. Men den frikostiga svenska staten, som intresserar sig så lifligt för literatur, att den anslagit 6000 kronor om året till anslag åt författare, hvilka gjort sig förtjenta om den svenska vitterheten, har lämnat dessa pängar åt svenska akademien för att utdelas efter dess godtfinnande.

Följden häraf är, att endast den äldre riktningens representanter eller yngre epigoner hugnas med vädermälen af den vittra areopagens ynnest. Men då dessa medel väl egentligen äro afsedda att gagna literaturen och icke att öka akademiens makt, så torde det väl vara lämpligast, om riksdagen själf toge dessa medel om hand och lämnade åt något utskott att utdela dem. Eljest skall man aldrig kunna undgå att anmärka, att akademien härvidlag är jäfvig. Ty den dömer faktiskt i egen sak, något som i annat fall icke brukar anses, vare sig gentlemanlikt eller ens tillåtligt. Och då det gäller att bekämpa en ny riktning inom literaturen, är det ett farligt anfallsmedel, när man till uttalade förkastelsedomar kan lägga vigten af ekonomiska försakelser.

Dessa och flere svårigheter möta nu den nya literaturen, hvilken håller på att arbeta sig fram. Men en sak är dock vigtigare än alt annat, och det är att den nya literaturen måste tillväxa så i inre styrka, att den segrar genom att icke längre kunna förnekas. Jag menar ej, att den skall frambringa alster, som äro af den beskaffenhet, att de ej

kunna orättvist nedsättas. Ty det är en omöjlighet. Men jag menar, att den måste frambringa alt flere arbeten af den beskaffenhet, att nedsättandet icke biter på dem. De konstnärliga fordringar, hvar och en ställer på sig själf, måste skärpas, skärpas i hög grad. Berömmet för formel talang är så lätt förvärfvadt i ett litet land, där konkurensen jämförelsevis är ringa, och det är mången, som stannat i växten därför att han nöjt sig med andras loford och icke för sig själf hållit den räfst, som är strängare än hvad någon annan kan. Och därjämte uttalar jag den önskan för oss alla, som räknas till den yngre författargenerationen, att vi icke i otid må anse oss kunna stanna vid vunna resultat. Ty bakom hvarje nytt sådant skall man skymta ett bortom. När man upphört att se längre bort, är utvecklingen slut, och tillbakagången börjad. Väl kan man ej af en författare förståndigtvis begära, att hvarje ny bok skall beteckna ett nytt utvecklingsskede. Men man kan begära, att många skola göra det.

Och den väg, på hvilken den nya literaturen har att slå in, om den nu vill vinna mark och uträtta något, det är efter min tro den enkla och genomgripande verklighetsskildringens.

Det är ett ofta upprepadt ord, att brytningen mellan gammalt och nytt aldrig varit så stark som just nu. Och det är ej blott inom literaturen, som denna brytning försiggår. I Sverige var brytningen förberedd af vetenskapen långt innan vår literatur hade slagit in på de banor, hvilka skulle göra literaturen betydelsefull för samtiden. Det är falskt, om man tror, att dessa frågor lösas af literaturen. Och det är en illusion, om man inbillar sig, att vi, som nu lefva, få vara med och se den dag, då religiösa fördomar ha försvunnit, då vetenskapen spridt sitt ljus till alla kretsar, då intet klasshat, ingen kastskranka skiljer människa

ifrån människa, och då ingen människa behöfver sakna bröd. Dessa sträfvanden ha gamla anor, och det är ej några «nya författare» som framkommit med dessa tankar. Det är ett sekelgammalt arbete, och man har blott börjat inse, att nutiden är skyldig att fortsätta detta arbete. Men aldrig har man sett så klart, att detta arbete kräfver generationer, och därför kan man också gripa till detta arbete utan öfverspändhet.

Hvilken är då förhoppningen, när man viger sitt lif åt upplysningens och nydaningens arbete? Huru kan man hålla ut, när man ej väntar att få skörda frukterna af sitt arbete, och när man ej ens altid tror, att ett annat lif skall ersätta, hvad detta brutit?

Jo, det fins ett ord, som börjat upphöra att vara ett ord, utan som blifvit en lefvande tanke, hvilken sporrar till oegennyttigt arbete och uppoffrande sträfvan. Och det ordet heter: människoslägtet.

Vi tro ej att någon förändring kan ske som genom ett trollslag. Vi tro ej, att vägen är lätt, och vi vänta ingen lön. Men vi tro på en småningom skeende utveckling, till hvilken hvarje god arbetare bidrager, äfven om han själf icke märkes. Vi tro, att vägar kunna banas, där det nu ser obanadt ut. Vi arbeta, för att våra barn skola få det lättare än vi, och vi hoppas, att en gång se dem fullfölja vårt arbete. Icke så att de skola utföra, hvad vi i veklig slapphet låtit ligga, utan så, att de en gång skola välsigna oss, därför att vi gjort deras väg lättare. Och vi tro, att de i sin tur skola arbeta på samma sätt för sina efterkommande.

Och då skall slutligen den dag komma, när det är en lust att lefva, en välsignelse bara att vara till. Finnes det icke ett lif där bortom, så låtom oss göra detta lif så fullt och rikt, att det ersätter oss för hvad drömmen förlo-

rat. Och finnes det något sådant — hvilket vi icke veta — då försämras icke evighetens lif, däraf att jordelifvet varit glädjefullt, härligt och rikt.

Och måste vi försaka tanken på ett bortom, så må vi då lära oss i tid att, när det stora ögonblicket kommer, som afgör frågan, stilla kunna böja vårt hufvud för den makt, som är större än vår och med tacksamhet känna att vi hafva lefvat. Och må vi kunna tänka den tanken lungt, att andra efter oss skola besitta jorden.

Men för att kunna detta måste vi använda vårt lif väl.

Detta är en uppfattning af lifvet, som inom sig bär fröen till hvad man med ett stort ord plägar benämna framtidens religion.

Men altsammans är gamla tankar, mycket gamla tankar, som fått nutidens lif.

Emile Zola.

I.

Det är icke lätt att yttra sig om Emile Zola. Han är nämligen en författare, hvars betydelse i förhållande till samtiden är så stor, att man ännu sannolikt icke kan öfverskåda den, en författare, hvars lifsarbete är så omfattande, att man häpnar inför den energi, som haft mod att börja ett dylikt jättearbete, en författare slutligen, hvilken med aldrig svikande arbetskraft strött omkring sig noveller, kritiker, polemiska uppsatser och konstanalys, medan han ändå funnit tid att del efter del fullborda det arbete, som blifvit hans lifsverk: Les Rougon-Maquart, eller historien om en familj under det andra kejsardömet. Jag säger, att ett sådant företag skall altid blifva vanskligt. En författare ger naturligtvis jämte mycket annat bilden af sig själf i de arbeten på hvilka han det ena efter det andra tryckt prägeln af sitt geni. Och hvar och en, som läst mycket af en författare, har säkert under läsningen bildat sig en viss allmän föreställning om hans författarindividualitet, så att när man nämner namn sådana som Ibsen, Tolstoj, Zola eller Strindberg, väcker redan själfva namnet ett intryck eller kanske en ordnad totalbild, motsvarande hvad man erfarit under läsningen af den åsyftade författarens arbeten. Jag vågar säga, att Zola i almänhet är icke obetydligt läst i Sverige. Men af lätt begripliga skäl bruka de tidningar,

som syssla med literaturkritik, i almänhet förbigå hans arbeten med tystnad. Icke därför att inte både redaktörer och kritici i almänhet inse Zolas förtjänster. Men det har ännu af skäl, till hvilka jag i det följande skall återkomma, icke blifvit *comme il faut* att läsa Zola i Sverige. Och som Aslaksen säger: «Det är icke redaktörerna som regera tidningarna. Det är prenumeranterna».

Följden häraf är, att man för att tala om Zola i almänhet saknar anknytningspunkter.

Ty i vår nyare svenska literatur ha vi icke några jämförelsepunkter, som skulle kunna hjälpa oss att förstå en författare sådan som Zola. Och kritiken har icke hjälpt till att gifva oss dem. Den nyare svenska literaturen har framför någon annan, börjat med att vara tendensiös, och på många håll har detta berott på att man missförstått meningen med en af de principer, i kraft af hvilka en ny literatur blifvit till. Ett diktverk bör — så lydde den formel, hvilken gifvit upphofvet till en hel literatur i skandinavien — ett diktverk bör vara besjäladt af sin samtids idéer. På samma sätt som en förgången tids människor i sin literatur igenkände de tankar, som sysselsatte dem, på samma sätt böra i den literatur, hvilken har rätt att kallas för nutidens, vi, nutidens människor, igenkänna våra tankar, våra intressen, våra sträfvanden. De problem, som sysselsätta samtiden, böra också finna sitt uttryck i samtidens literatur.

Denna sista formel hotar genom det sätt, på hvilket den ofta tillämpas, att blifva olycksbringande och har i själfva verket redan mer än en gång visat sig vara det. Den tillkom som en protest mot den efterklangsliteratur, hvilken i Danmark liksom i Sverige fortlefde länge, när i det öfriga Europa diktkonsten eröfrat nya fält på hvilka den förut icke vågat sig fram. Och som reaktion var dess tillvaro naturlig, och den har tvifvelsutan haft sin mission att fylla.

Låtom oss ännu en gång upprepa denna formel, för att vi rätt kraftigt må kunna förstå, på hvad sätt den löper fara att missförstås. «De problem, som sysselsätta samtiden, böra också finna sitt uttryck i samtidens literatur».

Faran härvidlag ligger påtagligen däri, att man kommer till att få en literatur af arbeten, som äro bygda på teser. I ett tidehvarf så upprördt som vårt, där nya system och nya tankar rent af trängas för att komma till orda, och där hvar och en, som tänker, är genomträngd af hvarje människas pligt att i sin mån arbeta med för det hela, är det aldeles naturligt, att hvarje skriftställare får lust att genom sitt arbete direkt deltaga i lösningen af de många frågor, hvilka sysselsätta samtiden. Och då är tesliteraturen färdig. Man tänker på ett problem, af hvars lösning man är intresserad, såsom gift kvinnas äganderätt, almänna rösträtten, arbetarens undertryckta ställning o. s. v. Därefter funderar man ut d. v. s. konstruerar fram några personer och situationer, som synas ägnade att belysa det ifrågavarande sakförhållandet på ett sätt, som öfverensstämmer med förf:s åsigter. Så är boken färdig. Den kommer ut. Och kritiken säger, att «förf. med detta sitt sista arbete gjort ett kraftigt inlägg i en af dagens mest brännande frågor».

Det lider intet tvifvel, att arbeten sådana som här åsyftas, kunna uträtta åtskilligt i fråga om att väcka intresse för och diskussion om de frågor, med hvilka de egentligen sysselsätta sig. Och denna literatur är därför all ära värd. Den sysslar med dagens frågor på ett sätt, som visar, att den ej eftersträfvar att lefva längre än för dagen. Den vinner i bästa fall sitt mål, och det är ingenting att säga därom.

Det är bara en fråga, som man aldrig kan komma ifrån. Hvarför välja dessa författare, som gjort tendensen till sin specialitet, icke broschyrens eller afhandlingens form?

Är det därför, att de på skönliterär väg ha en lättare tillgång till människornas sinnen? Är det altså politik? Eller är det därför, att de sig själfva omedvetet dölja ett outrotligt begär att åstadkomma något, som lefver öfver dagens strider?

Ty denna makt äger diktkonsten. Den förevigar människornas tankar. Liksom marmorn eller bronsen är den ett godt material, som står sig mot tidens tärande tand. Evigt är kanske för mycket sagdt. Men länge.

Arbetar man åter på det sätt som flere af våra moderna skriftställare, så kan man just ej påräkna ett långt lif inom literaturen. Nåväl, svarar mången: vi sträfva icke häller så högt. Vi äro nöjda, om vi skingrat någon fördom, eller fört fram någon sanning. Våra verk må försvinna, endast våra tankar fortsättas i lefvande människor.

Jag förbiser icke den djupa och alvarliga resignation, som ligger i en sådan tankegång. Jag känner människor som i kraft af denna tankegång öfvergifvit skönliteraturen för att få göra nytta. Ett dylikt handlingssätt kan möjligen innebära ett misskännande af diktkonstens betydelse eller af egen förmåga. Men det är en af de vackraste handlingar, jag kan tänka mig.

Ställer man åter sin skönliterära verksamhet alt för ensidigt i tendensens tjänst, då löper man lätt fara att våldföra sig på verkligheten. Och det är en fråga, om man har rätt att våldföra sig på verkligheten för att få fram en idé.

Detta uttryck: att våldföra sig på verkligheten kan synas strängt. Jag tror dock näppeligen, att det är så orättvist. Om man skrifver en ren och oblandad tendensbok, sådan som t. ex. Tschernyschevskys «Que faire», där förf. hela tiden säger ifrån, att han skildrar, hvad han kallar för «nya människor», då är det en annan sak. Då kan

man icke komma att våldföra sig på verkligheten, emedan man egentligen aldrig gifvit sig ut för att exakt skildra den. Det hela blir en idédikt, hvilken har sin betydelse och sin särskilda storhet.

Men låt oss se till, hurudant förhållandet blir, när en författare försöker att gifva samtidigt en verklighetsskildring och en tendensbok. I förbigående vill jag anmärka, att jag t. ex. icke anser, att «Röda rummet» kan kallas för en tendensbok. Här har förf. med satirikerns slagfärdighet skildrat ett helt samhälle, och i själfva den beundransvärdt lefvande skildringen har han inmängt sin egen brännande indignation. Den är således helt enkelt en samhällssatir. Med tendensbok eller tendensiös skönliterär produkt menar jag en berättelse, roman eller dram, där författaren utgått från en abstrakt tes och vill låta skildringen belysa eller bevisa denna tes. Och en sådan literär produkt anser jag vara ett oting, hvarförutom den är aldeles omöjlig att åstadkomma. Antingen skildrar jag verkligheten rätt, och då glömmer jag tesen. Eller också bevisar jag tesen, och då glömmer jag verkligheten. Och hvad värre är: om jag också skulle lyckas att hålla en så otänkbar medelväg, att både verklighetens och tendensens kraf blefve tillfullo tillgodosedda, så inträffar något annat, som bäst af alt bevisar denna diktarts omöjlighet. När jag skrifver en berättelse eller ett drama, rör jag mig vanligen med ett fåtal personer. För att åter kunna bevisa en sats af hvad art som hälst behöfvas i almänhet en hel massa fall, för att man skall anse sig kunna komma till ett resultat. Och resultatet blir ändå i vanliga fall endast en viss sannolikhet, att någonting förhåller sig så eller så. Att på denna väg komma till positiva resultat är därför helt enkelt en orimlighet, och den, som på denna väg tror sig kunna uträtta något, offrar altid mer eller mindre åt en chimère.

Det enda fall, där jag tror, att en tendensiös diktning är fullt på sin plats är, när den uppträder antingen som negativt kritisk eller också storslaget patetisk, — med ett ord, när geniet kommer bristerna att försvinna. Världslitteraturen äger sådans tendensiösa dikter, hvilka altid skola räknas bland hennes yppersta. T. ex. Cervantes' Don Quixote eller Victor Hugos «Les miserables».

Men för att återkomma till utgångspunkten — hvarför det är så svårt, att här hemma skildra Zola, det är därför, att man har så svårt att göra det utan att ådraga sig beskylningen att enligt svensk måttstock vara reaktionär. Jag känner redan i luften, hur en och annan af mina åhörare säger till sig själf: Hvad nu då? Det här är ju emot den moderna svenska literaturen.

Ty, det är verkligen så olyckligt, att man i Sverige ofta, för att icke säga oftast, med modern literatur förstår den tendensiösa literaturen eller, hvad man har kallat indignationsliteraturen. Och med denna literatur, sådan den framträdt i norden, har Zola ingenting gemensamt. Zola kan nog också på sitt sätt vara tendensiös. Han hyser t. ex. en hejdlöst stark indignation mot det andra kejsardömet, och denna indignation kommer icke sällan till tals i hans arbeten. Men han förfaller aldrig till ett torrt predikande. Han höjer sin indignation till poesi. Och därförutan äger detta element lika litet som något annat sitt berättigande inom literaturen. Dessutom bör man, när man, hvilket stundom sker, kallar Zola för tendensiös, icke glömma, att han så att säga aldrig är tendensiös i första hand.

Därför är det ett oriktigt bruk af termen, när man talar om «tendens» hos Zola. Denna omtalade indignation förtar nämligen icke det konstnärliga i framställningen. Den går som en djup underström genom många af hans arbeten, den har på ett organiskt och lefvande sätt genomträngt

framstälningen. Och framför alt — Zola har ej utgått från tendensen, utan framstälningen af människolifvet har omedelbart så att säga gifvit honom alla tankar till skänks.

Läser man hans kritiska uppsatser jämte romanerna, så skall man ha lättare att förstå, hvad han sätter som den moderna diktens hufvudelement, låt också vara att han på det hela taget uttrycker sin mening lättare som romanförfattare än som kritiker, ja, att han i det stora hela ej ens följer sina egna teorier.

Söker man sammanfatta hvad Zola upprepade gånger på olika sätt angifvit som syftet för sitt författarskap, så finner man, att han flere gånger uttryckt detta syfte på så betydligt olika sätt, att man rent af blir villrådig, när man skall söka precisera hans mening. Detta är i parentes sagdt helt naturligt. Ty en diktare är sällan i så hög grad kritiker, att han själf förmår gifva formeln för sin egen metod. Dessutom märker man på nästan alla Zolas kritiska uppsatser, att de mer eller mindre äro skrifna som svar på motståndares angrepp, och då är det begripligt, att förf. gärna liksom stannat vid att tolka endast den detalj, hvilken varit angripen, och som han nu håller på att försvara, samt därför kommit att lämna halfva eller ofullständiga upplysningar.

Zola beskrifver på ett ställe de egenskaper, hvilka han anser gemensamt så att säga bilda den nutida romanförfattaren. Och han har sammanfattat sina åsigter på detta område i de två uttryck, hvilka sedan blifvit den moderna kritikens och literaturens slagord. I första rummet, säger han, skall författaren äga den exakta och noggranna uppfattningen af verkligheten, blicken för lifvet och lifvets företeelser med ett ord *le sens du réel*, eller verklighetssinne. I andra rummet förmågan att på ett lefvande konstnärligt sätt framställa iakttagelsens punkter: *le style personnel.*

«Verklighetssinnet», säger Zola själf, «det är att äga blick för naturen samt förstå att framställa den, sådan den är. Man tror kanske, att alla människor ha två ögon och att ingenting är mera vanligt än verklighetssinnet. Och dock är detta en mycket sällsynt egenskap. Fråga en målare. Han vet, hur det är fatt. Ställ vissa målare framför naturen, och de skola uppfatta den på det mest barocka sätt i världen. Hvar och en skall iakttaga den under någon viss herskande färg; en ser alting i gult, en annan i violett, en tredje i grönt. I fråga om formen råder samma skiljaktighet. En gör föremålen runda, en annan gör så många vinklar och hörn som möjligt. På detta sätt har hvarje öga ett särskildt sätt att se. Och slutligen fins det ögon, som inte se något als. Troligen äro dessa ögon på något sätt skadade, nerven, som förbinder dem med hjärnan, är paralyserad på ett sätt, som vetenskapen ännu inte kunnat bestämma. Hvad som är säkert, är att om de än aldrig så mycket studera det lif, som rör sig omkring dem, så kunna de dock aldrig gifva en noggrann bild af en enda scen».

Zola är angelägen att få iakttagelseförmågan och minnet till fullo uppskattade. Men när han framställt sina skäl härför, griper han till det icke mindre svåra rentvagningsarbetet, att nämligen bemöta den beskylning, hvilken både hos oss och i Frankrike tagit form af, att man kallar detta sätt att skildra för att fotografera. Därmed vill man då antyda, att hela konsten består i att på ett dödt och intresselöst sätt referera händelser eller uppräkna naturföremål. Och hvad Zola har gjort, fotograferat har han icke. Vi skola längre fram se, har hans diktning stundom är rent af symbolisk.

Förebråelsen mot den naturalistiska skolan, att den «fotograferar», tror jag verkligen icke, att man numera framställer *bona fide*. Anhängarna af denna riktning ha så

ofta påvisat grundlösheten af denna beskylning att man ej gärna borde upprepa den. Naturligtvis har man full rätt att angående den eller den boken anmärka som ett fel, att den är eller förefaller altför fotografisk d. v. s. kallt och intresselöst verklighetstrogen. Huruvida detta beror på sterilitet hos författaren eller svagsynthet hos kritikern, därom yttrar sig i sista hand den läsande almänheten. Men hvad man under inga omständigheter har rätt att göra, det är att tala om fotografering såsom varande den naturalistiska skolans ideal för konstnärlig framställning. Alla naturalister, som yttrat sig i frågan, ha ogillat fotograferingen. Man kan då kanske förebrå dem att ej ha uppnått sitt eget ideal. Men man kan aldrig sanningsenligt och honnêtement komma och påstå, att deras ideal är ett annat än de själfva vid alla tillfällen uppgifva. Om Strindberg kanske, i någon af sina löst uttalade satser, yttrat sig för fotografering, torde detta göra föga till saken.

Strindberg är en öfverdrifternas man, och han älskar att paradoxalt förvandla motståndares lindrigt intelligenta beskylningar till program för sig själf.

«Hur skulle det kunna gå till», säger Zola om denna sak, «att dylika böcker ej skulle lifligt beröra almänheten? De lefva. Slå upp dem, och ni skall känna, hur ett hjärta klappar mellan edra händer. Det är den verkliga världen och det är till och med mer, det är den verkliga världen, betraktad af en originel skriftställare, hvilkens uppfattning är på en gång utsökt och intensiv. Han kan välja ett mer eller mindre lyckligt ämne, behandla det på ett mer eller mindre fullständigt sätt, arbetet blir i alla fall värderikt, emedan ingen annan än han själf kan gifva det denna ton, detta egendomliga slag af tillvaro. Boken är af honom, och detta är nog. Engång skall den få sin tillbörliga plats på den literära rangskalan, men den är icke desto mindre

ett arbete för sig, en verklig skapelse. Lidelserna väckas, man älskar dem, eller man älskar dem icke, ingen förblir oberörd. Det är icke längre fråga om grammatik eller om retoriska vändningar, man har icke längre under sina händer en packe tryckt papper; man har en människa framför sig, en människa hvilkens hjärnas arbete och hjärtas slag man förnimmer vid hvarje ord. Och man hängifver sig åt denna människa derför, att hon gör sig till herskare öfver läsarens känslor, därför att hon äger verklighetens styrka och den almakt, som ligger i det personliga uttryckssättet». Man må här observera hvilken vigt Zola lägger på det *personliga* framställningssättet. Det är också få författare, hos hvilka temperamentet spelar en så stor rol.

Har jag lyckats klargöra, hur långt vi i Sverige äro från att ens ställa sådana fordringar på literaturen? Vi läsa den ena boken efter den andra, och vi äro belåtna med den, alt efter som dess lilla privattendens råkar att stämma öfverens med våra egna sympatier för ögonblicket. Vi göra literaturen till ett kampfält för småaktiga bagatellteorier, där grubblet öfver sedlighetsbudets kategoriska tillämpning på männen spelar en synnerligen genomgående rol. Vi bedöma och kriticera böcker med hänsyn till, om de kunna läsas af pensionsflickor, eller om de gagna den s. k. kvinnofrågan. Vi tala om «unga Sverige» och «gamla Sverige», vi gräla om kvinnans uppgift och bemöda oss om att gifva långsynta framtidsvinkar i fråga om ofödda slägtens okända moral. Vi förvandla literaturen till ett kolosalt tidningsnummer i hvars spalter man icke får återse samtidens lefvande drag, utan dess förvridna grälmin, framkallad af ovettiga, gagnlösa och ofta barnsliga disputer. Och under alt detta oväsen ligger naturen, samtiden, världen öppen för våra ögon, och väntar på, att någon skall kunna glömma sig själf tillräckligt för att med oförvillad blick och fritt sinne be-

rätta om lifvet, oförfäradt och sant, personligt och lefvande, så att människorna glömma sina små intressen, stanna och säga: Detta är vi. Detta är vårt lif.

Och den almänna villervallan är sådan, att till och med de försök att förutsättningslöst skildra lifvet, som verkligen blifvit gjorda, af dygdens välmenta pukslagare med eller utan kjolar med våld hafva passats in under teorierna och bedömts från synpunkten af tendensens alsvåldiga vara eller icke vara.

Det är därför, som det är svårt att tala till ett svenskt publikum om Zola. Ty Zola älskar framför alt naturen, älskar den eldigt och fordomsfritt i alla dess mångskiftande företeelser och han har blott en läromästare i uppfattningen af denna, naturvetenskapen, som gifvit honom en ny och allsidigare uppfattning af, hvad som menas med människor. Och kraften, nerven i hans framställning ligger i hans eget egendomliga temperament.

* * *

Det har vidare blifvit en sed i Sverge både bland kritici och vanliga läsare af hvad art som hälst att, när man talar om Zola, alltid bringa den frågan på tapeten: hur långt skall man gå eller icke gå i att framställa det obscena? Hvad är här tillåtligt eller icke tillåtligt? Hvad kan man tolerera och hvad kan man icke tolerera? Det är, som en fransman en gång lär hafva yttrat: «Le naturalisme? Qu' est- ce que c'est que ça? Ah, oui, les mots crus!» Längre sträcker sig icke uppfattningen af denna literaturs skiljaktighet från den föregående periodens.

Att i fråga om Zola diskutera anständighetsfrågan är egentligen alldeles onödigt. Göthe, Cervantes, Shakespeare, Swift, Balzac, Bellman, Byron, Victor Hugo, Heine och Musset hafva längesedan lärt dem, som vändt sig till literatu-

ren för att finna förstående vänner, att ingen verklig diktare någonsin gått in på att drapera sig i anständighetens tillfälliga modkostym. Det har i alla tider varit så, att en konventionel omständighets ytliga fordringar velat göra sig gällande äfven gentemot så fria och otämda yttringar af det mänskliga snillet och konsten som literaturen. Men i alla tider har också diktaren eller konstnären satt sig öfver detta slags hänsyn, icke därför att skalden eller artisten har fribref på att tillåta sig mera än andra människor, utan därför att hvarje människa har rätt att sätta sig öfver anständighetens lilla lag, när vigtigare intressen kräfva detta. Vetenskapsmannen har i detta fall sedan ålder haft fribref, konstnären har också lyckats att jämförelsevis allmänt tilltvinga sig detta, och enda skälet, hvarför man ofta drager sig för att bevilja diktaren samma frihet, är icke att literaturen är mindre alvarlig än vetenskapen eller har ett mindre vigtigt syfte än konsten, utan att det där går lättare att under falsk flagg föra lättfärdiga obsceniteter till torgs, en vara, som kan låna dess namn, men som vitterheten aldrig erkänt såsom sin. Detta kan vara skälet till den fruktan, som i detta fall gör sig gällande mot literaturen. Men det är orätt och det är löjligt att låta den öfverdrifna farhågan i detta fall fälla den afgörande domen. Hvarför anständigheten icke rodnar inför Corregios «Leda med svanen» eller Rembrandts Ganymed, men däremot skulle rysande vända sig bort inför en motsvarande frihet inom literaturen, är icke godt att förklara. Kanhända har man rättighet att se och njuta, bara man icke säger det för högt. Det är naturligtvis behandlandet af könssaker, med hvilka farhågorna mest sysselsätta sig.

Ett utmärkt exempel på, huru ologiska dessa literaturens tullvaktmästare ofta äro, synes däraf, att de tillåta s. k. vågade uttryck och omnämnandet af könssaker i humo-

ristisk eller satirisk stil så väl på vers som prosa, men icke i alvarlig. Denna ståndpunkt är kanske den mest komiska, som i detta fall torde kunna uppletas. Ty hvarför man i en berättelse skall ha lof att skämta med könssaker, men däremot vara förbjuden att tala alvarsamt om dem, det är en gåta, som äfven det mest invecklade ästetiska system borde ha svårt att lösa. Är det därför, att som en kritiker skref, denna frihet beror på en gammal häfd? «Bruden af Korinth» är dock 100 år gammal omkring, och den är inte munter. Men nog är den af verldsliteraturens yppersta alster. Och inte skulle den tillfredsställa 1800-talets svenska sedlighetsentreprenörer. Den är dock öfversatt af Snoilsky, hvilken sjungit så fritt och lefnadslustigt om rosor och vin, Italiens måne och brunhylta, dansande flickor, men som nu våra dygdsdragoner med all makt tyckas vilja lägga embargo på som sin räddande engel. Vore häfden det afgörande, skulle vi altså ha häfd på, att dylikt tillåtes äfven i alvarlig stil. Eller tillåter man friheten i humoristisk diktning, därför att man där mer än annorstädes har en känsla af att hålla den kroppsliga erotiken på afstånd, så blir det klent med humorn? Ja, det vet jag inte. Men det vet jag, att skall en diktare — han må nu skrifva på vers eller prosa — skildra lifvet i dess mångskiftande fullhet, då måste han ta kärleken med i räkningen. Han kan icke skildra kärleken vare sig på godt eller ondt som bleksigtigt månskenssvärmeri. Ty det är icke kärlek, utan impotent nonsens. Skildrar han olyckorna, lidandet, missriktningarna i lifvet, så kan han icke utelemna det fysiska. Ty då blir han intetsägande. Och skall han skildra glädjen och lyckan, så skulle det vara ett ytterst prosaiskt och kälkborgerligt drag hos en skald att känna blygsel öfver minnet af lifvets skönaste, kraftfullaste och friskaste ögonblick.

Härmed vill jag naturligtvis inte neka, att arbeten med

literära anspråk kunna vara råa eller att råheten bör bekämpas. Men jag förnekar att Zola är rå. Låt oss icke tala om, att enstaka ställen finnas, hvilka man kunde önska bort. Sådana finnas hos honom liksom hos många andra. Sträfvan efter natur kan naturligtvis medföra råhet. Men att han icke i almänhet är rå, visas bäst, om man skärskådar arten af den hufvudanmärkning, hvilken i detta fall oftast plägat riktas mot honom.

Man har nämligen blifvit så liberal på sista tiden, att man på vissa håll rent af börjat tillåta författarna att skrifva om könsförhållanden. Men då denna tillåtelse egentligen är afgifven i sedligt syfte d. v. s. icke åt skalden eller sedeskildraren, utan endast åt moralisten, så följer däraf också, att denna tillåtelse är gifven, endast om författaren skildrar dessa saker så kortfattadt, reserveradt och så litet som möjligt. Men detta är just, hvad Zola icke gör. Han skildrar bredt, detaljeradt, noggrant och anständigt. Och däraf har man tagit sig anledning att förebrå honom för osedlighet, otuktighet och åtskilliga andra fula saker. Alt på grund af, att han som sagdt ej nöjer sig med antydningar, utan skildrar bredt och utförligt.

Zola förklarar själf på ett ställe, hvilken ställning han intager till frågan, om hvad man har rättighet att skrifva och icke skrifva. «Mellan dem, säger han, som gjort till sin specialitet att aldrig bringa en kvinna att rodna, och dem som draga vinst af att få dem att rodna, stå de verkliga artisterna, skriftställarna af rang, hvilka icke ett ögonblick reflektera öfver huruvida kvinnorna komma att rodna eller icke. När de arbeta, sker det i ett humanistiskt syfte, som står öfver det tillfälliga modet. De skrifva icke för en klass, deras ärelystnad går ut på att skrifva för sekler. Det konventionela, den känsloverld, som frambragts af uppfostran, de unga flickornas välbefinnande och vacklande kvin-

nors dygd, polisens förordningar och städade människors patenterade moral — alt detta försvinner och ta's icke med i räkningen. De gå framåt mot sanningen, mot mästerverket, trots alla hinder, tvärsigenom alla hinder och de fråga icke efter, om deras djärfhet väcker skandal. Dumhufvudena, som anklaga dem för beräkning, förstå icke, att de ej eftersträfva annat än geniet och äran. Och när de engång hafva rest upp sitt monument, då accepterar den gapande hopen dem i all deras präktiga nakenhet, och då förstår man ändtligen».

«Jag önskar icke», fortsätter Zola ironiskt, «moral åt någon människa, men jag önskar äfven mina motståndare mycket talang, och det skulle tvifvelsutan vara särdeles angenämt för oss. Ty om de hade talang, skulle detta säkerligen lugna dem, och de skulle inte ropa så häftigt på dygd».

Ingen kan fritaga Zola för osedlighet bättre, än han här gjort själf. Den nobless, som ligger i ett dylikt uttalande, är lika oförtydbar som stoltheten. Om han skildrar könsförhållanden och hvad därtill hörer detaljeradt, så beror detta på, att han altid skrifver detaljeradt. Det är hans metod. Om läsarne rodna eller icke, det har han aldrig tänkt på, och det bekymrar han sig med all rätt icke om. Han är lika detaljrik och omständlig, när han skildrar rosorna i le Paradnis trädgård, timmerstockarna i grufvan, ostarna i ostbutikerna eller lyxartiklarna i «Bon Marché», som när han skildrar dryckenskapen i «l'Assomoir» eller liderligheten i «Nana». Om denna omständighet i skildringen är en konstnärlig fördel eller icke, det kan blifva en annna fråga. Men skall man angripa honom på denna punkt, bör man rikta angreppet mot hans almänna metod, icke mot en detalj, hvilken af denna metod endast är en logisk följd.

Därför är också hela denna förklaring öfver, hvad man kallar Zolas osedlighet, strängt taget endast en afvikelse från

ämnet. Och jag har tillåtit mig denna digression, endast därför att jag icke ansåg mig kunna med tystnad förbigå, hvad man, om också med orätt, i almänhet velat göra till hufvudfrågan, när Zolas diktning gjorts till föremål för diskussion.

Zolas värde är emellertid icke afgjordt med, huruvida han skrifvit några anstötliga sidor, ej ens om han skulle ha skrifvit en eller par hela böcker, som samtiden förklarar anstötliga. Zolas värde beror på, hvad han gifvit sin samtid. Och då måste man svara: ingen har så som han skildrat det moderna samhället, ingen har gifvit en sådan totalbild af sin samtid. Ingen har med en sådan glödande energi kastat sig in på det arbetet att framställa nutidens människor. Men när jag säger, att han skildrat samhället, menar jag ej, att han gjort det som moralist, åtminstone ej efter den vanliga betydelse, man förlänar åt detta ord. Zola har, med det mått, som den nutida vetenskapen lägger på uppfattningen af lifvet och människorna, skildrat sin samtid som skald. Han är det franska nutida samhällets skildrare. Eller rättare — han skildrar *det* franska samhälle, som växt upp under det andra kejsardömet. Han utgår från att framställa en familjs öden under det andra kejsardömet, och denna skildring är så omfattande och så djup, att den blifvit en skildring af hela tidehvarfvet.

Zola börjar den stora cykeln «Les Rougon-Maquart» med en roman, som bär titeln «La fortune des Rougon»: Uppkomlingarna. Romanen spelar år 1851 eller det år, då Napoléon den tredje genom en mened blef Frankrikes kejsare, emedan han ej såg nog stort för att inse, att hans ställning var ärorikare, när han bar titeln af den franska republikens president. Den spelar på landsbygden, och den visar, hur lätt statskuppen var att genomföra för *Napoléon le petit*, och hvarför det var så lätt.

Lugnt, säkert, med förkrossande kallblodighet framställes slöheten af det lif, som då lefdes på den franska landsbygden. Andra förf. hafva framställt samma förhållande i hufvudstaden. Det var nog icke en samvetslös och förslagen lycksökare, som ensam och emot ett helt folks önskan lyckades att med ett enda slag göra frukterna af 1848 års revolution om intet. Och reaktionens målsmän ha rätt, när de säga, att Napoléon här gick den då maktägande bourgeoisiens önskningar till mötes. Hans konst var, att han lyckades öfvertyga massan, att denna bourgeoisie var detsamma som folket. Ty flertalet ville lugn. Flertalet bland denna bourgeoisie eller borgarklass reflekterade icke öfver framåtskridandets sak eller politisk och religiös frihet. Flertalet tänkte på sina egna angelägenheter, på att skaffa sig makt, anseende, uppkomst och framgång, de tänkte på att få njuta lifvet i fred och ro, de sträfvade efter att samla förmögenhet, pängar. Ty förmögenhet är makt, och förmögenhet är frihet — notabene för dem, som äga myntet. Men när pänningen samlas i en klass, blir den liktydig med slafveri för dem, som äro utan. Härom handlar första romanen i «les Rougon-Maquart». Det är historien om Napoléon III:s statskupp, som blef en verklighet, därför att bourgeoisen, som ägde Frankrikes förmögenhet, förstod, att konsekvenserna af 1848 års revolution mynnade uti socialism. Därför gjorde denna bourgeoisie gemensam sak med den smidige arftagaren till det stora Napoléons-namnet, och därför togo de hällre emot kejsardömet än republiken, i trots af att det en gång var republiken, som höjde denna klass, till hvad den ännu är. Och genom den brutala skildringen af, hur bourgeoisien vid detta tillfälle gick det politiska lycksökeriets ärenden, ljuder hela tiden som ett förtvifladt smärtans skri från den lilla, till numerären ytterst obetydliga del af slagna proletärer, som visserligen icke klart förstodo att

bourgoisien, när den tog parti för Napoleon, förrådde Frankrike endast och allenast för att skydda sina penningpåsar, men som instinktlikt kände den fara, hvilken från detta håll hotade det fjärde stånd, som nu började dyka upp och blifva mäktigt, nämligen arbetsklassen.

Det fins en skildring här af två barn, som älska hvarandra, Silvère och Miette, en yngling och en flicka på sjutton och femton år, och deras korta kärlekshistoria har i denna bok samma plats, kan man säga, som idyller i ett blodigt drama. När ryktet om statskuppen spridt sig till landsbygden, är det ett band af arbetare och proletärer, som gripa till vapen och tåga ut — för att strida för friheten. Till dem sluta sig våra unga älskande, och när den lilla hopen öfvervältigas af soldaterna, faller Miette för en kula medan hon i spetsen för arbetarnes trupp svänger den röda fanan. Silvère blir gripen och skjutes af soldaterna.

Han är den siste, som dör, och när hans hjärna krossas af soldaternas kulor, har man intrycket af ett godt barn, som dör utan motstånd, ett offer för den brutala kraften. Detta är också i själfva verket Zolas mening, när han tatar om 1848 års revolution. Den var ett vackert barn, som dog utan motståndskraft, när den skulle göra sig gällande inom verklighetens värld.

Och i nästa del fortsätter Zola sin skildring af det dåtida Frankrike.

Steg för steg för han oss in i detta samhälles sammansättning. I stället för att skildra en familj, har han kommit till att skildra Frankrike. Boken heter *La curée* och spelar vid tiden efter statskuppen. Hvad betyder då detta «la curée»? Det betyder den del af bytet, som vid en kronjagt på ädelt villebråd kastas för hundarna. Zola berättar, hur medlemmar af den förslagna bourgeoisien, sedan den väl lyckats att genom sin allians med kejsardömet

slå republiken till jorden, begagnade sig af konjunkturerna för att plötsligt komma till kolosala rikedomar. Efter den samvetslösa statskuppen låg det i luften ett begär efter att kapa åt sig, komma sig upp, blifva rik. Ty det är en historisk sanning, att de stora tilldragelsernas immoralitet inverkar på moralen inom det privata lifvet. De enskilda medlemmarna inom den klass, som satt inne med makten, ville höja sig på de andras bekostnad, och de, som ännu stodo på ett lägre socialt trappsteg, ville arbeta sig upp i jämnhöjd med de andra.

Den kalla egennyttan i förening med den lägsta njutningslystnad växa som frukter af det politiska brottet.

Saccard, en fattig ung man från landsorten, gift med en god och älsklig hustru, hvilken bredvid honom altid förefaller som «effacée», kommer till Paris, och som han har en bror, hvilken varit en af de värksammaste konspiratörerna vid statskuppen, får han snart en liten anställning vid ett af departementen.

Han förtjänar 4,500 francs om året. Och han har det efter sina vanor och förhållanden ganska bra.

Men han är aldrig glad och aldrig nöjd. Han förtärs af ett lika häftigt som snålt begär efter rikedom och makt; han ser vid hvarje steg han tar i Paris hur mycket här står att vinna, denna tanke gjuter feber i hans blod, och han har till sist ingen annan tanke än den alt uppslukande, alt beherskande tanken: hur skall jag kunna vinna alt detta?

Men det är i en man med kall hjärna och äkta fransysk slughet som denna lidelse brinner. Saccard är icke den man, som begår några snedsprång eller streck, hvilka lika lätt hunna kasta honom ur sadeln, som föra honom fram. Han har ögonen öppna, och han väntar. Genom smidighet, vaksamhet och klokhet utspanar han ett medel, som skall sätta honom i stånd att blifva mångmillionär.

Men han behöfver några fattiga tusen francs för att kunna sätta sin plan i verket. Och dessa tusen francs kan han icke få. Här ligger barrièren, som han icke kan komma öfver. Men bakom barrièren ligger kapplöpningsbanan klar, och målet vinkar.

Då blef en dag hans hustru sjuk. Saccard anar i början icke, att det är något farligt. Han känner det vara som en nästan beräknad elakhet af ödet, som tycktes förfölja honom. Han var så enbart upptagen af sin idé, att denna händelse endast syntes honom som ett tillfälligt hinder att i ro få tänka öfver de planer, hvilka oupphörligt sysselsatte hans feberaktigt arbetande hjärna.

Men i denna händelse hade ödet fördolt en chance, som han inte väntat sig. Af en slump får han, just som hustrun ligger på sitt yttersta, i sina händer ett giftermålsanbud, som med ens sätter honom i stånd att långt öfver förväntan realisera sina djärfvaste drömmar. Detta rika giftermål, som han så plötsligt upptäckte — det var en syster till honom, som meddelade Saccard denna lyckliga omständighet — detta giftermål var icke så aldeles fint eller så lockande. Det var en rik flicka, som låtit förföra sig af en gift man, och som behöfde ett äktenskap för att dölja följderna af en förseelse, hvilken icke engång tycktes ha varit begången af kärlek. Saccard grep naturligtvis med begärlighet denna räddningsplanka, och han blef i ett ögonblick en rik man. Underhandlingarna om detta påbörjades i rummet utanför där hans hustru låg och kämpade med döden. Hon kunde aldrig tala eller säga ett ord om, hvad hon hört, utan afled omedelbart efter upptäckten, att hon i åratal varit gift med en bandit.

Nu har emellertid Saccard blifvit rik. Men han är rik endast i mera vulgär mening, och han begagnar den rikedom han har, endast för att vinna mera. Ty nu kan

Saccard börja arbeta för sin plan. Vid tiden omkring 1853—54 framlades och ventilerades nämligen en storartad plan till ombyggandet af Paris, omfattande särskildt kvarteren omkring nuvarande *avenue Haussmann* m. m. Det är denna plan, om hvilken Saccard fått kännedom. Det är denna plan, som gifver honom idén till sin. Han köper nämligen upp tomter, hvilka af sina ägare, som äro okunniga om saken, anses värdelösa, och säljer dem sedan till staten för kolosala pris.

På så sätt skapas den Saccardska förmögenheten, och Saccard själf blir en pänningfurste. Den följande delen af boken är blott en i hela sin kraft och fullhet ohyggligt intens och lefvande skildring af, hur sedeslösheten i Saccards krets, liksom i hans familj går hand i hand med den samvetslöst hoproffade förmögenhetens växande. Och skildringen af denna ruttenhet blir så kolossal, därför att den ses i sitt naturliga sammanhang med det samhälle, som till följd af sin uppkomst och sina anor ej *kan* ha något intresse af att visa sig intolerant mot lasten.

Det fins i denna bok en scen, som skildrar, hur den lille mannen med de spetsiga mustascherna och den matta blicken går fram på en supé mellan hela raden af blottade halsar och nakna bröst, hvilka i skimret från smycken och juveler böja sig under hans blick. Denna scen innehåller det koncentrerade intrycket af denna bok. Liderlighet och guld, det är «la curée», den del af bytet, som den store jägaren kastar för hundarne, och som hundarne slås om.

«Lasten, som kommit däruppifrån, rann i bäckar, utbredde sig i bassiner, uppsteg som vattenkonster i trädgårdarna och föll slutligen ned öfver taken som ett fint och genomträngande regn. — — — Och i Paris' feberslummer kände man bättre än under den ljusa dagens flåsande existenskamp, alt detta förvridna och sönderslitna, den gyllene,

vällustiga maran, hvilken red denna stad, som var vanvettig af guldets och köttets lockelser».

Den bourgeoisiens aristokrati, som här skildras, har emellertid *sin* underklass, som också på sitt vis lefver i öfverflöd och inte har den ringaste tanke på sina sämre lottade bröder. Och denna klass skildras af Zola i «Le ventre de Paris». Det är de små handlandena, som skildras, månglare, månglerskor, uppköpare och agenter, världen inom Hallerna, med ett ord småborgarena. Det finns i denna värld en flock republikanare, som hålla nattliga sammankomster och tala vackert om frihet, jämlikhet och broderskap. Det är fullständigt oförargliga människor, som sakna makt eller energi att göra en katt för när, och som lefva lyckliga i de utopiska drömmar, hvilka dag och natt sysselsätta dem. Dessa stackars människor gripas emellertid af Napoléons spioner och släpas till galererna. Och hufvudintrycket, som boken lämnar efter sig, är den totala likgiltighet, med hvilken man i Hallerna följer dessa mäns öde. De äro kvarlefvor från 1848, barn, hvilka dö utan motstånd.

I flere af sina böcker skildrar Zola på detta sätt olika faser af det franska samhällets sammansättning. I «La fortune des Rougon», det franska kejsardömets uppkomst och i de följande delarne, hur detta samhälle befäster sin makt; i «La curée» bland pänningaristokratin, i «Le ventre de Paris» bland den lägre borgarklassen och i «La conquête de Plassans» (hur Plassans blef eröfradt) skildras, hur' kejsardömet genom sina agenter förstår att bemäktiga sig väldet öfver den almänna meningen i en liten fransk landsortsstad. «Son excellence Eugène Rougon» blottar de hemligaste länkarna i det politiska nät, som var spunnet omkring Frankrike.

«Liderligheten och guldet äro de två drifkrafter, som vid denna tid förmå alt i Frankrike». Detta är liksom det

genomgående temat i denna märkvärdiga cykel, hvilken utgör samtidens krönika i sammandrag. När vi till dessa fått lägga «Au boheur des dames», historien om, hur en stor förmögenhet genom att krossa de små växer på deras bekostnad, när vi fått bevittna denna Mousets framgång, som ändtligen kommer derhän, att den dagliga omsättningen i hans enorma etablissemang belöper sig till en million francs — då ha vi fått en bild af, hur storkapitalet i modern mening, som är vårt århundrades specialitet, kommit till och redan då förstår man, hvilken hemlighetsfull, farlig makt det är, som står bakom och hotar hela det moderna samhällets, som det synes, så fast och så säkert sammanfogade byggnad.

I «l'Assomoir», «Nana» och nu senast i «Germinal» har Zola trängt in på de farliga områden, där man framför allt måste vara mästare för att ej misslyckas. Det var också «l'Assomoir», som först uppskakade världen och lärde oss att se sammanhanget mellan denna bok och de föregående samt mellan de föregående inbördes. Och detta sammanhang är ett fruktansvärdt sammanhang. Det är sammanhanget emellan rikedom och nöd, lycka och olycka, makt och elände. Det är det slags sammanhang, som vårt samhälle nu vägrar att betrakta, därför att åsynen af sanningen synes oss altför ohygglig. Den religiösa ignoransen bryter stafven öfver en dylik författare, och lättsinnet gycklar med honom. Men hvad man läst af honom, glömmer man icke. Ty hvad han visar oss, visar han icke med utopistens skrikande, af en upphetsad fantasi uppdiktade färger, utan med den lugna, säkra, aldrig svikande troheten hos en iakttagare, som är för stolt att någonsin framlägga en enda sats, hvilken ej är frukten af just detta ihärdiga, fruktbärande samlande af fakta, en iakttagare, som på samma gång är en manligt kraftfull och lidelsefullt inspirerad konstnär. Och

dock framställer han sina iakttagelser i ett ljus, hvilket gör, att hans figurer ofta synas växa långt öfver det vanliga mänskliga måttet.

Och därför att Zola i så hög grad är just konstnär förmår han också frambringa intryck, hvilka våra nordiska författare mången gång aldeles förfela, just därför att de altför afsigtligt och groft liksom söka efter tendensen.

För att söka klargöra, hur Zola vid dylika fall skildrar, skall jag, innan jag afslutar detta föredrag, uppdraga en kort jämförelse. Jag skall göra en liten jämförelse mellan den scen i fru Edgrens skådespel «Hur man gör godt», där arbetarne komma till Wulf för att anföra klagomål öfver sin ställning och en motsvarande scen i Zolas roman *Germinal* (Vårbrodd).

Om denna jämförelse icke utfaller till den svenska författarinnans fördel, så ber jag på förhand få försvara mig emot beskylningen för att vilja rikta en attack mot en af våra mest framstående skriftställarinnor. Fru Edgren intar i den samtida literaturen en så framskjuten plats, att hon icke kan såras af en sådan jämförelse. «Hur man gör godt» kan säkerligen i konstnärligt afseende icke mäta sig med hennes öfriga arbeten från senare tider. Det står i detta fall icke i nivå med sin förf:s talang och kan icke betraktas som en rättvis värdemätare på den samma. Skälet hvarför jag emellertid väljer just denna scen, är det, att Zola skrifvit en aldeles likartad, och jag har inom hela den samtida literaturen icke funnit någon scen, hvilken är så ägnad att belysa de generela anmärkningar, hvilka jag i början af detta föredrag framstälde mot en stor del af den moderna svenska literaturen.

De flesta af mina åhörare erinra sig säkerligen denna scen i fru Edgrens drama. Det är ett par arbetare, som orättvist blifvit afskedade från en verkstad emedan de anses

ha drifvit s. k. uppviglingsförsök bland arbetarne och därför nu komma för att hos sin principal begära att åter bli antagna. Men med denna sak är en annan inblandad. Wulf (arbetsgifvaren) har förfört en flicka af de arbetande klasserna och därigenom bragt henne på fall. Frithiof Hellqvist (en af arbetarne) har emellertid länge älskat henne och vill nu i trots af hennes felsteg gifta sig med henne.

Låt oss först fästa oss vid scenen före arbetarnes uppträdande på bjudningen hemma hos Wulf. Blanka, som Wulf älskar, och som tillika är syster till den fattiga flicka, denne förfört, har nyss genom ett besök i sitt barndomshem, fått ögonen öppna för de skrikande motsatser, som ligga i rikedomen, ställd sida vid sida med fattigdomen. Scenen som föregår arbetarnes entrée, är emellan Wulf och Blanka. Wulf vill tala om sin kärlek, Blanka åter kan ej tala om annat än hvad hon nyss sett. Och hur talar hon? Icke i lidelsefulla, upprörda, osammanhängande satser, hvilka varit naturliga under hennes dåvarande sinnestillstånd, utan hon resonnerar med en logik som ställer Wulfs utrop: «Sublima kvinliga förakt för all logik!» i en ytterst egendomlig dager, och som dessutom ger hela scenen utseende af att vara arrangerad, enkom för att man ska' veta, hvad det är fråga om, när arbetarne komma in.

Att dessa tränga sig in på själfva festen ökar i ännu högre grad intrycket af konstruktion, och det samtal, som sedan föres, hör knappast till dem, som förf. aflockat litvet. Arbetarna uppträda trotsigt, hvilket vid sådana tillfällen torde höra till sälsyntheterna, och genom inblandningen af kärlekshistorien och förförelsen bringas man dessutom öfver i det rent melodramatiska. De säga ord, sådana som dessa: «Vi ha inte kommit hit för att tigga, någon af oss. Vi ha kommit hit för att säga sanningen». — — — «När det så är beställdt med herskaperna, så är det inte underligt,

att vi bli rabulister, som man kallar det». När arbetarna går sin väg, sker det med följande sortiereplik: «Kom nu pojkar, brödlösa ä' vi, men mål i mun ha vi än så länge. Och vi ska' låta folk veta, hur' det står till på höjderna!»

Dessa uttryck innehålla teoretiska sanningar, hvem kan neka det? Men felet är, att så uttrycker sig icke en arbetare i en liknande situation. Förf. har varit så indignerad, att hon liksom icke mäktat att styra sin penna till att troget återgifva naturen. Och dock skulle hon genom att lägga detta band på sig ha på ojämförligt bättre sätt åstadkommit just det intryck, hon ursprungligen afsett. Som det nu är, känner man sig under denna scen ängslig och tryckt. Man sitter och längtar efter lifvet, och man får en predikan. Låt också vara att denna predikan kan vara sann och nyttig.

Låt oss se till, huru Zola i *Germinal* tecknar den scen, som kan kallas för en paralel till denna.

«Germinal» är som bekant den bok, där Zola skildrar lifvet i kolgrufvorna. Grufarbetarna hafva där två slags arbete, dels att bryta kolet, hvilket betalas med en viss summa per vagn, dels att åter iståndsätta förtimringen, hvilken behöfver förstärkas, i den mån kolet brytes undan. Förtimringen böra arbetarna efter öfverenskommelse utföra utan särskild ersättning. Följden häraf blir naturligtvis den, att arbetarna hälre sysselsätta sig med att hämta upp kol än med att uppföra förtimringar. Och följden häraf är åter den, att grufvan blir farlig och osäker att vistas i.

Då beslutar bolaget, att betalning för hvarje vagn skall gifvas med 2 centimer mindre, än hvad förut varit fallet, men att däremot, särskild betalning skall lämnas för det arbete, som nedlägges på förtimringen.

Detta blir emellertid för arbetarnas räkning faktiskt anledning till en nedsättning i arbetslönen. Den var redan

förut så liten, att den endast nätt och jämt tillfredsställde de tarfligaste lefnadsbehofven. Och detta gifver nu anledning till strejken.

Arbetarna besluta sig nu, för att först sända deputerade till bolagets direktör för att anhålla, att alt måtte få blifva vid det gamla.

Direktör Hennebeau sitter och äter frukost. Han ser några vänner hos sig, måltiden är förträfflig, stämningen god, och samtalet faller af sig självt på den hotande strejken och de deputerade som väntas.

Så kommer tjänsteflickan in med kaffet och berättar: Nu komma de.

Hur skildrar nu Zola denna scen, där arbetarena stöta tillsammans med arbetsgifvaren, eller rättare arbetsgifvarnes representant?

Han skildrar det med starka färger, men de äro hela tiden naturliga. Han skildrar arbetarnas känslor gentemot all denna lyx, som de hatade, denna lyx, af hvilken en enda småsak varit tillräcklig att förse en familj med soppa för en hel månad. Mot sin vilja känna dessa män inför denna lyx en vördnad, som kufvar dem.

Den gamle Maheu tar ordet. Han talar lugnt och säfligt. Han har inga fraser till sitt förfogande. Han talar bara om de 2 centimerna per vagn, denna lilla sak, som för dem betydde alt.

Och efter honom talar Etienne, den bildade pariserarbetaren, som har förbindelser med internationalen, och som är strejkens ledare. Han talar ett annat språk, talar med den lidelsefulla vältalighet, som är sydlänningen egen.

Direktör Hennebeau affärdar dem mycket lugn. Det är icke hans affär, säger han. Alt beror på bolaget. Han skall göra, hvad han kan o. s. v.

Och arbetarna gå sin väg under en tystnad, som innebär hot.

Men när direktör Hennebeau kommer tillbaka in till sitt sällskap, så är det tyst därinne. Fruktan har förstummat dem, och likörglasen stå orörda framför gästerna.

Efter en stund säger fru Hennebeau till betjänten:

Öppna fönsterna i salongen, så att der blir frisk luft.

Det är skilnad på sättet att berätta dessa scener, äfven om man gör det erkännandet, att teatern för närvarande tillåter mer af det konventionella än romanen. Zola förstår den stora konsten att själf träda tillbaka och låta verkligheten i diktens drägt tala ut de dolda tankar, som äro så stora, mäktiga och rika, att man icke kan precisera dem, men väl omedelbart känna, hur väldigt de pulsera genom hela det nu lefvande samhällets inre lif. Han svingar icke det lätta trollspö som låter honom för våra ögon framtrolla fantasiens mångskiftande sagoland. Men han äger den hemlighetsfulla skarpblick, som sätter honom i stånd att se in i människornas hjärtan. Och den spegel, i hvilken han låter oss se samtiden, visar oss icke blott enstaka lyckade porträtt. Dess ram är så vid och dess perspektiv så djupt att därinom rymmes hela mångfalden af den skiftande kamp, ur hvilken en gång ett nytt tidehvarf skall uppstå.

Emile Zola.

II.

Zola har i sin cykel «Les Rougon-Maquart» visat, hur bourgeoisien i Frankrike kommit till makten genom att göra sig till godo statskuppen år 1851. Han har blottat förfallet inom denna klass och i samband därmed dess egoism, likgiltighet för andra. I tre af sina böcker har Zola skildrat de klasser, hvilka trängdes tillbaka, när bourgeoisien trängde sig fram, och dessa tre böcker äro l'Assomoir», «Nana» och «Germinal». Dessa tre arbeten äro de, hvilka i almänhet äro mest lästa. Och då vår tid är starkt socialt upprörd, beror deras popularitet och stora utbredning mindre på det utomordentliga konstnärsskap, som altigenom uppbär dessa arbeten än derpå, att dessa böcker sysselsätta sig just med de stora synder, hvilka ligga tyngst på samtidens samvete: de arbetande klassernas fattigdom och prostitution.

Jag skall i korthet erinra om innehållet i dessa böcker. Vore det mig möjligt, skulle jag söka återgifva det intryck, med hvilket jag först läste «l'Assomoir», det första af Zolas arbeten, som föll mig i händerna. Har man aldrig läst något af Zola och är nog lycklig att få börja med «l'Assomoir», så att då metoden, den kolossala detaljrikedomen, skildringens underbara naturtrohet, lugnet och bredden i framställningen i förening med det djupt gripande,

innehållsdigra ämnet — alt är nytt, då ger denna bok ett intryck så starkt, att man skall vara ytterligt försoffad, för att ej blifva alvarligt uppskakad och ytterst pryd för att låta anständighetens bihänsyn förtaga intrycket.

I början blir man rent af häpen öfver den hänsynslösa brutalitet, med hvilken de mest upprörande detaljer skoningslöst framställas. Man frågar sig: är detta nödvändigt? Har förf. ej här gått för långt? Behöfver han alla dessa stötande ord för att nå till våra hjärtan? Kunde han icke hafva mildrat något?

Man gör sig alla dessa frågor. Men man läser vidare. Och ju mera man läser, desto mera glömmer man att fästa sig vid ett ords illaljudande klang, eller vid råheten i ett skildradt uppträde. Och man tänker endast på en sak, att denna författare med en gränslös ansträngning har kommit till att angående hvarje sak, han vidrör, säga sanningen. Man känner och ser så långt in i det djupaste mänskliga elände, som diktartunga vidrört, att man ej vill eller kan säga hvad som är rätt eller orätt i dessa människors handlingar, icke hvad som är fult eller vackert i deras ord. Alt annat viker för en känsla af medlidande och innerlig sympati, som tillika innebär en känsla af samvetskval. Skildringen är så intens, att man ovilkorligt får tårar i ögonen och samtidigt knyter händerna.

Ty detta är nöden. Detta är fattigdomen. Icke den sentimentala, rörande, ädla fattigdomen med dess bakgrund af hårdhjärtade rika, utan den verkliga fattigdomen med dess upprörande följe af brott och last, okunnighet och slafsinne, den fattigdom, som lefver utanför våra dörrar, men som vi icke vilja se i ansigtet, därför att har man en gång sett in i denna fattigdom, så glömmer man den icke. Och en så ohygglig bild vill ingen ha på väggen i sitt lugna hem.

Men Zola tvingar oss att se den verkliga fattigdomen med dess ömsom lidande, ömsom hatfulla, ömsom djuriskt förslöade uppsyn rätt i ansigtet. Och när vi följt Zola i hans skildring af, hur en människa endast genom fattigdomen helt naturligt kommer in i lasten, eller hur last och fattigdom inbördes vexelverka i att frambringa hvarandra, då erfar man en underlig, genomträngande känsla af skuld, som isande tränger till märg och ben, och man känner sin egen lyckliga ställning som en oförrätt mot alla dessa, hvilka långt nere på stegen ifrigt krafla för att komma upp. Hälsan, lyckan, framgången, tillfredsställelsen med lifvet, ja, till och med känslan af egen moralisk öfverlägsenhet, som här äfven utan så öfverdrifven egenkärlek är naturlig — alt kännes, som om man lagt vantarna på orättfånget gods. Det är samma intryck, som när man någon gång i sitt lif stått öga mot öga med den verkliga fattigdomen i lifvet. Och när man kommer till slutet af hans böcker, då förstår man, hvad denna detaljrikedom inneburit.

Och hvad man vidare gripes af är, att Zola ändå aldrig behandlar ens sina mest som man säger «fallna» figurer som brottslingar. Det fins ingen öfverlägsenhet, intet dogmatiskt moraliserande i hans sätt att behandla dem. På grund af de eller de förhållandena, med anledning af dessa egenskaper, förutsättningar eller orsaker handla och utveckla sig dessa människor så eller så. Förf. skildrar detta på hundratals sidor. Han tvingar vårt förstånd, fastän han själf talar med lidelse. Han aftvingar oss det erkännandet, att med likartade förutsättningar och under samma omständigheter skulle hvar och en hafva betett sig på aldeles samma sätt. Och han gör detta, utan att låta sin personliga känsla spela in. Blott någon enda enstaka gång släpper han fram ett kort utrop eller en harmfull, sammanträngd reflexion, hvilken låter, som om den hade undslup-

pit honom mot hans vilja. Men därför kommer den också som ett rop ur förf:s eget varma hjärta. Och denna förf:s hjärta är varmt. Ty det fordras mer hjärta för att underkasta sig det mödosamma arbetet att lära förstå människorna än att endast tala vackert till dem — eller om dem.

«L'assomoir» är en i sina grunddrag mycket enkel historia. En ung aderton års kvinna, Gervaise, har kommit till Paris för att söka arbete, och hon har med sig två barn, hvilka hon haft med en älskare, som öfvergifvit henne. Hon söker sig arbete och får plats på en tvättinrättning, där hon lyckas förtjäna tillräckligt för att kunna lifnära sig och de små.

Hon är ännu ung, och hon ser icke med sorgsna blickar på lifvet. Men hon begär häller icke mycket. Zola sammanfattar i några ord, hvad hon skulle behöft för att vara nöjd, ja, till och med lycklig, och han säger oss, att hon bara hade behöft få «arbeta i lugn, aldrig sakna bröd, ha en ren och snygg vrå att sofva i, kunna uppfostra sina barn väl, slippa att bli slagen och få dö i sin säng».

Då gör hon bekantskap med Coupeau, en af hennes förre älskares bekanta. Och slutet blir, att de gifta sig. Coupeau är en ordentlig och bra karl och har i synnerhet förälskat sig i Gervaise's renliga och friska yttre. Dessa båda människor förena sig, därför att de ömsesidigt hålla af hvarandra och trodde, att tillsammans skulle de kunna lefva ett lugnt, ordnadt och relativt bekymmerfritt lif.

Zola ger en idyllisk skildring af den första tiden i deras äktenskap. Coupeau är plåtslagare, och Gervaise är tvätterska. Hvar och en arbetar på sitt håll; om aftnarne kommer Coupeau hem, och om söndagarne göra de en liten promenad utanför Paris. Allting går lugnt och jämt, till dess att lilla Nana blir född. Det är ingen öfversvallande känsla af sällhet, som hälsar den lilla nyfödda till

världen. Men det är en grubbelfri, lugn och mänsklig belåtenhet. Huset är naturligtvis öfverfyldt med besökande. Coupeau går omkring och ställer i ordning förfriskningarna, Gervaise har ingen annan känsla, än att det är bra tråkigt, att hon ska' ligga så här och att han ska' sköta hushållet. Men när de ha' gått, då tänder Coupeau i stilla trefnad sin pipa och sätter sig vid hustruns säng och småpratar om, hur de ha' det. Det är just inga märkvärdiga saker, de tala om. Men det är en lycka, som närmast kan jämföras med en kroppsligen frisk människas tillstånd. Man tänker inte vidare på hälsan, förrän den är borta.

En dag hade Gervaise gått ut för att möta sin man, när han kom ifrån arbetet. Hon stod nedanför och väntade, medan han uppe på ett tak höll på att hamra fast en plåt. Gervaise står där nere och språkar med en väninna.

— Är ni inte rädd? säger denna, när ni vet er man vara så där uppe på ett högt tak, där han i hvilket ögonblick som hälst kan ramla ned.

— Nej, säger Gervaise och ser uppåt taket. Det är jag inte. I början kändes det litet kusligt förstås. Men man vänjer sig vid allting.

De båda kvinnorna fortsätta att prata om alldagliga ting. Ibland kastar Gervaise en blick uppåt taket.

— Det är märkvärdigt att han inte kommer snart.

Då höres ett rassel mot plåttaket. Ett skri. Och en kropp faller från den svindlande höjden ned mot stenläggningen. Gervaise ilar fram och böjer sig öfver honom.

Fallet har dock icke varit dödligt. Men det blir en lång tid af sjukdom och bristande arbetsförtjänst. De ha' dock under de föregående lyckliga åren arbetat upp sig. Gervaise har med deras gemensamma besparingar lyckats skaffa sig en egen tvättinrättning, och på denna få de nu lefva. När Coupeau kommer ut från hospitalet, måste

han en lång tid gå som konvalescent, innan han åter kunde få börja arbetet.

Under denna tid af ledighet begynner familjens olycka. Coupeau börjar att dricka. För att ha' något att göra, kanske också för att i känslan af en ovan kroppslig svaghet stärka sig, drack han, kom hem rusig och vande sig att lefva på hustruns förtjänst, till dess att han slutligen blef fullständig drinkare och delirant. Det vore lika onödigt som omöjligt att följa denna skildring i all dess mästerliga psykologiska enskildheter. Men hvad som här förtjänar framhållas är skildringen af Gervaise samt det inflytande mannens förfall utöfvar på henne.

Till en början skrattar hon godmodigt åt Coupeaus svaghet. Hon smågrälar på honom, men lägger honom till sängs, när han är drucken, och pysslar om honom som ett barn. Det är något öfvergående. Bara han kommer i arbete igen, så blir det bra.

Men han kommer inte i arbete igen. Det har blifvit en vana hos honom att komma drucken hem, och Gervaise får alt svårare att hålla uppe både affären, hemmet, honom och sig själf.

Af en händelse har Gervaise's man under ruset sammanträffat med sin gamla bekanta och hustruns f. d. älskare Lantier. Och slutet på detta blir, att han — mycket mot Gervaises vilja — kommer att bo som inackorderad i deras hem.

Gervaise börjar nu att vårdslösa först sitt hem, så sina kunder och därefter också sin person. Hennes förr så renliga och trefliga butik förlorar aldeles sitt gamla utseende och därmed också sin dragningskraft. Ordningen är borta, och kunderna som vårdslösas, börja att öfvergifva henne. Hon måste afskeda sina strykerskor, och när inkomsterna blifva små och oregelbundna, samtidigt med att Coupeau

dricker opp all sin förtjänst, så inträder bristen. Och efter en tid tvingas Gervaise att flytta fem trappor upp i samma hus, där hon bott under sin välmakts dagar.

Och så en natt, när hon bokstafligen svält i två dygn, drifver henne hungern ut för att skaffa sig mynt — på det sätt, som en kvinna alltid kan skaffa sig mynt i en stor stad.

Jag önskar, att jag kunde skildra denna natt, så som Zola skildrar den, hennes hunger, hennes ängslan, hennes blygsel, och hur hon slutligen utan att knappast veta, hvad hon gör, utan en tanke på annat, än att hon till hvad pris som hälst måste ha' mat för att icke dö, hon, gammal, låghalt, som hon är, går framåt gatorna och upprepar mekaniskt inför hvarje mötande sitt: «Ecoutez, monsieur!»

Och när hon sedan går ensam uppför de många mödosamma trapporna till sitt lilla hål på vinden, upprepar hon långsamt för sig själf sin gamla dröm, på hvilken hon en gång i ungdomens och hälsans dagar hade hoppats, «arbeta i lugn, aldrig sakna bröd, ha' en ren och snygg vrå att sofva i, kunna uppfostra sina barn väl, slippa att bli' slagen och få dö i sin säng». Lifvet hade farit bra illa med henne. Det var ingen enda af dessa anspråkslösa önskningar, som hade gått i fullbordan. En dag underrättade lukten husets öfriga invånare att hon var död. Och så är historien slut. Men den som följt hennes historia, grubblar länge på, hvad som månde vara meningen med ett människolif.

Nana är dotter till Gervaise och Coupeau, och det är i ett hem, sådant deras blef, som hon har tillbringat sin barndom och första ungdom. Det fins en scen i «l'Assomoir», där Nana för första gången uppträder. Det är när Lantier första gången lockar Gervaise in i sin kammare. När hon då gick öfver hans tröskel, var den lilla Nana vaken, och osedd af modern, stod hon bakom dörren i sitt

rum och följde deras steg och rörelser «avec des yeux, déjà vicieux». Det är när hon hemma undfägnas med hugg och slag af fadern, när maten tryter, när det är kallt i rummen, och trefnaden är borta, som hon går hemifrån med den förklaringen, att hon vet nog, hvar hon ska' få både det ena och det andra ifrån.

Jag har i ock med detta redan angifvit det sammanhang som finnes mellan «Fällan» och «Nana». Det lönar sig icke att angående detta senare arbete ingå på några detaljer. Den är kanske hemsk att läsa, men den är sann, och den är skrifven med en rent af öfverväldigande konstnärlig styrka. Man läser denna bok kapitel efter kapitel ända till slut. Man ryser för dessa detaljer, man äcklas kanske också af dem. Men det fins dock altigenom ett något, som säger läsaren, hvarför denna bok är skrifven. Vi skola sedermera återkomma till denna almänna egenskap hos Zola som författare. Men Nana upphör mot slutet af boken aldeles att vara en individ. Författaren kastar endast genom de kolossala dimensioner, i hvilka alt framträder, fram liksom en fasans bild, af depravationens spöke, som hotar det nutida samhället, och som knappast har framträdt i liknande proportioner alt sedan det gamla Roms dagar.

Nana är boulevardernes drottning, och genom den ursinniga ström af guld och penningar, som rinner genom hennes händer, blir det hon, som förstör mångfaldiga familjers heder, lycka och välstånd.

Den, som läst denna bok, kan aldrig glömma en kapplöpningsscen, som finnes i slutet. Hela Paris är där. Vansinniga summor äro vågade på vad. Muffat, en ämbetsman och familjefader, som på Nana förlorat mest af alla, har satt alt på ett kort för att möjligen genom att på detta sätt vinna pängar kunna rädda sin ära. Hans häst bär namnet «Nana», och det är kring detta djur, som det al-

männa intresset samlar sig. Nana är själf närvarande, uppvaktad af sin stab. Man dricker champagne i vagnarna, och stämningen blir forceradt munter.

Men snart börjar själfva kapplöpningen. Upphetsningen stiger. Hvar och en vill tränga fram till en plats, därifrån man kan se. Det är dam och solsken i luften, dam och solsken tillika med den upphettade utdunstningen af alla dessa människor. De som ha vagnar springa upp på fotsteg och kuskbockar för att kunna se. Och kring hela slätten hviskas som i feber detta enda namn «Nana». Men alt som hästen kommer närmare målet, stiger den vilda förtjusningen. Nana har själf sprungit upp på fotsteget till sin vagn. Hon håller ett halftömdt champagneglas i handen. Och sorlet stiger, till dess hela slätten istämmer och fylles af ett enda tusenstämmigt rop: «Vive Nana!»

Syperb, hänförande i hela sin köttsliga skönhet står Nana på trappsteget liksom bedöfvad af triumf, medan hennes namn som en drottnings går från mun till mun och utan att tänka derpå upprepar hon i extas: «Lefve Nana!»

Hon njuter sin triumf, och triumferande sprider hon förödelse.

Här är det yttersta sammanhanget mellan denna bok och de föregående klar. Barnet från Boulevarderna, som närt sig af all den smuts, som får frodas där, hade hämnats på de rika och mäktiga, utan att ens tänka det själf, hade hämnats sina bröder, tiggarna och drinkarna, och spridt sitt gift bland de kretsar, som lefde i ro med eländet krälande utanför sina dörrar.

Zola har i dessa böcker kommit derhän att skildra det nu varande samhällets djupaste olyckor på ett sätt, som ensamt skulle vara tillräckligt att gifva honom en plats bland världens förnämsta författare under alla tider. Men han har tillika skildrat sammanhanget, hvari dessa olyckor

stå till vårt öfriga samhällslif. Det fins emellertid ännu en bok, som ännu mera kraftigt skildrar förhållandet eller missförhållandet mellan fattigdom och rikedom, och denna bok är «Germinal», Zolas vidaste och innehållsrikaste bok, liksom den också hör till dem, hvilka i konstnärligt hänseende äro de mest fulländade. Det är i denna bok, som han skildrat lifvet i grufvorna, och det är denna roman, som när den omarbetades för scenen, ansågs så socialt farlig, att den till och med blef förbjuden i det republikanska Frankrike.

Zola börjar med att skildra en hel grufarbetarefamilj. Fadern är ännu i sin fulla kraft. Modern har för de många barnens skull måst upphöra med grufarbetet och sköter hemmet. Två af barnen arbeta redan i grufvan: en flicka och en gosse. De små äro hemma och utgöra de tärande medlemmarne inom familjen, till hvilken för öfrigt räknas ännu en. Det är gubben Bonnemort, hvars ben äro krokade af gikt och som alltid spottar svart, ett slags egendomlig bröstsjukdom, som man ådrager sig i grufvan. Han arbetar ännu i grufvan, men han kan naturligen ej förtjäna så mycket som en fullt arbetsför karl.

Tänk er för ett ögonblick, hvad det vill säga att hela sitt lif — märk väl — *hela sitt lif* hafva arbetat i en dylik grufva. Ty en kolgrufva är något, som strängt taget icke kan jämföras med våra vanliga grufvor.

En person, som för första gången går dit ned, svimmar ofelbart. Temperaturen håller sig mellan 50 och 60 grader varmt, stallgångarna äro så låga, att arbetarna aldrig kunna stå raka under arbetet, och mellan timret, som hindrar jordlagren att rasa ned, sipprar oupphörligt fram vatten, som genomblöter de arbetande och samtidigt framkallar en ånga, hvilken ännu mer förvärrar temperaturen. Tänk er hvilket inflytande ett dylikt lif skall utöfva på de männi-

skor, som dag efter dag äro utsatta för en dylik inverkan. Är det underligt, om de blifva förslöade och icke tänka längre än för dagen? Är det underligt om — som Zola särskildt framhåller — all blygsel mellan könen försvinner, och människorna komma derhän, att de öppet para sig som oskäliga djur? Är det underligt slutligen, om, när en tanke på det lif de lefva ändtligen väckes i dessa hjärnor, denna tanke tänder en förtärande eld, som endast sprider fasa och förödelse.

Den familj, som här skildras, tillhör de mest aktningsvärda. Deras fäder ha' före dem arbetat i bolagets tjänst, de själfva göra det, deras barn skola efter dem komma att lefva på samma sätt. Tåligt och ihärdigt har denna familj liksom hundratals andra arbetat i bolagets tjänst, detta bolag, hvilket sitter som en förfärlig oåtkomlig järngud i fjärran, obeveklig för alla böner, skoningslös och farlig att stöta sig med. Grufarbetarna se upp till detta bolag med ett slags religiös rädsla, som erinrar om, hvad forntidens asiater måtte hafva känt, när de trodde sig beherskade af dessa stela, orörliga beläten, hvilka ingen dödlig med sin bön kunde nalkas. Ty kommo arbetarne med en anhållan om förbättring i vissa vilkor eller något dylikt, så fingo de visserligen tala vid disponenten eller någon af hans underlydande. Men han svarade dem då altid något om bolaget, något, som de endast dunkelt uppfattade, men som altid korsade deras planer och nedslog deras förhoppningar. För öfrigt var hela deras lif en enda oaflåtlig sträfvan att hålla lifvet vid makt, och deras enda njutningar mat, sömn och det råaste könsumgänge.

Men äfven bland dessa människor fans naturligtvis ett latent begär att lefva ett mänskligt lif. I och med att *Etienne Lantier* kommer till grufbyn, få de frön till opposition, som finnas, näring, och utveckla sig till en växt, som

kan blifva farlig för bolaget. Etienne är en bildad arbetare och en öfverlägsen människa. Han är ingen af dem, som tala med fraser, icke häller någon af dessa arbetare, som genom att smickra de mäktige tro sig drifva en för arbetarnes räkning högeligen politisk opportunistpolitik. Etienne skildras som en verklig agitator, en folkledare med sälsynt begåfning och sälsynt skicklighet. Han är våldsam som talare, han förstår att rycka mängden med sig. D. v. s. han begagnar sig icke af beräknande konstgrepp, men han får människor med sig kraftigt och oemotståndligt, därför att han själf är så gripen af den nöd, som han vill lindra, att han aldrig väljer sina ord, endast talar direkt ur sitt eget hjärtas lidelse. Men han är tillika en handlingens man, en klok ledare, som vill vinna genom ett lugnt och aktningsbjudande uppträdande, en man, som vill vinna utan våld, så länge våldet kan undvikas.

Länge utöfvar denna Etienne ett tyst, men säkert inflytande bland befolkningen i grufbyn, hans kamrater. Han är ny ibland dem, och detta inger i början misstroende. Hans kunskaper äro större än deras, han lefver ett finare lif, och detta väcker på många håll afund mot honom. Men han imponerar därjämte genom sin person; att han vill dem väl, blir kamraterna klart; och Etienne lyckas så småningom att bland kamraterna i grufbyn bilda ett parti, hvilket ser upp till honom som till en självskrifven ledare. Och så är marken förberedd; när bolaget en dag tillkännager en förändring i betalningssättet, som vid närmare granskning visar sig vara en nedsättning i de förut tillräckligt låga arbetslönerna.

Nu börjar denna märkvärdiga skildring af en strejk, med hvilken Zola löst en af de mest kompliserade och märkvärdiga uppgifter, som det nuvarande samhällslifvet erbjuder diktaren. Han skildrar först, hur arbetarna sända

en deputation för att anhålla, att alt måtte återgå till det gamla. Ingenting annat: blott att alt måtte få vara som det var förut. Bolaget nekar. Och nu börjar fejden, kampen på lif och död, kampen mellan arbetstagare och arbetsgifvare, där arbetstagarna långsamt och kallblodigt genom hunger tvingas att återgå till arbetet. Men det är själfva skildringen af denna kamp, med dess växlande och upphettade passioner, dess lössläppta klasshat och ömsesidiga fruktan, dess råa strider och otyglade förstörelseraseri, som är så märkvärdig.

Det är en tyst kamp i början. Arbetarna sätta sig i skuld hos minuthandlarna i trakten. När krediten är slut, pantsätta de sina effekter, möbler, husgeråd, kläder — alt. Ja, det fins döttrar, som offra sina kroppar åt landthandlarna, för att familjen skall få föda. Alt för att kunna hålla ut, vänta, trötta ut bolagets kassor, medan de hela tiden vänta pängar, som äro lofvade från internationalen. Det kommer 3000 francs en gång, men för denna skara af människor räcker 3000 francs icke mer än ett par dagar. Och sedan komma endast obestämda löften. Arbetarna äro afspärrade från all mänsklig hjälp midt i vintern, utan mat, utan kläder, utan hopp om framgång. Och dock hålla de ut, emedan nu raseriet vaknat, emedan de ej vilja fegt krypa till korset, emedan hatet med hela dess följe af mord, brand och våldsamheter af alla slag blifvit den enda makt, som nu styr dessa människor, hvilka äro utmattade och halft vanvettiga af hunger och umbäranden.

Och så samlas grufbyns befolkning en afton, män, kvinnor och barn, till en afgörande rådplägning. Skall man fortsätta? Eller skall man höra upp? Detta är — utan alla fraser — det stora afgörande öfverläggningsämnet.

Etienne talar till dem. Han var förfärlig, aldrig hade han talat så våldsamt. Han höll med ena armen Bonne-

mort, höll honom fram som en nödens och sorgens fana, hvilken ropade på hämd. Med snabba satser gick han tillbaka till den förste Maheu, förevisade hela denna familj, som blifvit utsliten i grufvan, uppäten af bolaget, var mer utsvulten än någonsin efter hundra års arbete; och framför denna familj satte han därpå styrelsens bukar, som svättades pängar, hela bandet af aktieegare, under ett helt århundrade underhållna som glädjeflickor, utan att behöfva göra något, njutande med sina kroppar. Var det icke förfärligt, en hel befolkning af män, som son efter son förgingos i grufvorna, för att man skulle få medel till handtryckningar åt ministrarna, och för att hela generationer af förnäma herrar och rika borgare skulle kunna ge fester eller göda sig bland de sina i det beqväma hemmet? Han hade studerat grufarbetarnes sjukdomar, han lät dem alla tåga förbi med förskräckliga detaljer: blodbrist, skrofler, svart bronchitis, qväfvande atsma, förlamande reumatism. Dessa stackars varelser kastade man som mat åt maskinerna, man föste in dem som boskap i grufbyarna, de stora bolagen åto upp dem, hotande att värfva alla en nations arbetare, millioner armar för att skapa ett tusental odågors förmögenhet. Men grufarbetaren var icke längre samma okunniga varelse som förut, det förtryckta kreaturet i jordens innandöme; en armé spirade upp ur grufvornas djup, en skörd af medborgare, till hvilka fröet grodde och en varm solskensdag skulle komma jordskorpan att brista. Och då skulle man få se, om man efter 40 års tjänstgöring skulle våga erbjuda 150 francs i pension åt en gubbe på sextio år, som spottade stenkol och hade benen uppsvälda af vattnet nere på bottnen af grufvan. Ja! arbetet skulle fordra räkenskap af kapitalet, denna opersonliga, af arbetaren okända gud, som satt dold någonstädes i sitt hemlighetsfulla taber-

nakel, hvarifrån han sög lifskraften ur de utsvultna stackare, som födde och gödde honom!

Man skulle tåga dit bort, man skulle väl till sist få se hans ansigte vid skenet af eldsvådorna, och man skulle dränka honom i blod, denne glupande, orene frassare, denne afskyvärde afgud, fullproppad med människokött.

Detta är den fransyska vältaligheten, väldet öfver frasen, plus ett förkrossande användande af fakta, hvilket är eget för Zola själf!

Det beslutes emellertid, att alla skola samlas vid grufvorna för att hindra dem, som vilja, från att fara ned och börja arbetet. Och härmed har nu strejken kommit in på våldets vägar. I en stor skara draga arbetarne fram för att hindra arbetet och genom ett almänt stillastående få makt med sina fiender. Maskiner förstöras, fredliga bostäder brännas upp, en ursinnig yra, hvilken meddelar sig som en elektrisk ström, griper äfven de klaraste hufvuden, mord begås af människor, som aldrig eljest skulle lyftat en hand mot en människa. Den mest fruktansvärda råhet utvecklas.

Ack! Här fins ingenting af den poetiska fägring, som eldat skalderna, när de sjungit om kampen för friheten. Det fins ingen sådan kamp. Öfver hela slätten går endast ett enda hotfullt och skärande skri:

— Bröd, bröd, bröd!

«Det var glödande, lidelsefulla visioner af revolutionen, som skulle rycka dem alla med sig, oudvikligt en blodig afton i detta ett århundrades slut. Ja, en afton skulle folket, lössläppt, tygellöst på detta sätt springa omkring på vägarna; och det skulle drypa af bourgeoisiens blod, bära omkring afskurna hufvuden, utströ guldet, röfvadt ur de inslagna kassakistorna. Kvinnorna skulle tjuta, männen skulle få dessa vargkäftar öppna för att bitas. Ja, det skulle bli samma trasor, samma de grofva träskornas åskdån, samma

förfärliga, larmande hop med smutsigt skinn, förpestad andedrägt, sopande den gamla världen med sig vid sitt anlopp, ett barbarers alt öfversvämmande vilda anlopp.

Eldsvådor skulle låga, man skulle icke lämna sten på sten kvar af städerna, man skulle återvända till det vilda lifvet i skogarna, efter den stora orgien, det väldiga kalasandet, hvarvid de fattiga på en natt skulle trötta ut de rikes hustrur och tömma deras vinkällare. Det skulle icke längre finnas någonting, icke en son af rikedomarne, icke en titel, icke ett anspråk, icke en fullmakt på någon förvärfvad samhällsställning, tills den dag vore inne, då kanske en ny jord spirade opp».

Men midt bland den hemska villervallan mins man den gamla grufägaren, hvilkens egendom bandet förstört. Midt «i vissheten om sin olycka hyste han intet hat till stråtröfvarne från Montsou, han fattade allas medbrottslighet, ett almänt, sekelgammalt fel. Djuriska varelser visserligen, men varelser, som icke kunde läsa, och som höllo på att förgås af svält».

Och i slutet på boken yttrar han:

«Nu strålade aprilsolen i all sin prakt högt upp på himlahvalfvet och värmde jorden, som födde. Lifvet sprang fram ur det moderliga skötet, knopparna slogo ut till grönskande blad, fälten skälfde af de växande plantorna. På alla håll svälde frön, grodde, förlängdes, genombröto jordskorpan, plågade af längtan efter värme och ljus. En öfversvallande saf rann med hviskande ljud, vårbråddens sorl utbredde sig i en lång, ljudelig kyss. Ännu höggo kamraterna, alt tydligare, som hade de nalkats jordskorpan. Det var med detta buller, fältet låg drägtigt i de glödande strålarna från dagens stjerna, under denna ungdomliga morgon. Män spirade upp, en svart, hämnande armée, som långsamt grodde i fårorna, växte till det kommande år-

hundradets skördar, och hvars brådd snart skulle spränga jorden».

Jag vet väl, att denna alvarsamma förutsägelse är ägnad att framkalla ett skeptiskt löje hos mången, som menar, att hvarje kritik af det bestående endast är att betrakta som sysslolösa hjärnors tanklösa hugskott. Jag vill då blott svara, att samma tanke går igen hos Englands störste tänkare, hos Amerikas kristne nationalekonom, hos Rysslands förnämste författare liksom hos Tysklands Lasalle eller Karl Marx.

Innan franska samhället år 1789 föll sönder genom revolutionen, är det rörande att se, hur oförberedda dåtidens äfven förnämsta tänkare voro på en möjlig katastrof. Det återstår att se, om vi skola ha lärt något af dem, eller om nutidens samhälle skall vara lika oförberedt, när en gång omstörtningen kommer vare sig i skepnaden af reform eller revolution. I alla händelser kan man ej säga att icke tänkare och skalder förutsagt förhållandet.

Rekapitulera vi nu det föregående, blir Zolas framställning af det nuvarande franska samhället följande: År 1851 gjorde bourgeoisien gemensam sak med statskuppen för att skydda sig mot de följder, som en socialrevolution skulle kunna medföra för egendomsförhållandena. Den makt, bourgeoisien härigenom erhöll, använde den för att ännu ytterligare förstora sina rikedomar. Härigenom växte klyftan mellan den och de lägre klasserna ännu mer, och däraf uppstod ett proletierat, hvilket blir farligare för bourgeoisien i den mån det blir medvetet om sin makt. Och i «Germinal» bör man till sist observera, att denna bok spelar under den nuvarande republikens dagar. Zola har därigenom gått utanför ramen till sin ursprungliga plan, som var att skildra en familjs öden under det andra kejsardömet. Men han har å andra sidan antydt som sin me-

ning, att den nuvarande franska republiken icke är något annat än en fortsättning af kejsardömets socialregime, fastän under andra former. Proletieratets stälning är den samma, nöden är lika oerhörd, klasshatet lika våldsamt, bourgeoisiens förmögenhet lika oproportionerligt öfverlägsen. Namnet republik är en bagatell, när de sociala missförhållandena kvarstå.

Det moderna samhällets mark är underminerad.

Vill man nu framställa den frågan: är denna skildring af det franska samhället sann, så har jag i den framstälning jag gifvit af Zolas skildring redan lemnat antydningar om, att jag tror så vara förhållandet. Och jag vill tillägga, att mycket af hans framstälning är typiskt och säkerligen äger sin tillämplighet på hvarje samhälle i våra dagar. Men, invänder man, är icke Zolas skildring för unik? Finnas icke i Frankrike, liksom öfver alt annorstädes hederliga, idoga och aktningsvärda människor? Finnas icke lyckliga människor? Friska, naturliga och lyckliga människor? Skildrar Zola sina figurer fullt verklighetstroget?

På detta tror jag, att man bör svara ungefär följande: Zola tecknar i mörka färger. Eller ännu bättre, kanske han tecknar med bjärta färger. Hvad han vill måla, framställer han i en blåhvit elektrisk belysning, i hvilken föremålen få en hemsk färg. Han är ingen opartisk skildrare af människolifvet som Tolstoj, ingen aristokratisk melankoliker som Turgenjev. Idyllen skildrar han i förbigående, liksom om han gjorde det för att hvila sig och andas ut. Men hans mål är att söka sådana taflor, som illustrera det väsentliga i vårt moderna samhällslif. Därför har han skildrat storkapitalets makt och uppkomst, därför har han skildrat eländet i de stora städerna, och lyxen i de stora staterna, därför har han skildrat arbetarstrejken, därför ämnar han skildra järnvägarna och de nutida egendomsförhållandena på landet.

Gå dessutom igenom hans böcker. Han har skildrat många sympatiska människor, de mest förtjusande scener. Därför har han kommit att skildra lifvet, men lifvet i en hemsk belysning. Och belysningen kommer från det *almänna stora* drag af missförhållanden och olyckor, som inverka på hvarje människas lif, en inverkan, som de flesta förbise eller underskatta, men som det varit Zolas uppgift att städse fasthålla. Och det är mer än en af hans böcker som mynna ut i en symbol.

* * *

Det har möjligen förvånat en och annan af mina läsare, att jag så litet fäst mig vid Zolas sätt att skildra ärftligheten. Jag skall säga hvarför. Först och främst är denna sida hos Zola mycket omskrifven. Det var två saker hos honom, hvilka redan från början frapperade såsom nya. Det ena är hans starka betonande af ärftlighetens inflytande på karaktären, det andra hans starka framhäfvande af «milieuns» inverkan icke blott på karaktären i almänhet, utan äfven på de enskilda handlingarna.

Jag vill då i korthet säga, att ämnet varit så rikhaltigt, att jag endast kunnat betrakta det från en viss sida. Och då dessa synpunkter hos Zolas författarskap synas mig förut tillräckligt uppmärksammade, har jag valt den, hvilken förut, mig veterligen, icke är framställd, nämligen det sociala sammanhanget mellan de flesta af hans romaner. Jag vill i detta fall blott anmärka en sak. Zolas intresse för och tro på ärftlighetens bestämmande inflytande har nog mer än en gång fört honom på afvägar. Han har därigenom kommit att liksom vilja tvinga fram ärftliga egenskaper hos sina personer, och detta får understundom en tycke af konstruktion, som motverkar det naturliga framställningssättet i lika hög grad som en ensidigt fasthållen tendens. Men efter

Nana förefaller det, som om intresset för ärftlighetens bestämmande makt vore i aftagande, och i de sista böckerna synes det nästan vara borta. Endast här och där erinras man därom vid skildringen af Etienne i «Germinal» eller Claude Lantier i «L'oeuvre». Först när alla tjugo romanerna i cykeln «Les Rougon-Maquart» föreligga färdiga, torde det därför vara skäl att uttala sig om, i hvad mån stamträdet från Adelaide Fauque ännu utgör den synpunkt, under hvilken Zola inordnar framställningen af sina människor.

Innan jag afslutar detta föredrag, vill jag emellertid säga några ord om det sista och mest konstnärligt fulländade af alla Zolas arbeten, nämligen «l'Oeuvre». Denna bok föreligger i en talangfull svensk öfversättning, men öfversättaren har af obekanta skäl föredragit den intetsägande titeln «Konstnärslif», framför den nära till hands liggande, fullt exakta, nämligen «Mästerverket», som väl hade varit rättare.

Denna bok är en konstnärsroman, den handlar om idel bildhuggare, författare och målare och man skulle därför vara böjd att tro, att den i likhet med många andra af samma art endast vore en bok för konstnärer och skriftställare. Detta är emellertid icke fallet. Ty denna mäktiga tragedi är, liksom alt hvad ett stort geni berör, föralmänligad. Den är visserligen en artistroman, och det är kanske första gången inom literaturen, som en författare verkligen lyckats teckna målare så, att de sjelfva äro de första att utropa: «Ja, sådana äro vi målare. Så känna vi, så bära vi oss åt. Så lefva vi!» Den innehåller tillika något alment mänskligt. Och hvar och en som sysslat med intellektuelt arbete af hvad slag det vara må, bör i Claude Lantiers förtviflan kunna igenkänna hvad han mången gång sagt sig själf, angående hur man skall göra lycka, och hvem

det är som i almänhet gör lycka. «L'oeuvre» är i korthet sagdt geniet, som saknar talang, historien om den kolossala konstnärsbegåfningen, som saknar förmågan att mynta ut sitt nydaningssträfvande i smärre, på hvarandra följande dukar, hvilka alla tillsammans skulle visa, att han hunnit «Mästerverket». Ty det är om arbetet, det febrila, aldrig slappande arbetet efter att hinna till «mästerverket» som denna roman handlar. Claude Lantier sträfvar aldrig efter att blifva mästare, i den mening man vanligen tar ordet, han vill åstadkomma en enda monumental tafla, i hvilken han på en gång skulle framlägga hela nyheten i sina sträfvanden, hela orginaliteten och friskheten af sin talang. Han äger geni, men han kan icke mynta ut det. Och han spränger sitt arbete liksom sig själf med jätteansträngningar att gifva alt på en enda gång.

Det skulle föra oss för långt att genomgå Claudes karaktärsutveckling från hans friska, hoppfulla ungdom, och till dess att hans konstnärsdröm öfvergått till en stelnad mani, som hotar att göra honom galen. Vi skola i stället fästa oss vid den skildring Zola i detta arbete ger af konstnärens eller författarens stälning till almänheten.

Det är skildringen af sin ungdoms arbete och kamratskap, som Zola skildrat i denna bok. Det är tillika skildringen af, hur långt det konstnärliga arbetet för sina ädlaste representanter, och hur länge kamratskapet varar.

Det är en liten flock af skriftställare och målare, som denna bok har tagit till sitt ämne. Det är skildringen af den ungdom, som nu är i medelåldern, och som nu räknar berömda namn i den franska literaturen och konstverlden. Och det ligger en hänförande dager af värme och solljus öfver skildringen af den tid, då konstens och literaturens nydaning i Frankrike började, en ungdomlig käckhet och en bedårande yr frispråkighet: arbetet, och arbetslustan, styrkan

i deras ungdom och hälsan i deras sträfvanden — alt detta är tecknadt med en vigör, som låter oss förstå, att den femtioårige mästaren icke har åldrats. Och framför alt gripes man vid framställningen af den rent af rörande samhörighetskänsla, som binder dessa människor tillsammans, endast därför att de gå till samma mål, vare sig de handtera pensel, modellpinne eller penna. Och detta mål är att eröfra naturen, som rik och lockande vinkar dem och fyller dem med konstnärens feberaktiga längtan att skapa.

Tänk på deras härliga promenader genom Paris. Med hvilken lätt ironi och ändå med hvilken djup innerlighet erinrar sig icke Zola sina ungdomskänslor. «Dessa flanörer», säger han, «tycktes upptaga hela bredden af Boulevard des Invalides. Vanligen brukade skaran växa, nya kamrater slöto sig till under vägen, det var, som om en hord unga krigare dragit ut till strid. Dessa käcka ungdomar med sina tjugo års lugna tvärsäkerhet taga gatan i besittning. Så snart de kommo tillsammans, var det som om fanfarer smattrade framför dem, de togo Paris på rak arm och stoppade det helt snikna i fickan. Segern var ej längre tvifvelaktig, de stoltserade i sina gamla skodon och sina urblekta rockar som morgondagens triumfatorer, de föraktade sådana lumpna småsaker, och för öfrigt berodde det bara på dem själfva att kunna förskaffa sig all denna lyx, som de sågo omkring sig. —

Denna Esplanad, som öfveralt låg öppen med fri himmel och endast i söder begränsades af Invalidhotellets aflägsna perspektiv, var i deras smak, den var så vidsträckt och så tyst, och där tyckte de om att drömma högt, ty där hade de tillräckligt utrymme för sina gester, de som påstodo att Paris var för trångt, och att där ej fans nog med luft för all den ärelystnad, som glödde inom dem».

Hvarje Torsdagsafton träffas de hos Sandoz författa-

ren, han, som umgicks med den stora planen att skrifva en hel cykel romaner, som skulle afspegla hela nutidens mångskiftande samhällslif, och dessa Torsdags aftnar höra till det skönaste, Zola diktat. Och det är i kontrasten mellan den första och den sista Torsdags aftonen, som bokens djupaste melankoli ligger.

För öfrigt är det kring tre, eller kanske fyra personer, som hufvudintresset samlar sig. Och dessa äro tre målare och den fjerde är författaren Sandoz, i hvilken Zola för första gången skildrat sig själf. Den egentliga hufvudpersonen är Claude Lantier. De båda andra äro målaren Fagerolles och den gamle artisten Bongrand.

Zola har skildrat konstnärens arbete som en drift, ett begär, en lidelse, som med oemotståndlig makt tvingar den individ, hvilken är underkastad denna lidelses välde att arbeta, till dess han antingen slutar som ett geni eller som ett dårhushjon. Hela denna bok är — bland mycket annat — en väldig predikan mot den gamla utslitna banaliteten, hvarmed hvarje person, som i det fallet har underlåtenhetssynder på sitt samvete, brukar söka att försvara sig eller andra: ett verkligt geni bryter sig altid väg!

Detta är så långt ifrån sanning, att motsatsen i stället kommer sanningen närmare. Om den verkliga talangen ej äger stark självuppehållelsedrift, ej gynnas af omständigheter, som underlätta hans framträdande, om han händelsevis råkar att stöta på en alt för stark motopinion — ja, man skulle kunna hålla på länge med att uppräkna alla dessa «om» — så är han dömd att besegras af medelmåttorna, medan han lefver, och på sin höjd uppskattas efter sin död, sedan andra upptagit och populariserat hans idéer.

Att bevisa satsen med att anföra exempel på dem, hvilka trots alla svårigheter lyckats, är en underlig logik. Och att förneka talangen, därför att svårigheterna tryckt

ned den, är ännu mera egendomligt. Och dock föras dylika resonnemang snart sagdt öfver alt. Men denna tro på, att geniet eller den betydande talangen alltid «bryter sig väg», som det så skönt heter, hvilar ytterst på en nästan vidskeplig uppfattning af, hvad man menar med talang. Zola skildrar talangen som en naturlig egenskap, hvilken är underkastad den naturliga utvecklingens lagar; och om så är förhållandet, måste den kunna dö af vanvård, af brist på uppmuntran, af att ej hafva kommit fram på den tidpunkt, då mängden är mogen för att uppfatta den o. s. v. Och detta måste erkännas, så vida ej någon skulle vilja försvara den falska satsen, att ett misslyckande, som räcker hela lifvet, är ett säkert kriterium på talanglöshet. För öfrigt är det egendomligt, att man just i fråga om konstnärer och författare söker göra gällande en sats, som man på det lifligaste skulle förneka, om det t. ex. vore fråga om en talang inom politikens område.

Det fins i boken två skildringar, hvilka hvar och en för sig kasta den bjärtaste belysning öfver romanens sorgliga grundtema. Den första är följande.

Claude har afslutat sin första tafla, som blifvit refuserad på salongen och i stället funnit plats på *le salon des refusés*. Och när han kommer in i den sal, der hans tafla hänger, ser han en stojande hop, hvilken under skrattsalfvor, hån och skämt fyller hela platsen framför hans tafla. Och med ett enda ögonkast ser han alt hvad han förut icke sett på ateliern. Han ser alt, som är värdt att skrattas åt. Men ändå säger han till sig själf: «Hufvudfiguren — hvilken här för honom var afgörande — är syperb».

Den andra scenen, som är likartad med denna, spelar flera år senare. Claude har trots en otrolig energi och trots sin stora talang, ej ännu lyckats att fästa uppmärksamheten på sig, att göra sitt *chef d'oeuvre*, det verk, som

skulle tysta munnen på hvarje opposition. Detta beror dels på missgynnande omständigheter, dels på brist i hans begåfning. Men gåtan, som Zola lämnar obesvarad, är, huruvida denna andliga maktlöshet är framkallad af det långvariga yttre motståndet eller tvärtom. Claude är i den kritiska period, där tviflet på egen förmåga börjar blifva permanent. Han har genomgått alt. Han har känt nesan af medelmåttornas triumf, och det är med en känsla af blyghet, nästan blygsel, som denne man, hvilken känner sig vara en konstens borne furste, träder in på den nyss öppnade salongen, der han icke har utställt mer än en liten duk. En liten duk, som fått en dålig plats, som hänger undangömd, aldeles som om den icke funnits der.

Men då får han se något, som passerat inom konstens värld under den tid, då han icke varit ute med i lifvet. Den nya konsten har bredt sig ut öfver salongen. *L'ecole de Plein-air* har segrat. Hvart han ser, finner han endast dessa ljusa taflor, der luften och solljuset fritt spela in. Och han ser sin egen konst, sina taflor, sina idéer, som hafva segrat och gjort andra ryktbara, medan han, grundläggaren, är trängd i skuggan och har mäst anlita sin gamla kamrat Fagerolles för att lyckas få sin tafla antagen.

Och denne Fagerolles är nu dagens hjälte. Han får de högsta prisen, kring honom trängas konstvännerna, konsthandlarne och konstsnobbarne. Hans namn bäres af feta trycktyper ut kring hela världen, sedan den *clique*, som kallas för *tout Paris* har accepterat honom.

Claude står och ser på hans tafla, och han ser, att vännen gått om honom, därför att han förstått att göra den fadda kompromissen mellan publikens dåliga smak och konstens fordringar. Och Claude ser, hur hans egna idéer gå igen, omstöpta, förfuskade, accommoderade.

Men när Fagerolles omgifven af den bullrande hopen

af smickrare, beundrare och vänner, möter Claude, då förmörkas ett ögonblick hans triumf. Och fastän ingen märker det, står han dock kufvad och skamsen inför den obemärkte målaren, som ej kan visa sina dukar, utan att väcka åtlöje, och som har honom att tacka för att han fått komma in på salongen.

* * *

Det skulle föra oss för långt att följa denna storartade bok i detalj. Men det gör ett egendomligt intryck att höra den, hvilken liksom Zola hunnit till konstens höjder, bekänna sin tro på, hur föga förtjänsten här uträttar i jämförelse med omständigheterna, hur ofta de, som gå under, just äro de till anlagen största konstnärerna, och det ligger en lugn förklaring af det otillräckliga i hvarje mänsklig sträfvan i de ord, som uttalas af Sandoz, hvilken här säkert talar å Zolas egna vägnar. När han följt Claude, som hängt sig själf, till grafven, säger han nämligen med en hänsyftning på dennes öde till en vän: — «Fins det en af oss, som om han vore ärlig, icke skulle handla på samma sätt?»

Om man uppmärksamt läser en talangfull förf:s arbeten, skall man altid finna ett eller annat ställe, där han omedvetet liksom karakteriserar sig själf, mången gång endast genom valet af ett ord eller någon annan, som det kan tyckas yttre eller tillfällig sak. När Claude målar färdig hufvudfiguren i sin första tafla, sker det på tre timmar. Och när Zola då skall berätta härom, begagnar han uttrycket «il travailla d'un effort si viril» eller han utvecklade en så manlig kraftansträngning, att han blef färdig på denna korta tid.

Detta ord «manlig kraftansträngning» karakteriserar i

själfva verket Zola själf. Han äger hvarken grace, smidighet, elegans eller mjukhet. Men han äger kraft, uthållighet, drastisk framställningskonst, psykologisk blick, han föraktar all klemighet, men han dömer aldrig sina människor, utan han ser deras lyten med samma öfverlägsna lugn, som när en vetenskapsman konstaterar riktigheten af ett rön. Som konstnär är han oförlikneligt djärf, och han griper läsaren genom omutlig sanning, understödd af den mest lefvande bildrika, manligt kraftfulla framställningskonst.

Men det fins ett annat ställe i «l'Oeuvre», där man genast kommer att tänka på Zola själf. Det är när Claude efter otroliga misslyckanden, efter en lång strid mellan öfverdrifven självtillit och förtviflan ändtligen kastar sig på den stora uppgiften att måla Seinen med Paris i bakgrunden. Han målar den naturtroget, med ett sorgfälligt och noggrant studium, som trotsar hvarje beskrifning. Men på en pråm midt i Seinen målar han en naken kvinnofigur, öfvergjuten af solljus, en kvinnofigur, som står midt i den realistiska taflan liksom en protest mot all rim och reson. Kamraterna kritisera också denna figur och vilja förmå målaren att taga bort den. Men han håller envist fast vid sin idé, han håller så envist fast vid den, att den blir hans död. Ty under det att han målade Paris, hade han en känning af något, som skulle kunna kallas för själen i detta Paris, och denna själ ville han framställa förkroppsligad, emedan han ej vågade tro, att den lugna verklighetsskildringen omedelbart, i form af intryck skulle meddela den åt åskådaren.

Zola klagar ofta att han har kvar en benägenhet för romantik, som han icke förmår bekämpa. Den, som känner Zola, vet också, att när han skildrar Claudes ofvan omtalade tafla, så skildrar han i och med detsamma omedvetet eller medvetet en del af sitt eget konstnärsskap. I många af hans romaner finnes en sådan man kan nästan säga sym-

bolisk scen, i hvilken han på ett par sidor sammanfattat hela den grundstämning, som hvilar öfver romanen, och som han eljest fruktar skall gå förlorad. Det märks på skildringen af Claudes tafla, att detta föresväfvar Zola som en brist. Tänk på kapplöpningen i «Nana», på kejsaren, som går fram mellan de dekolleterade damerna i «La curée», på skildringen af trädgården i «La faute de l'abbé Mouret», på de fem olika stämningarna af Paris i «Une page d'amour», och först och sist på historien om hästen i «Germinal». Det är tecken på, hur våldsamt Zola sträfvar att från att skildra tingens yta samtidigt förmå framtvinga deras inre mening och sammanhang.

Därför är det också, som Zola sagt om författare: «vi äro mera värda, ju mera vi äro berörda af vetenskapen». Därmed menar han ej, att författaren skall upphöra att vara konstnär för att få briljera med lärdom, utan att han skall så vara genomträngd af den åskådning, hvilken i hvarje tid är den högsta, att han i detta ljus skall se och framställa alt. Därför betraktar också Zola och framställer människan på ett annat sätt än den gamla romanen. Ty vetenskapens resultat äro lefvande i honom, de hafva fått befrukta hela hans uppfattning, och därför meddelar sig detta utan ansträngning, enkelt och naturligt åt hans framställning och hjälper honom att göra de nya upptäckter på själslifvets område, åt hvilka hans artistiska geni sedan förlänar konstens lif och realitet.

Zola står i spetsen för den samtida literaturen. Det fins lika stora författare. Men det fins ingen, hvilken utöfvat samma väckande och nyfödande inflytande på samtiden. Han har blifvit detta, därför att han som så många före honom starkast förmått meddela sin samtid den tron, att den gamla Pan icke är död, utan lefver. Naturen har varit hans valspråk, och i detta tecken har han segrat.

Efterskrift.

Jag anser det vara min skyldighet att nämna, att dessa föredrag äro de som jag hållit *i Finland*. De föredrag jag sedan hållit i Norge och Danmark ha i flere punkter varit utarbetade på ett annat sätt. Dessutom har jag i Danmark och Norge hållit två föredrag, hvilka icke finnas i denna samling.

Särskildt vill jag ha detta sagdt för att förklara, hvarför den utförligare skildring jag gifvit af «Aftonbladets» sista tre år icke återfinnes i denna bok. Uppgörelsen om detta häfte hade nämligen skett, långt innan det åsyftade föredraget ens var nedskrifvet.

Köpenhavn December 1887.

Författaren.

Pris 2 Mark.

Stad 30/6 43
12 K

JOHN JOHNSON
BOKBINDARE
GÖTEBORG